

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ
KİTABŞÜNASLIQ VƏ NƏŞRİYYAT İŞİ KAFEDRASİ**

**KİTABŞÜNASLIQ
VƏ
REDAKTOR SƏNƏTİ**

**ELMİ-NƏZƏRİ VƏ
TƏCRÜBİ-METODİK JURNAL**

№ 1 (1) * 2015

Bakı – 2015

Təsisçi

Knyaz ASLAN

Baş redaktor

Knyaz ASLAN

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Redaktor

Rasim SÜLEYMANOV

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Redaksiya heyəti:

Abuzər XƏLƏFOV

tarix üzrə elmlər doktoru, professor

Xəlil İSMAYILOV

tarix üzrə elmlər doktoru, professor

Bayram ALLAHVERDİYEV

tarix üzrə elmlər doktoru, professor

Kərim TAHİROV

tarix üzrə fəlsəfə doktoru, professor

Cahangir MƏMMƏDLİ

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Aybəniz ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ,

filologiya üzrə elmlər doktoru

İmaməddin ZƏKİYEV

filologiya üzrə elmlər doktoru

Əliş AĞAMİRZƏYEV

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal.

– Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2015, №1 (1), 86 s.

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.

Şəhadətnamə № 4021, 01.12.2015.

Redaksiyanın ünvanı: Az 1073, Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi, 23,
2 №-li tədris korpusu, 508-ci otaq, Bakı Dövlət Universitetinin Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi
kafedrası,

“Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” jurnalının redaksiyası

Əlaqə telefonu: (+994 12) 537-06-43; (+994 50) 365-48-41

№1 (1), Dekabr, 2015

© "Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti", 2015, № 1 (1).

MINISTRY OF EDUCATION OF AZERBAIJAN REPUBLIC
BAKU STATE UNIVERSITY
DEPARTMENT BIBLIOLOGY AND PUBLISHING

BIBLIOLOGY AND EDITORIAL ART

SCIENTIFIC-THEORETICAL
AND PRACTICAL-METHODICAL JOURNAL

№ 1 (1) * 2015

Baku – 2015

**Founder:
Knyaz ASLAN**

**Editor-in-chief:
Knyaz ASLAN
Doctor of Philosophy on Pedagogy,
associate professor**

**Editor:
Rasim SÜLEYMANOV**

Editorial board:

Abuzar KHALAFOV
Doctor of History, professor

Khalil ISMAYILOV
Doctor of History, professor

Bayram ALLAHVERDIYEV
Doctor of History, professor

Karim TAHIROV
Doctor of Philosophy on History, professor

Jahangir MAMMADLI
Doctor of Philology, professor

Aybaniz ALIYEVA-KANGARLI
Doctor of Philology

İmamaddin ZEKIYEV
Doctor of Philology

Alish AGAMIRZAYEV
Doctor of Philosophy on Philology, associate professor

**Journals have been registered in the Justice Ministry of the Azerbaijan Republic.
Certificate № 4021, 01.12.2015.**

Address of the editorial office: Baku city, Az 1073, Zahid Khalilov str., 23
Baku State University, the 2nd teaching building, Room 508
Telephone: (+994 12) 537-06-43; (+994 50) 365-48-41

№1 (1), December, 2015
© "Library study and Information", 2015, №1 (1)

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА КНИГОВЕДЕНИЕ И ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ДЕЛО

КНИГОВЕДЕНИЕ И РЕДАКТОРСКОЕ ИСКУССТВО

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ
И ПРАКТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (1)* 2015

Баку – 2015

Учредитель:
Князь АСЛАН

Главный редактор:
Князь АСЛАН

Редактор:
Расим СУЛЕЙМАНОВ

Редакционная коллегия:

Абузар ХАЛАФОВ

доктор исторических наук, профессор

Халил ИСМАИЛОВ

доктор исторических наук, профессор

Байрам АЛЛАХВЕРДИЕВ

доктор исторических наук, профессор

Керим ТАХИРОВ

доктор философии по историческим наукам, профессор,

Айбениз АЛИЕВА-КЕНГЕРЛИ

доктор филологических наук

Имамеддин ЗАКИЕВ

доктор филологических наук

Алиш АГАМИРЗОЕВ

доктор философии по филологическим наукам, доцент

Журнал зарегистрирован в Министерстве Юстиции Азербайджанской Республики.
Свидетельство № 4021, 01.12.2015.

Адрес редакции: г. Баку, Аз 1014, ул. Захида Халилова, 23
Бакинский Государственный Университет, учебный корпус №2, аудитория № 508
Телефоны связи: (+994 12) 537-06-43; (+994 50) 365-48-41

№1 (1), Декабрь, 2015

© "Книговедение и Редакторское Искусство", 2015, № 1 (1)

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Ümummilli lideri

Kitab nəşri hər bir ölkənin, xalqın mədəniyyətində, ümumiyyətlə, mənəvi, ictimai həyatında çox görkəmli yer tutur. Hər birimiz ilk növbədə ancaq kitab vasitəsilə təhsil almışıq, həyatda yaşamağa, fəaliyyət göstərməyə hazırlamışıq. Ona görə də hər birimiz kitablara borcluyuq. Həm kitablari yazıbyaratmaq, həm də onlari nəşr etmək əsas vəzifələrimizdən biridir. Bunun üçün mümkün olan bütün tədbirləri görməliyik!

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Ölkəmiz qədim dövrlərdən başlayaraq, öz yüksək kitab mədəniyyəti ilə seçilmiş və zəngin kitabxanaları ilə tanınmışdır. Azərbaycanın müxtəlif kitabxanalarında saxlanılan və xalqımızın ədəbi-estetik, elmi-mədəni fikir dünyasını əks etdirən çox sayda əlyazma XIX əsrin əvvəllərindən regionda cərəyan edən hadisələr nəticəsində ölkə xaricinə aparılmış və bu gün də dünya kitabxanalarında Şərq fondlarının əsasını təşkil edərək mühafizə olunur.

Abel MƏHƏRRƏMOV
Bakı Dövlət Universitetinin rektoru,
Əməkdar Elm Xadimi, akademik

Ümummilli lider Heydər Əliyevin “Azərbaycan xalqının milli sərvəti” adlandırdığı, elm, təhsil və mədəniyyətimizin əzəmətli məbədi, Şərqi ilk dünyəvi ali məktəblərindən biri, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarı, çətin və əzablı, eyni zamanda böyük inkişaf yolu keçmiş Bakı Dövlət Universiteti ölkə həyatının bütün sahələrinə nüfuz edərək elm və təhsilin inkişafı sahəsində mədəni keçmişimizin öyrənilməsində, habelə milli özünüdərkini formalaşmasında əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycanın inkişafı, Azərbaycanda təhsilin inkişafı, elmi potensialın gücləndirilməsi üçün çox mühüm rol oynamışdır. Bu rol bu gün də davam edir”.

Azərbaycan elminin dünya elminə inteqrasiyasını sürətləndirmək üçün hər cür maddi və intellektual imkanlarımız vardır. “Bakı Universitetinin Xəbərləri” jurnalının dörd seriyasında (fizika-riyaziyyat, təbiət, humanitar, sosial-siyasi) işıq üzü görən və elmin ən müxtəlif sahələrini əhatə edən aktual məqalələr dediklərimin əyani sübutudur.

Bu gün 20 minədək tələbəsi olan Bakı Dövlət Universitetində 1500 nəfərə yaxın professor-müəllim heyəti çalışır ki, onların arasında dünya birliyinin yaxşı tanıdığı görkəmli alimlər vardır. Məhz bu elmi potensialın sayəsində BDU alimləri tərəfindən dünyanın reytingli jurnallarında sanballı məqalələr çap olunur, beynəlxalq simpoziumlarda məruzələr edilir.

Ölkədə məqsədyönlü siyasətin aparılması, gənclərin elmə marağının ildən-ilə artması, beynəlxalq birlikdə elm və təhsil uğurları ilə daha əhəmiyyətli nüfuz sahibi olmağın həqiqətə çevrilməsi nəticəsində Bakı Dövlət Universitetinin daha böyük nailiyyətlərə imza atacağına inanıram.

Misir MƏRDANOV
Azərbaycan MEA-nın
Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunun direktoru,
Əməkdar Elm Xadimi, professor

“Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” adlı elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalın nəşrə başlaması münasibəti ilə redaksiya heyətini və respublikamızın bütün kitabsevərlərini təbrik edirəm.

Vurğulamaq yerinə düşər ki, müasir informasiya cəmiyyətində elerhton nəşrlərin sayı gündən-günə çoxalsa da, ənənəvi çap məhsulları – kitab, jurnal, qəzet və s. özünün əbədiyaşarılığını qoruyub saxlayır, geniş oxucu auditoriyasının mütləq əhəməsini daha da zənginləşdirir. Uzun illərdən bəri Azərbaycanda kitabçılıq işi, kitab nəşri və nəşriyyatçılıq fəaliyyəti sahələri meydana gələrək formalaşmış, inkişaf etmiş, milli kitab mədəniyyəti xəzinəsimə əvəzsiz töhfələr vermişdir. Bu baxımdan belə bir jurnalın nəşrə başlanması çox faydalıdır. Əminəm ki, Azərbaycanda kitabçılıq işinin, redaktor sənətinin, bütövlükdə kitab mədəniyyətinin müxtəlif sahələrinə dair aktual və sanballı elmi araşdırmalar, elmi-nəzəri mülahizələr və əməli təcrübi nəticələr bu jurnalda özünün geniş əksini tapacaqdır.

*Hər sözü bir ulduz, bir şəffaf almaz,
Mənalər dünyası qaranlıq deyil. █
Bu böyük kitablar yaranır az-az,
Çünki ömürlükdür, bir anlıq deyil.*

“Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” jurnalının Xalq şairi Səməd Vurğunun arzuladığı belə kitabların tədqiqinə, təbliğinə xüsusi diqqət yetiriləcəyinə, eyni zamanda redaktor sənəti, kitabçılıq işi, nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyəti və s. kimi məsələlərin işıqlandırılmasına yaradıcılıqla yanaşacağına, elmi səviyyəsi ilə seçiləcəyinə, respublika nəşrləri içərisində özünəməxsus yer tutacağına inanıram. Jurnalın yaradıcı heyətinə, redaksiya şurasının üzvlərinə və müəlliflərinə uğurlar arzulayıram!

Abuzər XƏLƏFOV
Bakı Dövlət Universitetinin fəxri professoru,
tarix elmləri doktoru, Əməkdar elm xadimi,
“Kitabxanaslıq və informasiya” jurnalının baş redaktoru

Hörmətli həmkarlar!

“Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalının nəşrə başlamasını ürəkdən alqışlayıram!

Bilik mənbəyi olan kitabsız nə təhsil, nə elm, nə də mədəniyyət vardır. Müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabın nəşri və təbliği sahəsində böyük inqilabi dəyişikliklər baş vermiş, kitab informasiyanın əsas maddiləşmiş, elektronlaşmış mənbəyinə, cəmiyyətin hərəkətverici qüvvəsinə çevrilmişdir. Hazırkı cəmiyyətin əsas vasitəsi olan elektron kitabların, elektron daşıyıcıların, multimedia vasitələrinin hazırlanması da nəşriyyat işinin fəaliyyət sahəsinə daxil olmuşdur. Göründüyü kimi,

yeni informasiya texnologiyaları mühiti bu ixtisas üzrə ali təhsilli kadr hazırlığında yeni istiqamətlərin yaradılmasını tələb edir. Kitab həmçinin Azərbaycançılıq milli ideologiyasının, dövlətçiliyin fəlsəfi konsepsiyasının, multikulturalizm ideyalarının təbliğində mühüm ideoloji vasitədir.

Bütün bunları nəzərə alaraq yeni jurnalın müasir şəraitdə kitabşünaslıq elminin qarşısında duran vəzifələrin öyrənilməsinə, qabaqcıl nəşriyyatların iş təcrübəsinin ümumiləşdirilməsinə, elmi nəticələr çıxarılmasına diqqət yetirəcəyinə inanıram. Zamanın tələblərinə uyğun olaraq kitabşünaslığın, nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinin, redaktə işinin aktual problemlərinin tədqiq edilməsi və həlli istiqamətində yeni elmi konsepsiyaların, nəzəri müddəaların işlənməsində, məqsədyönlü elmi-metodik mühüm tövsiyələrin hazırlanmasında jurnal kollektivinin heyətinin fəallıq göstərəcəyinə əminəm.

Bu şərəfli yolda “Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” jurnalının yaradıcı heyətinə uğurlar arzulayıram!

Knyaz ASLAN
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri,
“Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” jurnalının baş redaktoru

Cəmiyyətin ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və elmi-mədəni həyatında baş verən taleyüklü hadisələr Azərbaycan ziyalisindən fəal həyat mövqeyində dayanmağı və milli dövlətçiliyimizin inkişafı naminə səmərəli fəaliyyət göstərməyi tələb edir. Bu vəzifələrin həyata keçirilməsi isə elmi ictimaiyyəti bir araya gətirə biləcək nəşrlərə ciddi ehtiyac yaradır.

Mədəniyyətin mühüm tərkib hissəsi olan nəşriyyat işi ilə bağlı ayrıca elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalın nəşri ideyası da bu sahəyə müəyyən töhfə verməyə

çalışmaq istəyindən irəli gəlir. Müstəqil Azərbaycanın dövlət və qeyri-dövlət (özəl) nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələrində çalışan mütəxəssislərin mənəvi dəstəyinə arxalanaraq həyata vəsiqə verdiyimiz bu yeni nəşrin qədəmlərinin uğurlu olacağına əminik. Məqsədimiz milli kitabşünaslığın yaranması və formalaşması, kitabçılıq işinin tarixi, bu günü və gələcəyi ilə bağlı ayrı-ayrı mütəxəssislərin elmi araşdırmalarını üzə çıxarmaq, zəngin iş təcrübəsinə malik olan nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələrinin fəaliyyətinə iş təcrübəsinə ayna tutmaq, redaktə işi sahəsində baş verən yenilikləri ardıcıl izləmək və bu mövzulardan bəhs etməkdir.

Jurnal “Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun əsas müddələrinin həyata keçirilməsi istiqamətində məqsədyönlü elmi araşdırmalar aparılmasına, bununla bağlı dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində fəallıq göstərilməsinə, real tövsiyələrin hazırlanmasına yardımçı olmağı da öz vəzifələrindən hesab edir.

Rasim SÜLEYMANOV
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi
kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
“Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti”
jurnalının redaktoru

HEYDƏR ƏLİYEVİN
KİTAB NƏŞRİ HAQQINDA
MÜDRİK FİKİRLƏRİ

Ulu Öndər Heydər Əliyevin müxtəlif dövrlərdə söylədiyi müdrük fikirlər, kəlamlar həm Azərbaycanda, həm də xarici ölkələrdə Azərbaycan, rus, ingilis, fransız, ukrayna, macar, türk və bir çox başqa dillərdə böyük tirajlarla dəfələrlə çap olunmuşdur.

2008-2009-cu illərdə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Ulu Öndərin “Heydər Əliyev: Müdrük fikirlər” kitabı Azərbaycan və ingilis dillərində nəşr olunmuşdur. Kitaba daxil edilmiş deyimlər Ulu Öndərin 1993-2003-cü illərdə müxtəlif məsələlərə həsr olunmuş nitqlərindən, çıxışlarından, müsahibələrindən, məktublarından seçmələrdir.

Ulu Öndər xüsusi olaraq vurğulayırdı ki, “Həm kitabları yazıb-yaratmaq, həm də onları nəşr etmək əsas vəzifələrimizdən biridir. Bunun üçün mümkün olan bütün tədbirləri görməliyik. Mən respublikanın prezidenti kimi bunu əsas vəzifələrimdən biri sayıram”.

Qədim və zəngin mədəniyyətə malik olan Azərbaycan xalqı dünya sivilizasiyasına bir çox dəyərli töhfələr vermişdir. Onların ilk nümunələri bəşər tarixinin böyük kəşfi olan yazı vasitəsilə Qobustan və Gəmiqaya təsvirləri, həmçinin epigrafik abidələr şəklində daşların yaddaşına həkk olunaraq günümüzədək yaşamışdır.

Qobustandakı və Gəmiqayadakı qayaüstü təsvirlər və petroqliflər, Kür-Araz və Xocalı mədəniyyətlərinə aid maddi-mədəniyyət nümunə-ləri, kurqan tapıntıları sübut edir ki, hətta miladdan əvvəlki minilliklərdə də Azərbaycanda inkişaf etmiş mədəniyyət mövcud olmuşdur.

“Kitabi-Dədə Qorqud” milli varlığımızın mötəbər qaynağıdır.

“Kitabi-Dədə Qorqud” həm də bizim etika kitabımız, əxlaq kodeksimizdir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” nitqimizin, dilimizin, mənəviyyatımızın, ruhumuzun nəğməsi kimi də böyük mədəni-estetik əhəmiyyət kəsb edir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı bütün türk dünyasına məxsusdur, onun vətəni Azərbaycandır, sahibi Azərbaycan xalqıdır, müstəqil Azərbaycan dövlətidir.

Böyüyə hörmət, ata-anaya məhəbbət, iman və etiqad, namus və qeyrət, ailəyə, torpağa, vətənə sədaqət – bu insani keyfiyyətlər, mənəvi məziyyətlər Qorqud övladlarının qanına ana südü ilə ata nəfəsi ilə birlikdə daxil olur və son mənzilə qədər də onlarla birlikdə gedir. Dədə Qorqud dünyasındakı milli dəyərlər, stereotiplər, rituallar sistemi əslində hər bir azərbaycanlının varlığının ayrılmaz hissəsidir. Müasir dövrdə azərbaycanlıların mentalitetində

milli və ümumbəşəri dəyərlərin yerinin müəyyənləşdirilməsi də Dədə Qorqudun etik prinsiplərindən çıxış etməklə gerçəkləşir.

Azərbaycan adları dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə daxil olan Nizami, Xaqani, Tusi, Füzuli, Nəsimi, Natəvan, Vaqif, M.F.Axundov, Sabir, C.Məmmədquluzadə, M.S.Ordubadi, C.Cabbarlı, Üzeyir Hacıbəyov, S.Vurğun və bir çox başqa yazıçıların, şairlərin, bəstəkarların, alimlərin vətənidir. Gənclərimiz də korifeylərin yaradıcılığına, Azərbaycan xalqının çoxəsrlik tarixi ərzində yaradılan bütün mənəvi sərvətlərə yaxşı bələd olmalıdırlar.

Biz Nizaminin, Xaqaninin, Nəsiminin, Füzulinin adlarını böyük iftixar hissi ilə çəkirik və onların əsərlərini oxuyaraq xalqımızın nə qədər dahi, müdrik və istedadlı xalq olduğunu bir daha dərk edirik. Eyni zamanda dünya, bəşər qarşısında bunlarla fəxr edirik, öyünürük. Öyünməyə də haqqımız var. Çünki bu böyük insanlar nəinki xalqımızı, bütün bəşəriyyəti, bəşər tarixini zənginləşdirən əsərlər yazmışlar.

Cəlil Məmmədquluzadə “Molla Nəsrəddin” kimi dahiyənə məktəb yaratmışdır və bizə böyük mənəvi irs qoyub gedibdir. Mirzə Cəlilin bu xidmətləri bizim üçün, dediyim kimi, bu gün də çox qiymətlidir. Biz bundan çox güclü istifadə etməliyik. Çünki hələ “Anamın kitabı”nda yazılan, təsvir olunan meyillər bu gün də cəmiyyətimizdə özünü büruzə verir.

Sultan Məhəmmədin əsərləri, onun miniatür sənəti 500 il bundan öncə bizim Azərbaycanın bu sənət sahəsindəki nailiyyətlərini göstərir. Sultan Məhəmməd bunun əsasını qoyubdur. Amma ondan sonra da İranda və Azərbaycanda o üslubda çox gözəl əsərlər yaranıb. Çox gözəl əsərlər... Məsələn, indi bizim müxtəlif təşkilatlar jurnallar, kitablar nəşr edirlər. Onların içərisində miniatür əsərlərin fotosurətlərini dərc edəndə, o kitablar, jurnallar

daha da çox dəyər kəsb edir. Çünki o əsərlər çox orijinaldır. Miniatur sənəti çox orijinal sənətdir.

Mən çox məmnunam ki, bu gün Azərbaycanda yazıçılarımızın, şairlərimizin və ictimai-siyasi xadimlərimizin kitablarının miniatur nəşri, şübhəsiz ki, bu mədəniyyətimiz kitab nəşrimiz üçün çox əlamətdar hadisə, böyük nailiyyətdir.

Əgər şair Azərbaycanı vəsf edirsə və Azərbaycanın nə qədər gözəl, nə qədər qüdrətli, nə qədər iftixar hissi doğuran bir ölkə olduğunu öz şeirində göstərsə, demək, bu, hər bir azərbaycanlıda öz Azərbaycanına, vətəninə, torpağına məhəbbət hissi yaradır.

Biz öz tariximizlə, mədəniyyətimizlə, ədəbiyyatımızla fəxr edirik və fəxr etməyə haqqımız vardır. Həqiqətən də “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı kimi böyük elm, mədəniyyət, ədəbiyyat abidəsi olan xalq öz tarixi ilə fəxr edə bilər.

Mən indi kitabxanaya xeyli kitab bağışladım. Güman edirəm ki, bunlar fondada öz yerini tutacaqdır. Bunlar cəmiyyətimiz üçün çox gərəkli olan, ayrı-ayrı mövzulara həsr edilmiş kitablardır və kitabxananın böyük xəzinəsində öz yerini tuturlar. Zənnimcə, bu təşəbbüs də davam edə bilər. Elə imkanı olan adamlar kitabxanamızı zənginləşdirmək üçün, yaqın ki, ona kitab bağışlayacaqlar. Bilirəm, bizim bu kitabxananın çox böyük fondu var. Kitabxananın direktoru bu barədə məlumat verdi.

Kitabxana elə bir yerdir ki, gərək, daim onun fondu genişlənsin. Çünki dünya dəyişir, yeni əsərlər, kitablar yaranır, bunlar insanlara yeni biliklər, yeni

məlumat gətirir. Ona görə də bizim bu mərkəzi kitabxanamız daim yeni-yeni nəşrlərlə təmin olunsun. Vaxtı ilə biz bunu planlı şəkildə edirdik. Dövlət planı var idi, heç kəsi narahat etmədən bu kitabxanayı yaradıb inkişaf etdirmişdik və indi də fəaliyyət göstərir. Ancaq gərək indi buraya hər kəs öz payını versin. Azərbaycanın bütün ictimaiyyətini bu xeyirxah işə dəvət edirəm.

Zəngin tariximizi əks etdirən çox əsərlər var, kitablar var, maddi əşyalar var. Ancaq bunların hamısının içərisində bizim milli mədəniyyətimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi əks etdirən əsərlər hamısından qiymətlidir və bu gün üçün, gələcək üçün hamısından da gərəklidir.

Böyük Atatürkün yaratdığı və bugünkü nəslə, gələcək nəslə qoyduğu irs elə böyük xəzinədir ki, bu araşdırmalar hələ yüz il bundan sonra da getsə, onun hamısını elm, kitab vasitəsilə, başqa yollarla meydana çıxarmaq mümkün olmayacaqdır.

Ana dilinin taleyinə heç bir ziyalının laqeyd qalmadığı bu dövrdə Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Üzeyir Hacıbəyov, Ömər Faiq Nemanzadə kimi görkəmli söz ustaları Azərbaycan dilinin saflığı və onun yad ünsürlərdən qorunması uğrunda fədakarcasına mübarizə aparırdılar.

Məhəmməd Füzuli öz yaradıcılığı ilə, öz əsərləri ilə indiyədək yaşamış, indi də yaşayan və bizim hamımıza ilham verən, mənəvi qida və ruh verən əsərləri ilə sonrakı nəsillərin şair, yazıçı, bəstəkar, rəssam və heykəltəraşların yaradıcılığı üçün gözəl mövzular, ideyalar vermiş, onlara ilham vermiş, onların öz sənətlərinin yüksək zirvələrinə qalxmasına kömək etmişdir.

Təkcə adına görə yox, həm böyük, həm orta, həm də kiçik alim vardır. Alim olmaq üçün birincisi, gərək fitri istedadla malik olasan. İkincisi, gərək

fitri istedadından istifadə edib, seçdiyən sənəti sevəsən və həmin elm sahəsini mənimsəmək üçün fədakarlıq göstərəsən. Üçüncüsü, gərək sən öz üzərində daim işləyəsən və bunların nəticəsində də böyük alim, müəllim ola bilərsən.

Hər bir alim qiymətlidir. Hər bir alimin yaratdığı elmi əsərlər özünəməxsus qiymət alır. Ancaq nəzəriyyəni təcrübə ilə birləşdirən, nəzəri fikirlərini tətbiq edə bilən və onlardan əməli nəticə götürə bilən, cəmiyyətə, ölkəyə, xalqa konkret fayda gətirən insanlar alimlərin sırasında xüsusi yer tutur.

Milli ideologiyamızı hər yerdə tətbiq etmək üçün məktəblərdə Azərbaycan xalqının tarixinin tədrisinə çox ciddi fikir vermək lazımdır... Gənclərimiz öz tarixini, öz tarixi keçmişini gərək yaxşı bilsinlər. Çünki mənəviyyatımız, gənclərin bugünkü və gələcək mənəviyyatı bununla bağlıdır.

Məhəmməd Füzuli öz yaradıcılığı ilə, öz əsərləri ilə indiyədək yaşamış, indi də yaşayan və bizim hamımıza ilham verən, mənəvi qida və ruh verən əsərləri ilə sonrakı nəsillərin şair, yazıçı, bəstəkar, rəssam və heykəltəraşların yaradıcılığı üçün gözəl mövzular, ideyalar vermiş, onlara ilham vermiş, onların öz sənətlərinin yüksək zirvələrinə qalxmasına kömək etmişdir.

Əgər şair Azərbaycanı vəsf edirsə və Azərbaycanın nə qədər gözəl, nə qədər qüdrətli, nə qədər iftixar hissi doğuran bir ölkə olduğunu öz şeirində göstərrisə, demək, bu, hər bir azərbaycanlıda öz Azərbaycanına, vətəninə, torpağına məhəbbət hissi yaradır.

(“Ulu Öndər Heydər Əliyevin kitab və kitab nəşri haqqında müdrik fikirləri” kitabından (Bakı: Mütərcim, 2016, 72 s.).

NƏŞRİYYAT İŞİ

AZƏRBAYCANDA NƏŞRİYYAT İŞİNİN
AKTUAL PROBLEMLƏRİ**Knyaz ASLAN****Bakı Dövlət Universiteti****Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent****knyazaslan@mail.ru**

Bu məqalədə Azərbaycanın kitabşünaslığın, kitabçılıq işinin, kitab nəşrinin, nəşriyyat işinin, redaktor sənətinin müasir vəziyyəti şərh olunmuşdur. Məqalədə eyni zamanda informasiya cəmiyyəti şəraitində meydana gəlmiş problemlər araşdırılmışdır, həmin problemlərin həlli yolları və kitab nəşrinin inkişaf istiqamətləri aydınlaşdırılmışdır. Burada kitabçılıq və nəşriyyat işi sahəsində kadr hazırlığı məsələsindən də bəhs edilmişdir. Bu baxımdan Bakı Dövlət Universitetinin Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının fəaliyyəti haqqında yığcam məlumat verilmişdir.

Açar sözlər: kitabşünaslıq, kitabçılıq işi, kitab nəşri, nəşriyyat işi, nəşriyyat-poliqrafiya sahəsi, nəşriyyat redaktoru, Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrası, Bakı Dövlət Universiteti.

Müstəqil dövlət quruculuğu hər bir xalqın tarixən can atdığı ali ideyaların gerçəkləşdirilməsi, sosial-iqtisadi və elmi-mədəni sahələrdə uğurlu siyasətin həyata keçirilməsi, beynəlxalq aləmə inteqrasiya istiqamətində səmərəli addımlar atılması prosesidir. Bu baxımdan 1991-ci ildə öz azadlığını əldə etmiş Azərbaycan xalqı ötən dövr ərzində ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı ilə yanaşı milli mədəniyyətin tərəqqisi sahəsində də böyük nailiyyətlər qazanmış, mədəni quruculuğun bütün istiqamətlərində dönüş yaratmağa səy göstərmişdir. Son illərdə dövlət büdcəsində mədəniyyətə ayrılan vəsaitin artırılması onun inkişafı yönündə xeyli imkanlar açmışdır. Bütövlükdə milli mədəniyyətin çiçəklənməsi ilə yanaşı onun ayrı-ayrı sahələrinin

dirçəlişinə də xüsusi diqqət yetirilməyə başlanmışdır. Xüsusilə mədəniyyətin mühüm tərkib hissələrindən biri olan kitabxana və kitabçılıq işi sahəsində aparılan məqsədyönlü tədbirlər buna parlaq sübutdur.

Təsadüfi deyil ki, Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir”.

Məlum olduğu kimi, Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1999-cu ildə ölkəmizin tarixində ilk dəfə “Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, 2000-ci ildə isə “Nəşriyyat işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” qəbul edildi. Bu qanunlara və ulu öndərin Azərbaycançılıq fəlsəfəsi konsepsiyasına əsaslanmaqla müstəqil dövlətimizin kitabxanaçılıq və kitabçılıq siyasəti formalaşdı, bu sahə mədəni quruculuğun tərkib hissəsi kimi dövlətimizin qayğısı nəticəsində uğurlu inkişaf yoluna qədəm qoydu.

Prezident İlham Əliyevin imzaladığı “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında”, “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında”, “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)”, “Bakı şəhərinin qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinə dair proqramı” və “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” və s. kimi böyük strateji əhəmiyyət kəsb edən sərəncamları və Dövlət Proqramları dediklərimizə parlaq sübutdur.

Prezidentin 2004-cü il 27 dekabr tarixli “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında” sərəncamına əsasən siyahıya 546 adda kitab daxil edilmiş və hər kitabın 25000 min nüsxə tirajla çap edilməsi planlaşdırılmış, beləliklə, 13 milyon 650 min nüsxə kitabın nəşr edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Sərəncamda adı çəkilən bu kitablar 2005-2009-cu illərdə çap edilib, pulsuz olaraq respublika kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir. Analoqu olmayan bu tədbir müstəqil Azərbaycan dövlətinin mədəni siyasətinin təzahürüdür.

Prezidentin imzaladığı “Azərbaycanda kitabxana fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması”, “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)”, “Azərbaycan Respublikası ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya

texnologiyaları ilə təminatı Proqramı (2005-2007-ci illər)” kimi mühüm sənədlərdə kitabxana informasiya sahəsinin inkişafı, modernləşdirilməsi və ayrı-ayrı idarə və müəssisələrin kitabxana şəbəkəsinin inkişafına, əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilinə olduqca mühüm təsir göstərmişdir.

Bu siyasətin əsasında kitabxana işinə dövlət qayğısı, dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi, ardıcıl olaraq maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, kitabxanaların ümumaçıq olması, kitabxana işinin informasiyalaşdırılması, dünya standartları səviyyəsinə yüksəldilməsi, kitabxanaların sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və digər vəzifələr durur. Müasir şəraitdə dövlət bütün kitabxanaları yeni ədəbiyyatla təmin etmək, kitabxana fondlarını zənginləşdirmək üçün ardıcıl tədbirlər həyata keçirir. Həmin tədbirlər arasında kütləvi kitabxanaların və məktəb kitabxanalarının pulsuz olaraq latın qrafikası ilə çap edilən yeni nəşrlərlə komplektləşdirilməsi haqqında prezident sərəncamları olduqca böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan kitab mədəniyyəti öz qədimliyi, elmiliyi, humanizmi, demokratikliyi ilə fərqlənmiş, xalqımızın təhsilinə, elminə, mədəniyyətinə, tərbiyəsinə, əxlaqına, mənəvi yetkinliyinə, texniki tərəqqisinə xidmət etmiş, Azərbaycan xalqının, azadlığının, müstəqilliyinin carçısı olmuşdur. Bu keyfiyyətlərinə görə xalqımız kitabı sevmiş, onu müqəddəs bilmiş, qoruyub saxlamış, xalqımızın kitabçılıq ənənələrini daim davam etdirmişdir.

Kitab nəşrinə böyük qiymət verən Ulu öndər Heydər Əliyev yazır: “Kitab nəşri hər bir ölkənin, xalqın mədəniyyətində, ümumiyyətlə, mənəvi-ictimai həyatında çox görkəmli yer tutur. Hər birimiz ilk növbədə, kitab vasitəsilə təhsil, elm almışıq. Həyatda yaşamağa fəaliyyət göstərməyə hazırlanmışıq, ona görə də hər birimiz kitablara borcluyuq. Həm kitabları yazıb-yaratmaq, həm də onları nəşr etmək əsas vəzifələrimizdən biridir”.

Heydər Əliyevin bu ibratəmiz fikirləri müasir şəraitdə bir daha təsdiq olunur, insanların kitaba, olan tələbatı gündən-günə artır. Təsadüfi deyil ki, bu müdrik fikirlərin təsdiqi olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: “Ölkəmiz qədim dövrlərdən başlayaraq öz yüksək kitab mədəniyyəti ilə seçilmiş və zəngin kitabxanaları ilə tanınmışdır”.

Müstəqillik illərində Azərbaycanda nəşriyyatların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq müəyyən hissəsinin informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi, kompüterləşdirilməsi və İnternetə qoşulması üçün əlverişli şərait yaradılmışdır. Lakin ölkəmizdə kitab nəşri, yayımı və satışı üzrə qazanılmış müəyyən uğurlara baxmayaraq bütövlükdə kitab mədəniyyəti sahəsində öz həllini gözləyən nöqsanlar və çatışmazlıqlar hələ də qalmaqdadır.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatına keçid dövrü başlamış və bu, bütün sahələrlə yanaşı kitabçılıq və nəşriyyat işinə də öz təsirini göstərmişdir. Bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün tələblərinə uyğun olaraq nəşriyyatlar xalqın mənafeyinə xidmət edən, ona əsla ziyan toxundurmayan vasitə və üsullarla öz-özünü yaşatmağa, maddi stimula əldə etməyə səy göstərirdi. Əlbəttə, iqtisadiyyatın belə bir ağır dövründə kitabçılıq və nəşriyyat işi sahəsində qarşıya qoyulmuş yüksək bəşəri vəzifələri ön plana çəkmək lazım gəlirdi. Bununla belə, maliyyə qıtlığı, kadr çatışmazlığı, satış problemi ciddi çətinliklər meydana çıxarırdı.

Müstəqilliyin ilk illərində həyata keçirilən özəlləşdirmənin birinci mərhələsində o vaxtkı Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin əksər müəssisə və obyektlərinin, o cümlədən "Azərkitab"ın mağazalarının, bəzi nəşriyyatların bu layihəyə qoşulması vəziyyəti daha da mürəkkəbləşdirdi. Nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin zəifləməsi, senzuranın tamamilə aradan qaldırılması, dövlət nəşriyyatlarına və kitab ticarəti müəssisələrinə dövlət təminatının xeyli azalması nəticəsində nəşriyyatların və kitab mağazalarının yerində kitaba dəxli olmayan ayrı-ayrı obyektlər açılıb fəaliyyətə başladı.

İlk dövrlərdə həm dövlət, həm də özəl nəşriyyatların fəaliyyətində müəyyən canlanma hiss olunsa da əslində bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlı meydana çıxan problemlər bütövlükdə kitabçılıq işinə, kitab nəşrinə öz mənfi təsirini göstərdi. Əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı düşməsi, başqa ölkələrdən gətirilən kağız və digər poliqrafiya materiallarının qıtlığı, eləcə də bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə dövlət təminatından məhrum olan nəşriyyatların bu çərçivədə çeviklik göstərə bilməməsi kitab nəşri və yayımı işinin xeyli geriləməsinə və zəifləməsinə səbəb oldu.

Etiraf etmək lazımdır ki, bu gün Azərbaycan Respublikası nəşriyyatlar sistemində daxil olan nəşriyyatların və mətbəələrin 90 faizi müasir tələblərə cavab vermir. İstər paytaxt Bakıda, istərsə də iri şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində fəaliyyət göstərən bir neçə nəşriyyat istisna olmaqla onların əksəriyyəti yararsız vəziyyətdədir. Bəzi nəşriyyatlar və mətbəələr isə qəza vəziyyətində olan uyğunlaşdırılmamış və yardımçı binalarda, hətta darısqal şəxsi evlərdə və ya həyətyanı sahələrdə fəaliyyət göstərir. Bu səbəbdən nəşriyyatların yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyası ilə təminatı və İnternetə qoşulması vəsait çatışmazlığı üzündən olduqca ləng gedir. Nəşriyyatların informasiyalaşdırılması sahəsində aparılan işlər ürəkaçan deyil, onların beynəlxalq əlaqələrinin yaradılması, beynəlxalq assosiasiyalarla əməkdaşlığının təşkili sürətlə qloballaşan dünyanın tələblərindən çox geri qalır.

Müasir informasiya cəmiyyətinin nəşriyyatların qarşısında qoyduğu problemlər icərisində kitab-nəşriyyat-oxucu problemi mühüm yer tutur. İnsan beyninin, zəkasının, təfəkkürünün yüksək məhsulu olan kitab Şumer dövründən başlayaraq zəmanəmizə qədər 5 min ildən artıq bir yol keçmiş, cəmiyyətin inkişaf və tərəqqiyə gedən yolunu işıqlandırmış, bəşəriyyətin yaratmış olduğu bilikləri qoruyub saxlamış, unudulmaqdan, məhv olmaqdan xilas etmiş, beləliklə, bəşəriyyətə, insanların tərəqqi və inkişafına kamilləşməsinə xidmət etmişdir.

Kitabların keçdiyi bu xeyirxahlıq, humanizm, elmə, təhsilə mədəniyyətə xidmət edən tərəqqi və inkişaf yolu həmişə insanlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, bütün zamanlarda kitaba böyük sevgi, məhəbbət, hörmət olmuş, müqəddəs sayılmışdır. Ancaq təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, nəşriyyatlarımız bu tələbatı lazımınca ödəməkdən çox-çox uzaqdadır. Müstəqillik illərində nəşriyyatların, xüsusilə özəl nəşriyyatların sayının artmasına baxmayaraq onların məhsuldarlığı, nəşr edilən kitabların tirajı dövrün tələblərinə cavab vermir.

Doğrudur, müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində bəzi ziyalılar İnternetə və elektron vasitələrə daha çox diqqət yetirməyi, bütün bilikləri elektron vasitələrdən almağın zəruriliyini irəli sürməklə kitabın, kitab nəşrinin əhəmiyyətini azaltmağa çalışırlar. Yadda saxlamaq lazımdır ki, 5 min ildən artıq tarixi olan bəşər övladının ən böyük kəşfi olan kitabsız nə bilik, nə mədəniyyət, nə məktəb, nə də maarif yoxdur. Kitab elm, təhsil və mədəniyyətin əsasıdır. Bunsuz heç bir inkişaf yoxdur. Oxucu İnterneti, televizoru seyr edir, kitabdan isə bilik əldə edir.

Kitab yayımı kitabşünaslığın vacib tərkib hissəsidir. Əgər hər hansı bir kitabın ərəsəyə gəlməsi üçün ilk növbədə nəşriyyat fəaliyyətindən keçməsi vacibdirsə, ikinci mərhələdə o, poliqrafik icradan keçir. Təcrübi olaraq anbarlarda toplanıb qalan hazır kitab son ünvana – oxucuya, alıcıya, fiziki və hüquqi şəxslərə, kitabxanalara və digər potensial müştərilərə çatmalıdır. Yalnız kitab ünvanına çatdıqdan sonra missiya yerinə yetirilmiş olur. Bu baxımdan kitabşünaslıq fəaliyyətinin son və vacib mərhələsi kitab yayımıdır.

Hər bir nəşriyyat məhsullarını yayım etmək məqsədilə bu və ya digər şəkildə fəaliyyət göstərmək məcburiyyətindədir. Bu fəaliyyətin nəzəri əsası çox zaman nəşriyyatın fəaliyyət strategiyasından asılı olur. Nəşriyyat işinin hərtərəfli öyrənilməsi bir daha təsdiqləyir ki, dünyanın bütün nəşriyyatları öz çap məhsullarının yayılmasında və təbliğində həmişə maraqlı olmuşlar. Nəşriyyatlar özlərinin bu sahədəki fəaliyyətlərini daha uğurla həyata keçirmək məqsədi ilə müxtəlif üsullardan, metodlardan, kitabçılıq işinin zəruri

vasitələrindən istifadə etməyə çalışmışlar. Kitabın mövzusunu, məzmununu, ideya istiqamətini, oxucuya təsir dairəsini nəzərə almaqla onun təbliği və yayılması üçün ən zəruri vasitələrdən istifadə edilməsi bütövlükdə nəşriyyatın imicinə müsbət təsir göstərir.

Bu gün də nəşriyyatların fəaliyyətində dövlət sifarişlərini almaq və yerinə yetirmək vacib elementdir. Buraya dövlət sifarişlərinin yerinə yetirilməsi və ya dövlət əhəmiyyətli, dövlətin prioritet saydığı mövzularda ədəbiyyatın sifarişini yerinə yetirmək həm nəşriyyatların ictimai nüfuzunu, həm də maddi-texniki bazasını gücləndirir, onları rəqabət qabiliyyətli edir.

Hazırda kitab mədəniyyəti sahəsində istehlak bazarının ehtiyacları bir neçə elementin məcmusundan formalaşır: 1) Təhsil və özünütəhsil ehtiyacları; 2) Həyati ehtiyaclar; 3) Peşə yönümlü ehtiyaclar; 4) Sosial və psixoloji ehtiyaclar.

Təhsil və özünü təhsil ehtiyaclarının öyrənilməsi və proqnozlaşdırılması dövlət əhəmiyyətli fəaliyyət sahəsi olduğu üçün digər ölkələr kimi Azərbaycanda da təhsil sahəsində ədəbiyyatın planlaşdırılması, sifarişi, nəşri və yayımı dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir və həyata keçirilir. Özünütəhsil sahəsində ədəbiyyatın nəşri və ya müəyyən faizinin respublikaya gətirilməsi bir sıra sahələrdə bazar münasibətləri ilə tənzim olunur.

Həyati ehtiyacdan doğan ədəbiyyatın xüsusi çəkisi genişdir və istehlak bazarında öz rəngarəngliyini saxlamaqdadır. Statistik məlumatın təhlili göstərir ki, son zamanlar ən çox yayılan və satılan ədəbiyyatın mövzusu xalq təbabətinə, evdarlığa, kulinariyaya və s. aid olmuşdur.

Peşəyönümlü ehtiyacları müəyyənləşdirən ədəbiyyatın çeşidi geniş, tələb olunan nüsxələrin sayı ənənəvi olaraq azdır. Bu baxımdan bazarın öyrənilməsi və proqnozlaşdırılması işi peşəkar səviyyədə aparılmalıdır.

Sosial-psixoloji ehtiyacları insanların sosial həyati tələbləri müəyyənləşdirir və buna psixoloji amillər güclü təsir edir. İdeoloji, dini ədəbiyyat, müxtəlif təriqətlərin təbliğat xarakterli nəşrləri, missioner təşkilatların ədəbiyyatı, qadağan edilmiş və ya güclü təbliğata məruz qalmış nəşrlər bu kateqoriyada ümumüləşdirilə bilər. Bununla yanaşı insan hüquqları, azadlıqlar, tarix və mədəniyyət sahəsində insanların mütaliəsi bu kateqoriyada təsnifləşdirilir. Təcrübə göstərir ki, bu istiqamətdə istehlak bazarına dövlət nəzarəti və idarə olunması amili vacibdir.

İstehlak bazarında kitab məhsulunun xüsusi çəkisi və bu bazarın hansı mənbələr vasitəsi ilə təmin olunması məsələsi kitabşünasların diqqət mərkəzindədir. Azərbaycanda nəşriyyatların inkişafı kitab məhsulunun geniş çeşidini təmin edir. Dövlət sifarişləri çap məhsullarının tirajını artırır. Müsbət

dinamika müşahidə olunduğu bir zaman respublikaya daxil olan rusdilli çap məhsullarının sayının azalmaması nəyin göstəricisidir? Daxili tələbatı ödəyə bilməməyimizin, yoxsa konyukturu düzgün qiymətləndirməməyimizin?

Mütəxəssislər kitab bazarında kitab kütləsini təyinatına görə əsasən üç hissəyə bölürlər: 1) Bədii ədəbiyyat; 2) Kütləvi ədəbiyyat; 3) Sahəvi (elmi) ədəbiyyat.

Bədii ədəbiyyat ənənəvi olaraq çox satılan və yüksək tirajla çap edildiyinə görə iqtisadi səmərəli hesab edilir. Kütləvi ədəbiyyatın seçimi, tərtibatı və qiymət siyasəti, əgər düzgün müəyyənləşdirilsə bu da səmərəli layihələrdən hesab edilə bilər. Sahəvi və elmi ədəbiyyatın nəşri və yayımı riskli layihələrdən hesab edilir. Belə layihələrdə maliyyə dəstəyi olmazsa onların çapı riskli, yayımı isə uzunmüddətli ola bilər ki, uzunmüddətli maliyyə yatırımı tələb edir. Bu istiqamətdə Bakı Universiteti və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası nəşriyyatlarının müstəsna rolu vardır. Elmi nailiyyətlərimizi ifadə edən və müasir qloballaşan dünyanın tələbi ilə bir sıra elmi ədəbiyyata olan ehtiyacı bu iki elmi müəssisə geniş çeşiddə çap edərək dövriyyəyə daxil edir və yaranmış boşluğun böyük hissəsini doldurur. Bu nəşrlərin iqtisadi səmərəliliyi deyil, elmi dəyəri ön plana keçir.

Nəşriyyat – oxucu istiqamətində nəşriyyatların fəaliyyəti istehlak bazarının dərinədən öyrənilməsini tələb edir. Bazarın öyrənilmə dərəcəsi risklərin faizini müəyyənləşdirir. Əhalinin sayı az olan ölkələrdə istehlak bazarına xidmət edən nəşriyyatların risk faizi yüksəkdir. Əhalinin sayı, təhsil səviyyəsi, sənayeləşmə və şəhərlərin sayı kitabların tirajını müəyyənləşdirən əsas elementlərdir.

Kitab yayımı Sovet İttifaqında ideoloji fəaliyyət hesab edilirdi. Demokratik cəmiyyətdə də bu ictimai fəaliyyətdir və bir sıra ölkələrdə dövlət əhəmiyyətli fəaliyyət sahəsi hesab edilir. Hər hansı bir ölkədə kitab mağazasına girməklə həmin ölkənin elmi və bədii ədəbiyyatının real mənzərəsini, nəşriyyat fəaliyyətinin genişliyinin, poliqrafiya imkanlarının keyfiyyətini və kitab yayımı mədəniyyətini görmək və qiymətləndirmək olar. Bu baxımdan kitab yayımına bütövlükdə dövlət nəzarəti tənzimlənməsi vacib şərtidir. Bu iş vaxtaşırı həyata keçirilən kitab bazarının monitorinqi hesabına da baş verə bilər. Əsas məsələ monitorinqin düzgün keçirilməsi və monitorinqdən hansı məqsədlərlə istifadə olunmasını əvvəlcədən müəyyənləşdirməkdir.

Monitorinq ölkədə çap olunan ədəbiyyatla, xaricdən gətirilən ədəbiyyatın nisbətini, ölkədə istehlak olunan ədəbiyyatın dil göstəricilərini, mütaliəyə nə qədər kütləvi və ya nə qədər xüsusi olduğunu konkret

rəqəmlərlə üzə çıxara bilər. Kitab yayımı ilə ölkədə bir çox qurumlar məşğul olur. Bir sıra təşkilatlar eləcə də dövlət qurumları kitab yayımı ilə peşəkar səviyyədə məşğul olmaq məcburiyyətindədirlər. Təhsilə və mütaliyəyə rəhbərlik etmək məqsədi ilə kitab yayımının elmi təşkili vacib şərtidir. Kitab yayımı ilə məşğul olan kommersiya qurumları da fəaliyyətini sırf bazar münasibətləri ilə qurmamalıdır. Belə ki, yüksək gəlir əldə etmək istəyi oxucu bazarında mənəvi və hüquqi dəyərlərin pozulması ilə müşayiət olunur. Kitab marketinqinin həyata keçirilməsi zamanı iqtisadi instrumentlərlə yanaşı dövlət və milli maraqlar, əxlaqi və mənəvi normalar gözlənilməlidir. Eləcə də daxili bazarın kənar və ziyanlı informasiya intervensiyasından qorumaq, daxili bazarı stimullaşdırmaq, reyting göstəricilərini öyrənmək, lazım gəldikdə bu prosesə təsir edə bilmək kimi vacib fəaliyyət sahəsi Azərbaycan kitabşünaslığında öyrənilir.

Təəccüblü deyil ki, nüfuzlu “PR” texnoloqlar (“Public Relations” – “İctimaiyyətlə əlaqələr”) informasiya hücumları və informasiya müharibələri zamanı kitabı və çap məhsulunu vacib alətlərdən biri hesab edirlər. Hər bir ölkə bu kimi hadisələrlə qarşılaşmamaq üçün bir sıra fərqli tədbirlər həyata keçirir. Məsələn, vaxtilə Sovet İttifaqı xaricdən gətirilən çap məhsullarına ciddi nəzarət qoymuşdu. Hazırda Rusiya ölkəyə daxil olan çap məhsullarına böyük gömrük rüsumu tətbiq edir. İran İslam Respublikası xaricdən çap məhsullarının alınmasını qadağan edir. Gürcüstan gətirilən çap məhsullarına mövzu məhdudiyəti qoyur və s. Bu baxımdan Azərbaycan son dərəcə demokratik görünməkdədir.

Son zamanlar Azərbaycanda kitab yayımı mədəniyyəti sahəsində müəyyən işlər görülmüşdür. Tədris ədəbiyyatının dövlət tərəfindən pulsuz çap etdirilməsi həm kitab bazarındakı gərginliyi aradan götürmüş, həm də nəşriyyatlara sabit sifarişlər təmin edərək onların maddi-texniki bazasını gücləndirmişdir. Respublika Prezidentinin dünya ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərinin latın qrafikası ilə Azərbaycan dilində çap etdirilməsi ilə əlaqədar sərəncamı və bu sahəyə ayrılmış maliyyə vəsaiti mütaliyə imkanlarını genişləndirmiş, mövcud olan boşluğu doldurmaq istiqamətində faydalı olmuşdur. Eləcə də Milli Ensiklopediyanın nəşri, elmi-kütləvi ədəbiyyatın nəşrinə göstərilən dövlət dəstəyi öz müsbət rolunu oynamaqdadır. “Heydər Əliyev Fondu”nun nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyəti bir sıra istiqamətlərdə kitab məhsuluna ehtiyacların dövlət və milli maraqlar çərçivəsində ödənilməsini həll etmişdir.

Son on ildə respublikada nəşr olunan kitabların həm tiraj göstəriciləri, həm də mövzu genişliyi müsbət dinamikanı göstərir. Bu inkişaf ölkənin iqtisadi inkişafı ilə məşğul olanların peşəkarlığından asılı olan faktordur.

Sovetlər Birliyi zamanı respublikamızda cəmi 10-a yaxın nəşriyyat var idi. Bu nəşriyyatlar ildə 1200 adda 15-16 milyon nüsxə tirajlarla kitablar nəşr edirdilər. Bir kitabın tirajı orta hesabla 12-13 min nüsxəyə qədər olurdu. Hazırda isə ölkəmizdə 150-dən çox özəl nəşriyyat fəaliyyət göstərir. Həmin nəşriyyatların bir ildə buraxdığı kitabların tirajı təxminən 200-500 nüsxə arasında olur. Bu da əhalinin kitaba olan tələbatını ödəmir.

Respublikamızda nəşriyyatlara rəhbərlik edən xüsusi bir qurum və ya Mətbuat Şurası kimi bir şura yoxdur. Nəşriyyatlarda profillər üzrə ixtisaslaşmaya diqqət yetirilmir, nəşriyyat planları tərtib edilmir, eləcə də kitab nəşrini planlaşdırmaq üçün əhali arasında sosioloji tədqiqatlar aparılmır. Nəşriyyatların əksəriyyəti öz işini kommersiya prinsipi əsasında qurur, qazanc götürmək məqsədilə bəzən “boz” kitablar buraxırlar. Çünki belə kitabların müəllifləri kitabın çapı üçün pula qızırğalanmırlar.

Kitab ilk növbədə elm və mədəniyyət göstəricisi olduğundan onu bazar münasibətlərinin ixtiyarına buraxmaq, başqa sözlə, alverə qurban vermək olmaz. Kitab nəşrini və yayımını nəzarətsiz qoymaq əslində mədəniyyəti nəzarətsiz qoymaq deməkdir ki, o da çox keçmədən acayib-qərayib şəkildə meydana çıxa və bizdən qisas ala bilər.

Beləliklə, kitabın nəşrində ən çətin problemlərdən biri kitabın yayılması və onun alınması ilə bağlıdır. Bu problem nəşriyyat işçilərini həmişə düşündürmüş, onun həlli üçün müxtəlif yollar axtarılmışdır. Bu problem mürəkkəb olduğuna və həllinə böyük ehtiyac yarandığına görə bütövlükdə cəmiyyət, mədəni qurumlar, bütün ziyalılar, eləcə də dövlət idarələri yeni nəşr edilən kitabların yayımında yaxından iştirak etməlidirlər.

Vaxtilə “Orucov qardaşları nəşriyyatı” həm kitab nəşr edir, həm də həmin kitabları daha səmərəli şəkildə təbliğ etmək məqsədilə kitab kataloqları hazırlayıb yayır, kitab mağazaları açırdı. Bu sərfəli üsuldən müasir nəşriyyatlarımız nə üçün faydalanmaq istəmirlər? İndi Azərbaycanın hansı nəşriyyatı tematik plan çap edib əvvəlcədən əhaliyə ünvanlayır? Hansı nəşriyyat müəyyən bir kitabı çap etməzdən əvvəl oxucu toplayır, tiraj müəyyənləşdirir, kitab mağazası açır? Təəssüf ki, bu suallara ürəkaçan cavab vermək mümkün deyil...

Respublikamızda nəşriyyat işinin günün tələbləri səviyyəsində təşkilinə mənfi təsir göstərən amillərdən biri də kədr problemidir. Azərbaycan nəşriyyatlarında, xüsusilə son zamanlar yaranmış özəl nəşriyyatlarda

kitabçılıq işini, kitab nəşri fəaliyyətini dərindən bilən peşəkar kadrlar olduqca azdır. Kitab nəşri işi böyük dövlət əhəmiyyətinə malik bir məsələ olduğundan nəşriyyatlar ilk növbədə kitabın ideoloji, elmi, mədəni əhəmiyyətini dərk edən, nəşriyyat fəaliyyətindən başı çıxan mütəxəssis kitabşünas kadrları işə götürməlidir. Buna görə də respublikamızda fəaliyyət göstərən nəşriyyatların direktorları kadrların seçilib yerləşdirilməsinə ciddi fikir verməli, Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin “Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi” şöbəsini bitirən yüksək ixtisaslı gənc mütəxəssislərdən istifadə etməlidir.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, hazırda Azərbaycanda döviyyədə olan çap məhsulunun ümumi statistikasını, o cümlədən ayrı-ayrı dillər üzrə statistikasını, geniş oxucu kütləsinin informasiya və mütaliə uçuotu aparılmır. Ona görə də ölkəmizdə kitab nəşri və yayımı sahəsində dövlət siyasətinin tənzimlənməsində sahə mütəxəssslərinin yardımından bəhrələnilməli, respublikada kitab bazarının vaxtaşırı monitorinqlərinin keçirilməsinə, kitab yayımı siyasətinin, eləsə də layihə və qrantların hazırlanmasına, mütəxəssslərin araşdırmalarına müraciət etmək tələb olunur.

Sovetlər Birliyi dövründə ölkəmizdə kitab ticarətinin vahid sistemi formalaşmışdı. Böyük şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində kitab mağazaları təşkil edilmişdi, kəndlərdə isə kitablar kənd qarışıq mallar mağazalarında satılırdı. Bakıda, Gəncədə, Naxçıvanda, Sumqayıtda və digər iri şəhərlərdə ümumi kitab mağazaları ilə yanaşı ixtisaslaşmış kitab mağazaları da fəaliyyət göstərirdi. Təkcə Bakı şəhərində 100-dən artıq kitab mağazası var idi. Elə bu qədər kitab mağazası da rayonlarda fəaliyyət göstərirdi. Kitablarnın tirajının böyük olmasına baxmayaraq, nəşr edilən kitablar demək olar ki, satılırdı.

Ötən əsrin 70-90-cı illərdə respublikamızın ali məktəblərində də universal kitab mağazaları fəaliyyət göstərirdi. İndi isə demək olar ki, heç bir universitetdə kitab yayımı mərkəzi və ya kitab mağazası yoxdur. Halbuki belə mərkəzlər bütün ali məktəblərdə təşkil edilsə, kitab mütaliəsinə, kitabın yayılmasına mühüm təsir göstərə bilər.

Göstərdiyimiz acınacaqlı vəziyyətin aradan qaldırılması üçün təcili surətdə Bakının hər bir rayonunda, digər böyük şəhərlərdə və kənd rayonlarında kitab mağazaları açılmalı, kitabın reklamına və təbliğinə ciddi fikir verilməli, kütləvi informasiya vasitələrində, o cümlədən radio və televiziya da yeni kitabları təbliğ etmək üçün daimi rubrikalar yaradılmalıdır. Böyük şəhərlərdə təhsil sistemi müəssisələrində, mədəni-maarif müəssisələrində, mədəniyyət saraylarında, parklarda “Kitab günləri” təşkil edilməli, görkəmli müəlliflərlə, yazıçılarla, alimlərlə, jurnalistlərlə görüşlər

keçirilməli, kitaba, onun tərbiyəvi, elmi əhəmiyyətinə dair təbliğat xarakterli kinofilmlər çəkilməli, yeni kitabların satış təqdimatı keçirilməlidir.

Bəşəriyyət qlobal informasiya cəmiyyətinin qurulması mərhələsinə daxil olmuşdur. İndi hər bir ölkənin tərəqqisi ilk növbədə informasiyanın toplanması qorunub saxlanması onun keyfiyyəti və bütün cəmiyyətdə ümumaçıq olması və cəmiyyət üzvləri tərəfindən mənimsənilmə dərəcəsi ilə müəyyənləşir. İnformasiya cəmiyyətində informasiyanın toplanıb saxlanılmasında, informasiya istehsalının təşkilində, YUNESKO-nun “İnformasiya hamı üçün” proqramının həyata keçirilməsində, informasiya mədəniyyətinin, mütaliə mədəniyyətinin tərbiyəsində mühüm və aparıcı rol oynayan kitabxanaların problemlərinin həlli ciddi bir məsələ kimi cəmiyyətimizi düşündürməyə bilməz.

Beləliklə, kitab nəşri və yayımı işinin son dövr fəaliyyətinin təhlili və ümumiləşdirilməsi əsasında belə qənaətə gəlmək olur ki, bütün dünyada olduğu kimi respublikamızda da son illərdə mütaliyəyə münasibət dəyişmiş, mütaliənin səviyyəsi aşağı düşmüş, oxucuların sayı xeyli azalmışdır. Bu acınacaqlı vəziyyətin uzun müddət davam etməsi millətin faciəsinə çevrilə bilər.

Doğrudur, mütaliyəyə marağın azalması bütün dünyanı bürümüş bir meyldir. Olduqca təhlükəli bu meylin qarşısını almaq üçün bir çox ölkələr xüsusi strateji proqramlar qəbul edib, səmərəli üsullar həyata keçirirlər. Bu tələpə uyğun problemin həllində mühüm rol oynaya biləcəyini nəzərə alaraq kitabxanaların vəziyyətini yaxşılaşdırmaq, onun oxuculara xidmət işini günün tələbləri səviyyəsinə qaldırmaq zərurəti qacılmazdır.

Məlumdur ki, müasir nəşriyyat, hər şeydən əvvəl, möhkəm maddi-texniki bazaya malik olmalı müasir informasiya texnologiyaları ilə təchiz edilməlidir. Maddi-texniki baza dedikdə ilk növbədə nəşriyyatların binası göz önünə gəlir. Çox təəssüf ki, nəşriyyat binalarının çoxu müasir tələblərə cavab vermir. Demək olar ki, bütün nəşriyyatlar mövcud iş şəraitinə uyğunlaşdırılmış köhnə binalarda fəaliyyət göstərir. Müstəqillik illərində respublikamızda yeni nümunəvi nəşriyyat binası tikmək mümkün olmamışdır. Ümid etmək olar ki, yaxın gələcəkdə respublikamız digər sahələrdə olduğu kimi müasir dünya standartlarına cavab verən nəşriyyat binaları ilə də təmin olunacaq.

Məlum həqiqətdir ki, kitab nəşrinin təşkili və kitab yayımının səviyyəsi yüksək ixtisaslı, peşəkar kadrlardan çox asılıdır. Müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində yüksək ixtisaslı, sürətlə yeniləşən informasiya texnologiyasından baş çıxaran, cəmiyyətin inkişaf sürəti ilə ayaqlaşan, öz

ixtisasını sevən peşəkar nəşirlərə böyük ehtiyac vardır. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızın nəşriyyatlarının müasir vəziyyəti bu tələbata cavab vermir. Respublikamızda nəşriyyat əməkdaşlarının təxminən 80 faizdən çoxunun kitabşünaslıq və nəşriyyat işi təhsili yoxdur. Müxtəlif ixtisaslar üzrə ali və ya orta ixtisas məktəblərini bitirmiş şəxslər öz ixtisasları üzrə iş tapa bilmədikdə nəşriyyatlarda və mətbəələrdə işə düzəlir, ixtisasları üzrə iş tapan kimi bu sahəni atıb gedirlər.

Əlbəttə, Azərbaycanda kitab nəşrinin inkişaf dinamikasının ötəri nəzərdən keçirilməsi də göstərir ki, müstəqillik illərində kitab nəşri həm ad, həm də tiraj baxımından xeyli aşağı düşmüşdür. Bunun bir sıra səbəbləri var: oxucuların iqtisadi vəziyyətinin aşağı olması, müxtəlif səbəblərdən kitaba və mütaliəyə marağın azalması, kitab satışı və yayımı ilə əlaqədar güclü mərkəzlərin yaradılmaması, kütləvi informasiya vasitələrində əhalinin maarifləndirilməməsi, yeni nəşrlərin təbliğ olunmaması və s. Ona görə də müasir şəraitdə respublikamızda nəşriyyat və poliqrafiya müəssisələrinin işində dönüş yaratmaq, kitab nəşrində mövcud olan uyğunsuzluqları düzəltmək, kitabçılıq işinə diqqəti daha da artırmaq üçün Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin nəzdində kitab yayımı ilə məşğul olan və onu tənzimləyən ayrıca bir qurumun yaradılmasına ehtiyac duyulur. Bircə, belə bir qurumun təşkili respublikamızda kitab nəşri və yayımı işinə rəhbərlik sahəsində pərakəndəliyi aradan qaldırır, nəşriyyatlara dövlət rəhbərliyini daha da təkmilləşdirər. Həmçinin respublikamızda 150-dən artıq özəl nəşriyyatın fəaliyyətini tənzimləyən Azərbaycan Nəşriyyat İşçiləri Cəmiyyətinin yaradılmasına böyük ehtiyac duyulur.

Beləliklə, respublikamızda kitab nəşri və yayımı işini günün tələbləri səviyyəsinə qaldırmaq üçün olduqca ciddi tədbirlər görməyin, islahatlar aparmağın, “Kitabxana işi haqqında” və “Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunlarının işləməsini təmin etməyin vaxtı çoxdan çatmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslan K. *Müasir cəmiyyətdə informasiya mədəniyyəti: Elmi məqalə // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: Elmi-nəzəri və praktiki jurnal (Bakı Dövlət Universiteti), 2013, №3 (12), s.32-49.*

2. Aslan K. *Kitab böyük qüvvədir (I yazı) // “Zirvəyə doğru”: İctimai intellektual yeniyetmə-gənclər jurnalı (Bakı), 2013, Fevral, №3, s.46-47. (A.Xələfovla birlikdə).*

3. Aslan K. *Kitab böyük qüvvədir (II yazı) // "Zirvəyə doğru": İctimai intellektual yeniyetmə-gənclər jurnalı (Bakı), 2013, Fevral, №4, s.46-47. (A.Xələfovla birlikdə).*
4. Aslan K. *Müasir şəraitdə nəşriyyat işinin aktual problemləri: Tezis // "İnformasiya cəmiyyəti və kitabxana-informasiya fəaliyyəti" mövzusunda Respublika elmi konfransının tezisləri (Bakı Dövlət Universiteti, 20 dekabr 2012). – Bakı, 2012, s.12-16.*
5. Aslan K. *Kitab mağazalarına ehtiyac artır // Kitabxana.az: Müstəqil elmi-ictimai jurnal, 2012, №7 (12), s.15-19.*
6. Xələfov A. *Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi: Monoqrafiya. – Bakı: Azər nəşr, 2006, 312 s.*
7. Xələfov A. *Kitabxana və cəmiyyət. – Bakı: Azər nəşr, 2011, 308 s.*
8. *Nəşriyyat işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (30 may 2000-ci il) // Azərbaycan Respublikasının Qanunlar Külliyyatı, III kitab. – Bakı: Qanun, 2001, s.522-526.*
9. Umudlu İ. *Kitab nəşri bu gün. – Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2004, s.139-192.*
10. Vəliyev İ. *Redaksiya-nəşriyyat işinin əsasları. – Bakı: Günəş, 2004, s.140 s.*

Knyaz ASLAN

**Actual problems
Publishing in Azerbaijan**

SUMMARY

This article examines the current state of bibliology, book business, publishing books, publishing, editorial art in Azerbaijan. The article at the same time summarizes the problems that arose in the conditions of the information society, the ways of solving these problems and the direction of development of the publication of books. It spoke about the issues of training personnel in the field of book and publishing. From this point of view, the information on the activities of the Department of Book Science and Publishing at the Baku State University is briefly presented.

Key words: *bibliology, book business, publication of books, publishing, publishing and printing activities, publisher's editor, Department of Bibliology and Publishing, Baku State University.*

Князь АСЛАН**Актуальные проблемы
издательского дела в Азербайджане****РЕЗЮМЕ**

В этой статье рассмотрено современное состояние книговедения, книжного дела, издания книг, издательского дела, редакторского искусства в Азербайджане. В статье в то же время обобщены проблемы, возникшие в условиях информационного общества, пути решения этих проблем и направления развития издания книг. Здесь говорилось о вопросах подготовки кадров в области книжного и издательского дела. С этой точки зрения кратко представлены информация о деятельности кафедры Книговедения и издательского дела Бакинского Государственного Университета.

Ключевые слова: *книговедение, книжное дело, издание книг, издательское дело, издательско-полиграфическая деятельность, издательский редактор, кафедра книговедение и издательское дело, Бакинский Государственный Университет.*

KİTABŞÜNASLIQ

Səbinə NEMƏTZADƏ

Azərbaycan MEA

*M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun böyük elmi işçisi,
ilahiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru*ORTA ƏSR ŞƏRQ ƏLYAZMALARININ TƏSNİFATI
VƏ BAKI ƏLYAZMALARININ KATALOQLAŞDIRILMASI

XÜLASƏ

Bu məqalədə orta əsr Şərq əlyazmaları və onların təsnifatı, əlyazmalar kataloqunun yaradılmasının vacibliyi haqqında bəhs edilmişdir. Eyni zamanda Azərbaycan MEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan və tədqiq edilən əlyazma kataloqları haqqında da danışılmışdır.

Açar sözlər: kataloq, ilahiyyat, dilçilik, ədəbiyyat, tarix, fəlsəfə, əlyazmalar, orta əsr.

Əlyazma əsərləri orta əsr Şərq tarixşünaslığı və mənbəşünaslığı elmində başlıca tədqiqat obyektinə və əldə olan ən dəyərli maddi-mənəvi irsdir. Orta əsr yazılı ədəbiyyatı təbii ki, başda İslam ədəbiyyatı olmaqla müsəlman alimlərinin səyi nəticəsində mükəmməl bir yazılı ədəbiyyat səviyyəsinə yüksəlmişdir. Əlyazma kataloqlarını nəzərdən keçirəndə görürük ki, İslam mədəniyyəti tarixində bir sıra müasir elm sahələrini çıxmaq şərti ilə cəmiyyətin ehtiyac duyduğu hər bir elm sahəsində əsərlər yazılmışdır. Elm sahələrinə görə və ya mövzuya görə orta əsr Şərq əlyazmalarını qısaca olaraq belə təsnifləndirmək mümkündür: a) İlahiyyat: təfsir, qiraət, təcvid, üsuli-təfsir, hədis, icazət, şəmail, əqaid (kəlam), fiqh, üsul-i-fiqh, fəraiz, ədəb-i-şəriyə, təsəvvüf, din fəlsəfəsi, din sosiologiyası, din psixologiyası, əxlaq və s.; b) Linqvistik: (dil elmləri) - sərf, nəhv, lüğət və s.; c) Ədəbiyyat: dastanlar, folklor, poeziya, şeir, şeir tənqidi, əruz, qafiyə, ədəb, bəlağət, zərb məsəllər, atalar sözləri və s.; ç) Tarix: siyasi-hərbi tarix, mədəniyyət tarixi, siyer, elm tarixi, dinlər tarixi və s.; d) Fəlsəfə: İlahiyyat, məntiq, cədəl, siyasət, əxlaq və s. Daha sonra, riyaziyyat: fizika, kimya, tibb (cərrahiyyə, baytarlıq və

s.), zoologiya, botanika, sehr, yuxu yozumları, ensiklopedik əsərlər, fihristlər və s.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda bu elm sahələrinin demək olar ki, hər birinə dair əsərlərin əlyazma nüsxələrinə rast gəlmək mümkündür. Buna institutda hazırlanan və nəşr olunan əlyazma kataloqları canlı sübutdur.

Əlyazmaların kataloqlaşdırılması böyük təcrübə yolu keçmiş bir prosesdir. İslam alimləri tərəfindən tətbiq olunan fihristləmə metodu ilə yanaşı müasir dövrdə əlyazmaların kataloqlaşdırılması geniş vüsət almışdır (ənənəvi və elektron versiyalı kataloqlar). Kataloqlaşdırma işi Qərbdə başladığına və müsəlman alimlərinin bu sahədəki çalışmalarını onlardan sonra mənimsədiklərinə baxmayaraq (yəni müasir kataloqlaşdırma metodları - S.N), XIX əsrin II yarısından başlayaraq müsəlman ölkələrində saysız-hesabsız əlyazmalar kataloqları işıq üzü görmüşdür.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda da bugünə qədər xeyli sayda əlyazmalar kataloqu hazırlanmış və çap olunmuşdur. İlk əlyazmalar kataloqu iki cildə I cild 1963-cü ildə, II cild 1967-ci ildə nəşr olunmuşdur. Bu kataloqlarda ərəbdilli və farsdilli əlyazmalar yer alır. Daha sonra 1984-cü ildə bir cildə ərəbdilli əlyazmaları kataloqu işıq üzü görmüşdür. İnstitutun “türkdilli əlyazmaların tədqiqi şöbəsin”də türk əlyazmaları kataloqunun iki cildi tərtib olunmuşdur. 2007-ci ildə nəşr olunmuş I cildə “Folklor abidələr və müəllifsiz əlyazmalar”, 2009-cu ildə nəşr olunmuş II cildə isə “Poeziya” bölməsi yer alır. Farsdilli əlyazmalar şöbəsində üç cildə “Fars əlyazmaları kataloqu” nəşr olunmuşdur. I cild 1994-cü ildə, II cild 2000-ci ildə, III cild 2007-ci ildə nəşr olunmuşdur.

Əlyazmalar İnstitutunun “Ərəbdilli əlyazmalar şöbəsin”də ərəb əlyazma kataloqlarının üç cildi hazırlanmış və nəşr olunmuşdur. Eyni zamanda 2009-cu ildə Əbdülqəni Əfəndi Nuxəvi Xalisəqarızadə kitabxanasının kataloqunun I cildi işıq üzü görmüşdür.

İnstitutda həmçinin vəqf olunmuş əlyazmalar kataloqu, əlyazma kolleksiyaları kataloqu tərtib edilmiş və nəşr olunmuşdur.

İnformasiya texnologiyalarının inkişaf etdiyi bir dövrdə AMEA M.Füzuli adına əlyazmalar institutunda mühafizə edilən Şərq əlyazma kitablarının ümumi siyahısının, Bakı əlyazma kataloqlarının elektron versiyaları da hazırlanmışdır ki, bu da elmin müxtəlif sahələrində yeni tədqiqat obyektlərinin ortaya çıxmasına mütləq təkan verəcəkdir.

Əlyazma kitablarının təsnifi, elmi-palioqrafik təsviri və onların kataloqlaşdırılması mütəxəssisdən əsaslı elmi-biliyə, bacarığa, səriştəyə malik olmağı tələb eləyən bir işdir. Bu işin tarixşünaslıq, mənbəşünaslıq elmində əhəmiyyəti təkzibedilməzdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Kamandar Şərifli. *Əbdülqəni Əfəndi Nuxəvi Xalisəqarızadə kitabxanasının kataloqu. I cild. Bakı: Nurlan, 2009.*
2. Türkdilli əlyazmaların kataloqu. *Folklor abidələr və müəllifsiz əlyazmalar. I cild, Bakı: Elm, 2007.*
3. Nurəliyeva T. *Vəqf olunmuş əlyazmalar kataloqu. Bakı: Nurlan, 2009.*
4. Nurəliyeva T. *Əlyazma kolleksiyaları kataloqu. Bakı: Nurlan, 2006.*
5. *Каталог арабских рукописей. Том I–III. – Баку, 1984-2007.*
6. *Каталог персидских рукописей. Том I–II. – Баку, 1994-2007.*
7. *Каталог тюркских рукописей. Том I. Баку: Нурлан, 2009.*

Sabina Nematzada
Classification of medieval Oriental manuscripts
and cataloguing Baku manuscripts

RESUME

This article refers to the medieval Oriental manuscripts and their classifications. Mention the importance of creating a catalogue of manuscripts. Refer to catalogues of manuscripts that are stored and investigated at the Institute of manuscripts named after M.Fizuli of Azerbaijan National Academy of Sciences.

Key words: manuscripts, Middle Ages, catalogue, theology, linguistics, literature, history, philosophy.

Сабина Нематзаде
Классификация средневековых восточных рукописей и каталогизация
бакинских рукописей

РЕЗЮМЕ

В этой статье говорится о средневековых восточных рукописях, об их классификациях. Упоминается важность создание каталог рукописей. Говорится о каталогах рукописей, которые хранятся и исследуются в Институте Рукописей имени М.Физули Национальной Академии Наук Азербайджана.

Ключевые слова: рукописи, средневековья, каталог, теология, лингвистика, литература, история, философия.

Nailə MEHRƏLİYEVƏ
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

RUS BƏDİİ ƏDƏBİYYATININ
AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ NƏŞRİ
(1970-1980-ci illər)

XÜLASƏ

Məqalədə rus bədii ədəbiyyatından Azərbaycan dilinə tərcümə kitablarının nəşr tarixi haqqında geniş məlumat verilmişdir. Burada İ.S.Turgenev, A.P.Çexov, L.N.Tolstoy, A.M.Qorki, A.N.Tolstoy və başqa rus klassiklərinin ayrı-ayrı əsərlərinin nəşri, eləcə də bu yazıçıların əsərlər toplularının nəşri və onların tərcüməçiləri haqqında ətraflı məlumat öz əksini tapmışdır. Məqalədə həmçinin rus bədii ədəbiyyatının Azərbaycan dilinə tərcüməsində xüsusi xidmətlərə malik olan Mikayıl Rzaquluzadə, Cabbar Məcnunbəyov, Beydulla Musayev, Hüseyin Şərifov, Cəlal Məmmədov, Ələkbər Ziyatay, Mirmehdi Seyidzadə və başqalarının tərcüməçilik fəaliyyəti qiymətləndirilmişdir.

***Açar sözlər:** bədii tərcümə, bədii tərcümənin tarixi, bədii tərcümə sənəti, dünya ədəbiyyatı, Azərbaycan ədəbiyyatı.*

Məşhur rus dramaturqu A.N.Ostrovski ingilis ədibi Ç.Dikens haqqında yazırdı: “Xalq yazıçısı olmaq üçün yalnız vətən sevgisi kifayət deyildir, sevgi yazıçıya ancaq enerjiyə, hiss aşılayır, məzmun vermir, bundan başqa bir də öz xalqını yaxşıca tanımaq, ona qoşulmaq, onunla ünsüyyət bağlamaq lazımdır”. Bu sözlərdə böyük həqiqət vardır. Öz xalqını yaxşı tanımayan, onun tarixi keçmişini, həyat və psixologiyasını, adət və ənənələrini, ədəbiyyat və sənətini dərinlən bilməyən şair, yazıçı və ədəbiyyatşünas yaxşı tərcüməçi də ola bilməz.

Milli mədəniyyətlər təkcə öz milli ədəbiyyatı ilə deyil, həm də dünya ədəbiyyatından qidalanaraq zənginləşir. Xalqların mənəvi sərvətlərinin üzvi vəhdətini yaratmaqda tərcümə sənəti böyük rol oynayır.

Bu işdə tərcümə kitablarının nəşri, istifadəsi və yayılması çox böyük önəm daşıyır. Müxtəlif xalqların bədii ədəbiyyatının mühüm hissəsini doğma dilimizə və Azərbaycanın klassik, eləcə də müasir bədii ədəbiyyatının

görkəmli nümayəndələrinin əsərlərinin digər dillərə tərcüməsi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Rus və digər xalqların ədəbiyyatının Azərbaycan dilinə tərcüməsi və nəşri 70-ci illərdən daha da artmağa başlamış, bu illərdə ölkəmizdə 320-dən çox kitab tərcümə və nəşr edilmişdir ki, bunun da 227-si rus bədii tərcümə kitablarıdır. Bu illərdə peşəkar tərcüməçilər tərəfindən Azərbaycanlı oxucular A.S.Puşkin, İ.S.Turgenev, L.N.Tolstoy, M.Qorki, N.A.Ostrovski, A.P.Çexov, M.A.Şoloxovun və b. ayrı-ayrı əsərləri ilə yox, külliyyatları ilə də tanış olurlar. Bu işdə görkəmli yazıçılar və şairlər, uzun müddət bu sahədə təcrübəsi olan ədəbiyyat nümayəndələri yaxından iştirak edirdilər. Mirzə İbrahimovun, Məmməd Rahimin, Rəsul Rzanın, Ənvər Məmmədخانının, Mikayıl Rzaquluzadə, Cabbar Məcnunbəyov, Beydulla Musayev, Əziz Şərif, Hüseyin Şərifov, Cəlal Məmmədov, Cahanbaxış, Ələkbər Ziyatay və b. bu sahədəki fəaliyyətləri xüsusi qeyd olunmalıdır.

Görkəmli Azərbaycan ədəbiyyatşünası Məmməd Arif tərcümə mədəniyyəti haqqında yazır: “İstər klassik, istərsə də sovet rus ədəbiyyatının Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi, mədəni və tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olmaqla bərabər, ümumiyyətlə, ədəbiyyatımızın və ədəbi dilimizin inkişafına olduqca müsbət təsir göstərir ki, bunu qətiyyənlə nəzərdən qaçırmaq olmaz. Doğrudan da, bir çox elmi, nəzəri əsərlər Azərbaycan dilində sadə və aydın bir şəkildə səslənsə, bu eyni zamanda Azərbaycan ədəbi dilinin böyük daxili inkişafının bir nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir... Puşkinin, Turgenevin, Tolstoyun, Qorkinin və Şoloxovun əsərlərindəki məna və forma gözəlliklərini yazıçılarımız Azərbaycan dilində əks etdirə bilirlərsə, bu, birinci növbədə Azərbaycan ədəbi dilinin qüvvətini göstərir”.

Tərcümənin bu cür əhəmiyyəti Azərbaycan tərcüməçilərinin rus bədii ədəbiyyatına marağını daha da artırmışdır. 1970-1980-cı illərdə Azərbaycanda rus bədii tərcümə ədəbiyyatının araşdırması göstərir ki, tərcümə ədəbiyyatının əsas hissəsi rus klassiklərinin və müasir rus-sovet yazıçılarının, şairlərinin müxtəlif janrlı əsərlərini əhatə edir. Ümumiyyətlə, rus bədii tərcümə ədəbiyyatının nəşrini nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, bu tərcümə kitabları müxtəlif tiplərdə və nəşr tiplərində, ayrı-ayrı əsərlər, seçilmiş əsərlər, həm də əsərlər külliyyatı, monoqrafiyalar, mövzu məcmuələri və s. şəkildə nəşr edilmişdir.

XX əsrin 70-80-cı illərində Azərbaycanda tərcümə işini daha da genişləndirmək məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirildi. “Azərbaycan zəhmətkeşlərinin qardaş sovet respublikaları zəhmətkeşləri ilə beynəlmiləl əlaqələrini daha da inkişaf etdirmək tədbirləri haqqında” (1982) və

“Respublikada tərcümə işini daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” (1983) qərarları ölkədə tərcümə işinin daha da yaxşılaşdırılmasında böyük rol oynadı. Bütün bu tədbirlər ölkədə ictimai, siyasi, elmi və xüsusilə bədii ədəbiyyat nümunələrinin vaxtında və müntəzəm olaraq Azərbaycan oxucularına çatdırılmasında müstəsna əhəmiyyət kəsb etdi. Ölkədə tərcüməçi kadrların hazırlanmasına böyük diqqət yetirildi və tərcümə işi yeni bir səviyyəyə qalxdı. Uzun müddət Avropa və bir sıra başqa xalqların əsərləri rus dilindən tərcümə edildiyi halda bu illərdə həmin əsərlər artıq orijinaldan tərcümə edilirdi və bu sahədə mütəxəssis kadrlar yetişmişdir. Ölkəmizdə tərcümələrin çapı əsasən “Yazıçı” nəşriyyatının üzərinə düşürdü, belə ki, 1977-ci ildən fəaliyyətə başlayan nəşriyyatda bədii və tərcümə ədəbiyyatı redaksiyası fəaliyyət göstərirdi. Nəşriyyatın qarşısında Respublikada bədii ədəbiyyatın nəşrini daha da genişləndirmək kimi məsul vəzifə qoyulur. Əsas məqsəd xalqımızın klassik və müasir yazıçılarının əsərlərini çap etməklə bərabər, rus və dünya xalqlarının ədəbiyyatının ən gözəl incilərini tərcümə edib geniş oxucu kütləsinə çatdırmaqdan ibarət idi.

Nəşriyyat 80-ci illərdə M.Qorkinin “Gərəksiz adamın həyatı”, A.Qaydarın “Uzaq ellər”, B.Polevoyun “Əsl insan haqqında povest”, Kuprinin “Povest və hekayələr” və L.N.Tolstoyun 14 cildlik seçilmiş əsərlərini nəşr etmişdir. Bura yazıçının “Hacı Murad”, “Qafqaz əsiri”, “Baldan sonra”, “Saxta kupon”, adlı povest və hekayələri, “Yeni əlifba”, rus qiraət kitablarından hekayələr, digər povest və hekayələr, mənzum nağıllar toplanmışdır. 1986-cı ildə isə “Gənclik” nəşriyyatı L.N. Tolstoyun yenidən seçilmiş əsərlərini çapdan buraxır. Kitaba ədibin oxuculara təqdim etdiyi ilk əsərləri “Uşaqlıq”, “Yeniyetməlik dövrü”, “Gənclik” adlı trilogiyası daxil edilmişdir.

XX əsrin 80-ci illərində “Dünya uşaq ədəbiyyatı” seriyasında buraxılan A.S.Puşkin və N.V.Qoqol, İ.S.Turgenev, N.S.Peskov “Seçilmiş əsərləri” (1984), A.P.Çexov, A.M.Qorkinin “Seçilmiş əsərləri” M.Y.Lermantovun seçilmiş əsərləri (1983) və “Seçilmiş əsərlər, poemalar, mənzum dramlar, romanlar” kitabı (1989) “Yazıçı” nəşriyyatının oxuculara ən gözəl töhfəsi idi.

M.Qorkinin əsərləri həmçinin “Dünya ədəbiyyatı kitabxanası” seriyasında 1984-cü ildə çap olunmuşdur. Burada Qorkinin “Uşaqlıq” əsəri (Ənvər Məmmədخانlının tərcüməsində) öz əksini tapmışdır. “Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası” seriyasında bu seçilmiş əsərlərin tirajı 40000 nüsxə ilə çap olunmuşdur.

İ.S.Turgenevin yaradıcılığına oxucu marağını nəzərə alan “Azərnəşr” yazıçının anadan olmasının 170 illiyi münasibətilə onun 3 cilddən ibarət

“Seçilmiş əsərlərini” (1989) çapa hazırlamışdır. Buraya yazıçının “Rudin”, “Atalar və oğullar”, “Dvoryan ocağı” (tərcümə edənlər M.Rzaquluzadə, İ.Nəfisi), “Ərəfə”, “Tüstü” romanları, “Artıq adamın gündəliyi”, “İlk məhəbbət”, “Bahar suları”, “Mumu”(tərcümə edən A.Əfəndiyev), “Bildirçin” (tərcümə edən M.Rzaquluzadə), “Faust”, “Asya” (tərcümə edənlər R.Nağıyev, C.Məcnunbəyov) povestləri, hekayələri, oçerkləri və mənsur şeirləri daxil edilmişdir.

Kiçik yaşlı uşaqları nəzərdə tutan bu əsərlərin tərcüməçiləri sırasında R.Nağıyev, M.Rzaquluzadə, Ə.Babayeva, Z.Cavanşir, Ə.Əhmədova və başqalarının əməyini xüsusi qeyd etməliyik. Uşaqlar üçün edilən bu tərcümələr əsasən “Gənclik” nəşriyyatında çapa hazırlanmış, hər bir kitab min nüsxə ilə buraxılmışdır.

Qeyd olunan dövrdə M.Qorkinin, M.Şoloxovun, N.Tixonovun, A.Fadayevin, V.Mayakovskinin və b. kitabları, ayrı-ayrı əsərlər, seçilmiş əsərlər, əsərlər külliyyatı və s. şəkildə nəşriyyatımız tərəfindən çap olunmuşdur.

Araşdırmalar göstərir ki, 1980-cı illərdə rus bədii tərcümə ədəbiyyatı iki istiqamətdə aparılmışdır. Birinci, ümumiyyətlə rus bədii ədəbiyyatının nəşri və tərcüməsi; ikinci, uşaqlar üçün rus bədii ədəbiyyatın tərcüməsi və nəşri. Rus bədii tərcümə ədəbiyyatı bütün janrları əhatə edir: epik, dramatik və s. Müxtəlif janrları əhatə edən əsərlər eyni zamanda müxtəlif nəşr tiplərində: “ayrı-ayrı əsərlər”, “seçilmiş əsərlər”, “əsərlər” (çoxcildlik şəklində), yəni “əsərlər külliyyatı” şəklində buraxılmışdır.

Rus bədii ədəbiyyatının tirajı, hər bir nəşrin, əsərin tirajı ən azı təxminən 5-7 min nüsxə, böyük əksəriyyəti 10-15 min nüsxə, nadir hallarda 20-25 min nüsxə ilə çap edilmişdir.

Böyük rus şairi A.S.Puşkinin məşhur “Yevgeni Onegin” poemasını yüksək ustalıqla tərcümə edən və “rus şeirinin şah əsərini çevirdim Vaqifin şirin dilinə” deyən Səməd Vurğun yazırdı: “Tərcümə məsuliyyətli işdir. Elə etmək lazımdır ki, tərcümə edilən əsər orijinaldakı vəziyyətini itirməsin. Həm də ikinci dilin poetik qanunauyğunluqlarına uyğun gəlsin, yaxşı səslənsin”.

Böyük rus tənqidçisi N.A.Dobrolyubov qeyd edir ki, mütərcim fövqaladə dərəcədə çox və müxtəlif tələblərə cavab verməlidir. Həmin tələblərdən birincisi kimi tənqidçi göstərirdi ki, mütərcimin özü şair olmalıdır. Şairlik ruhu mütərcimə çevirdiyi əsərdə hətta “axıradək deyilib qurtarmamış” fikri də başa düşüb tərcümə etməyə imkan verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin “Respublikada tərcümə işinin vəziyyəti və onun yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” qərarı // *Ədəbiyyat və incəsənət*, 1983, 20 may
2. Alməmmədov A. L.N.Tolstoy və Azərbaycan // “Ulduz”, 1978, №9, s.11-14
3. Bədii tərcümə: orijinala sədaqət, yüksək keyfiyyət // *Ədəbiyyat və incəsənət*, 1975, 15 mart.
4. Əhmədov T. Zəmanəmizin böyük nəğməkarı (Vladimir Mayakovski - 90) // *Kitablar aləmində*, 1983, №2 s.31-33.
5. Həsənov H. Azərbaycan kitabının inkişaf mərhələləri. – Bakı: *Azərnaşr*, 1989, 254 s.
6. Xəlilov Ə. Mübariz proletar şairi (Demyan Bednı – 100) // *Kitablar aləmində*, 1983, №2, s.33-35.
7. Xəlilov Ə. Maksim Qorki və Azərbaycan // *Kitablar aləmində*, 1988, №1, s.20-21.
8. Keyfiyyət əsas şərtidir // *Ədəbiyyat və incəsənət*, 1974, 21 dekabr.
9. Qasımova R. Qafqaz aşiqi (M.Lermontov – 175) // *Kitablar aləmində*, 1989, №2, s.30-31.
10. Qasımzadə Q. Rus ədəbiyyatının fəxri // *Kitablar aləmində*, 1983, №3, s.23-25.
11. Məmmədov A. Yeni dövrün sənətkarı // *Kitablar aləmində*, 1983, №3, s.25-26.
12. Rüstəmov T. Tərcümə və nitq mədəniyyəti // *Ədəbiyyat və incəsənət*, 1983, 7 oktyabr.
13. Süleymanov R. L.N.Tolstoyun əsərləri Azərbaycan dilində (Anadan olmasının 150 illiyi münasibətilə) // *Elmi əsərlər: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya seriyası*, 1978, №1, s.51-57.
14. Tərcümə işini təkmilləşdirməli // *Ədəbiyyat və incəsənət*, 1985, 14 iyun.
15. Vahabzadə B. Tərcümədə əsas şərt // *Kitablar aləmində*, 1983, №1, s.20-21.

Naila Mehraliyeva
Publications of Russian fiction
in the Azerbaijani language (1970-1980)

SUMMARY

The issues of publication of the Russian literary translation books and its development in 1970-1980 years are extensively treated in the article. Broad knowledge is introduced here about the works of I.S. Turgenev, A.P. Chekhov, L.N. Tolstoy, A.M. Gorkiy, A.N. Tolstoy and others, edition of complete work and their translation. At the same time the translator activity of Mikayil Rzaquluzade, Jabbar Majnunbayov, Beydulla Musayev, Huseyn Sharifov, Alakbar Ziyatay and others, those who did a special contribution to translation of Russian art literature into Azerbaijani, is analysed based on facts.

Key words: artistic translation, history of literary translation, art of literary translation, world literature, Azerbaijan literature.

Наиля Мехралиева
Издания русской художественной литературы
на азербайджанском языке (1970-1980-ые годы)

РЕЗЮМЕ

В статье содержится широкая информация об истории издания азербайджанских переводных книг из русской художественной литературы. Здесь даны обстоятельные сведения об отдельных произведениях русских классиков – И.С.Тургенева, А.П.Чехова, Л.Н.Толстого, А.М.Горького, А.Н.Толстого и других, изданиях собраний сочинений этих писателей и их переводчиках. В статье также дана оценка переводческой деятельности авторов, имеющих особые заслуги в переводе на азербайджанский язык русской художественной литературы – Микаила Рзакулузаде, Джаббара Меджнунбекова, Бейдуллы Мусаева, Гусейна Шарифова, Джалала Мамедова, Алекпера Зиятая, Мирмехти Сеидзаде и др.

Ключевые слова: художественный перевод, история художественного перевода, искусства художественного перевода, мировая литература, азербайджанская литература.

Rəyçilər: dos. K.İ.Aslan, dos. R.İ.Süleymanov

Ülkər EYVAZOVA
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun doktorantı

KLASSİK BƏDİİ ƏDƏBİYYATIN NƏŞRİ

Məqalədə müasir dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərinin nəşrə hazırlanması məsələləri tədqiq olunmuşdur. Burada klassik irsin mətni üzərində tekstoloji tədqiqatlar aparılmasının incəliklərindən bəhs edilmiş, klassik bədii əsərlərin nəşrinin xüsusiyyətləri aydınlaşdırılmışdır.

Açar sözlər: *mətnşünaslıq, klassik ədəbiyyat, klassik nəşrlərin təsnifatı, klassik irsin redaktəsi.*

Əsl sənət əsərləri yaradılma vaxtından nə qədər keçməsmə baxmayaraq öz dəyərini heç vaxt itirmir. Doğrudur, hər bir tarixi mərhələdə dünya ədəbiyyatını zənginləşdirən gözəl əsərlər yaradılır, lakin keçmişin ədəbi şedevrləri ədəbiyyatın hazırda və gələcəkdə intensiv inkişafının rəhni və başlanğıcı sayılır. Belə ki, klassik dəyərlər heç vaxt köhnəlmir, əksinə, cəmiyyətin mənəvi zənginliyini getdikcə daha da artırır.

Hər bir milli ədəbiyyat öz klassikasına malikdir. Nəinki milli, həm də dünya ədəbiyyatı sərəvətinə çevrilmiş ədəbi şedevrləri klassik əsərlər, onları yaradan yazıçıları isə klassiklər adlandırırlar. Qeyd edək ki, “klassik” termini latınca “classicus” sözündəndir, mənası “ən nümunəvi” deməkdir. Məhdud mənada antik müəlliflər, geniş mənada ümumxalq şöhrəti, nüfuzu qazanmış, mədəniyyət və elm xəzinəsini zənginləşdirən əsərlər yazmış yazıçı, rəssam, musiqiçi, alim və başqaları “klassik” adlanır.

Klassik ədəbi prosesin gözəl bilicisi olan ulu öndər Heydər Əliyev bir ağsaqqal müdrikliyi ilə deyir: “Ədəbiyyat, mədəniyyət... həmişə fədakarlıqdan doğan bir anlayışdır. Ədəbiyyatı, mədəniyyəti, bədii əsərləri, yüksək incəsənət əsərlərini yaradan insanlar həmişə fədakar olurlar. Onlar fitri istedadı ilə bərabər, fədakar olmasalar, böyük sənətkar ola bilməzlər. Siz gənclər bunu bilməlisiniz, amma daha dərindən bilməlisiniz ki, ən qədim dövrlərdən bizə gəlib çatmış, indi fəxr etdiyimiz ədəbiyyat əsərlərinin – Nizaminin, Nəsiminin, Füzulinin, Vaqifin, Mirzə Fətəli Axundovun, yaxud digərlərinin əsərləri-

nin heç birisi asanlıqla yaranmayıb. Heç də hamı bilmir ki, bu əsərlərin yaranması üçün onlar nə qədər zəhmət, əziyyət çəkiblər, nə qədər fədakarlıq göstəriblər” [3].

Əməkdar elm xadimi, professor Əziz Mirəhmədovun klassik bədii ədəbiyyata dair fikirləri də bu mənada diqqətəlayiqdir: “Bu ədəbiyyat zülm, əsarət, ictimai ədalətsizlik, işğalçılıq, dini-mövhumat, xurafat əleyhinə, humanist idealların təntənəsi uğrunda, insan şəxsiyyətinin hər cür buxovdan xilas olub qol-qanad açması, ağıl və ilhamın qələbəsi uğrunda mübarizələr şəraitində yaranıb inkişaf etmişdir. Klassik ədəbiyyatın gücü bədii-emosional təsir qüvvəsi bu mübarizələrdə əməkçi, sadə insanların, haqq və ədalətin, işiq və gözəlliyin tərəfini tutmasında idi.

Fəlsəfi və sosioloji, estetik və etik, tənqidi və pedaqoji, dini və mifoloji, fikrin obrazlı vəhdətdə, üzvi sintezdə ifadəsi kimi meydana çıxmış klassik Azərbaycan ədəbiyyatına bütün dünya ensiklopedik mahiyyətli baxır. O, eyni zamanda orta əsrlərin çox mühüm hadisələrini əks etdirən, tarixi şəxsiyyətlər haqqında mötəbər məlumat verən, elə ona görə də böyük elmi-tarixi, elmi-idrak əhəmiyyətli məxəzdir” [4].

Bu xüsusiyyətlərinə görədir ki, klassik irsin, klassik yazıçı və şairlərin əsərlərinin toplanmasına, tədqiq edilməsinə, öyrənilməsinə və nəşr edilib yayılmasına müstəsna əhəmiyyət verilir. Klassik bədii əsərlərin nəşrinin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar çapa müəlliflərin iştirakı olmadan hazırlanmışına görə bu cəhət redaktorların məsuliyyətini xeyli artırır. Klassik mətnlərin onların nəşrinin mütləq şərti kimi dəqiq bərpasının təmin edilməsi üçün filologiya elmi sahəsində “mətnşünaslıq” adlanan xüsusi elm yaradılmışdır.

Azərbaycanda zəngin xalq yaradıcılığı nümunələrinin və klassiklərin bədii irsinin hazırlanıb nəşr olunmasına XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində daha böyük əhəmiyyət verilmiş, bu sahəyə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Məlum olduğu kimi, XX əsrin əvvəllərində bir çox Azərbaycan ziyalıları xalq yaradıcılığının toplanmasına, klassik irsin tədqiqinə, nəşr olunmasına daha çox maraq göstərmişlər. O dövrdən Xaqaninin, Nizaminin, Nəsiminin, Füzulinin, M.P.Vaqifin, Q.Zakirin, M.F.Axundovun, Ə.Nəbatinin, S.Ə.Şirvaninin və başqalarının ədəbi-bədii irsi daha ardıcıl şəkildə öyrənilməyə, kitabları nəşr olunub xalqın ixtiyarına verilməyə başlanmışdır. Eyni zamanda Azərbaycan bayatıları, aşıq yaradıcılığı, nağıllar və dastanlar toplanıb nəşr olunmuşdur. Bir çox tarixçi və coğrafiyaçıların əsərlərinin əsl və tərcüməsi tənqidi mətnlə çap edilib oxuculara çatdırılmışdır.

Prof. İsmayıl Vəliyevin yazdığı kimi, Esxil və Şekspirin faciələri, Xaqani və Nizaminin əsərləri, Rable və Servantesin romanları, Nəsimi və Füzulinin

qəzəlləri, Bayron və Puşkinin poemaları, Dostoyevski və L.Tolstoyun əsərləri, Cavid və Hadinin, S.Vurğun və R.Rzanın əsərləri dünya və Azərbaycan mədəniyyətinin fəxrini təşkil edirlər. Ədəbi şedevrlərin zaman daxilində daim dövr etməsini kitab nəşri təmin edir [6].

Azərbaycan klassik bədii ədəbiyyatının nəşrə hazırlanması zamanı şair və yazıçının həyat və yaradıcılığının elmi əsaslarla dərinlən öyrənilməsi dəqiq tarixi-ədəbi nəticələr çıxarmağa imkan verir. Klassiklərin irsinin tədqiqində uzun illər boyunca ədəbiyyatşünaslarla yanaşı, dilçilər, tarixçilər, filozoflar, pedaqoqlar, eləcə də bir sıra sənət və peşə sahibləri fəal iştirak etmişlər.

Milli mədəniyyəti zirvələrə ucaldan və dünyada şöhrətləndirən klassik ədəbiyyatın araşdırılması, tədqiqi, öyrənilməsi, nəşrə hazırlanması o qədər incə və məsuliyyətli bir işdir ki, onun yerinə yetirilməsi tədqiqatçılardan xüsusi bilik, bacarıq və səy tələb edir. Klassik şairlərin ərəb və fars dillərində qələmə aldıkları poetik əsərlərin dərin fəlsəfi mənasının pozulmadan, incəliklə Azərbaycan dilinə tərcümə edilib oxucuların ixtiyarına verilməsi araşdırıcıların məsuliyyətini daha da artırır. Klassiklərin əsərlərinin istər texniki, istərsə də bədii tərtibat baxımından xüsusi ustalıqla nəşrə hazırlanması və oxuculara çatdırılması mühüm qayğı və diqqət tələb edən işlərdəndir.

Əlbəttə, buradan heç də belə bir nəticə çıxarmaq olmaz ki, bu görkəmli şairlərin həyat və yaradıcılıq yolu incəliklərinə qədər öyrənilmiş, bundan sonra tədqiq ediləcək bir məsələ, bir problem qalmamışdır. Əksinə, klassik şairlərin həyat yoluna və zəngin ədəbi irsinə dərinlən nüfuz etdikcə, onların yaradıcılıqları ətrafında tədqiqat və axtarışlar genişləndikcə, öyrənilməmiş problemlər daha bariz, daha qabarıq şəkildə nəzərə çarpır.

Xalq yazıçısı, akademik Mirzə İbrahimov yazır ki, “xüsusən yetmişinci illərdən başlayaraq ədəbiyyat, elm, incəsənət, mədəniyyət məsələlərinə Azərbaycan dövlətinin göstərdiyi müstəsna diqqət və qayğının parlaq ifadəsi olan böyük mədəni tədbirlər həyata keçirilmişdir. Onu demək kifayətdir ki, yalnız 1981-ci ildə Nizaminin 840 illiyi, Nəsrəddin Tusinin 780 illiyi, Aşıq Alının 180 illiyi, Abdulla Şaiqin 100 illiyi geniş şəkildə qeyd olunmuş, 1982-ci ildə Hüseyn Cavidin 100 illiyini hazırlayıb keçirmək üçün müfəssəl tədbirlər planı işlənib təsdiq edilmişdir... Klassik ədəbiyyatımızın və Nizami, Xaqani, Nəsimi, Vaqif, Mirzə Fətəli, Sabir kimi nümayəndələrinin yaradıcılığı diqqətlə öyrənilir, əsərlərinin yeni çapları hazırlanır” [4].

Beləliklə, Azərbaycanda ədəbi-bədii irsin, o cümlədən klassiklərin əsərlərinin toplanması, öyrənilməsi, tədqiqi və nəşri sahəsində müəyyən təcrübə toplanılmışdır. Elmi idarə və müəssisələrdə tədqiqat işləri aparılmaqla yanaşı,

müxtəlif yollarla klassik irsin yayılması və təbliği də daim diqqət mərkəzində dayanmışdır.

Klassiklərin əsərlərinin nəşri XX əsrin 20-ci illərindən, yəni Sovet hakimiyyəti dövründə kitab qrafikasının tərəqqisindən sonra artmağa başlamışdır. Xüsusilə 1930-cu illərdən başlayaraq əvvəlcə klassiklərimizin əsərlərindən müəyyən hissələr tərcümə olunaraq nəşr edilmiş, sonralar isə görkəmli sənətkarlar tərəfindən bütöv əsərlər tərcümə olunaraq o dövrün poliqrafiya sənayesinə uyğun səviyyədə nəşr edilmişdir. Bu irsin daha geniş şəkildə öyrənilməsi isə 1960-1970-ci illərdə həyata keçirilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, sovet dövrünün totalitar siyasətinə baxmayaraq, kitab nəşrinə mühüm qayğı göstərilirdi. Nəşriyyatlara nəzarət edən, onların işini tənzimləyən xüsusi idarəetmə orqanları yaradılmışdı və klassik ədəbiyyatın nəşrində həmin orqanlar da müəyyən iş görmüşdülər.

1925-1932-ci illərdə Sovet dövləti tərəfindən mətnşünaslığa dair müvafiq qərarlar qəbul olunmuşdur. Həmin qərarlara əsasən klassik mətnlərin tədqiqi və nəşri üçün müvafiq iş yerləri və vəsait ayrılmışdır. Bu işlə o dövrün görkəmli şəxsiyyətləri və mətnşünasları olan Salman Mümtaz, F.Ağzadə, V.Xulufu, S.Hüseyn, H.Səmədzadə, Ə.Müznib, H.Zeynallı, H.Araslı, V.Bertels, M.Əlizadə və başqaları fəal məşğul olurdular. Təkcə Salman Mümtazın səyi ilə 15 il ərzində 20-dən artıq kitab nəşr olunmuşdu. Bu kitablarda ədəbi irsi heç vaxt nəşr olunmamış müəlliflərin əsərləri, ədəbi-tarixi məlumat verən müqəddimə və izahlar, avtoqrafların faksimil səhifələri, lüğətlər və s. öz əksini tapmışdır.

1940-50-ci illərdə Azərbaycan mətnşünaslığı qarşısında böyük problemlər dururdu. Onlardan ən əsası atribusiya və atateza məsələləri idi. Həmin məsələlərin mahiyyəti bunlardan ibarətdir:

- Klassiklərin külliyyatına daxil olan əsərlərin həqiqətən də onlara aid olduğunun faktlarla əsaslandırılması;

- Klassiklərin əsərlərinin sonradan artırılmış lüzumsuz əlavələrdən təmizlənməsi;

- Əvvəllər yaddan çıxıb kənarda qalan, avtoqrafi əldə edilməyən, yaxud səhv olaraq başqasına aid edilən əsərin həqiqi müəllifinə qaytarılması;

- Klassiklərin əsərlərinin elmi-tənqidi mətnlərinin hazırlanması;

- Başqa dillərdə olan əsərlərin Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi;

- Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinə aid olan ədəbi abidələrin hansı kitabxanalarda saxlanıldığının aydınlaşdırılması;

- Dünyanın müxtəlif kitabxanalarında, muzeylərində saxlanılan Azərbaycan ədəbi abidələrinin fotofaksimelələrinin, nüsxələrinin əldə edilməsi;

- Klassik mətnlərin uzunun köçürülmə tarixinin müəyyənləşdirilməsi;
- Mətnlərin atribusiyasının aparılması (yəni əsərin müəllifinin müəyyənləşdirilməsi), yazılma tarixinin müəyyənləşdirilməsi;
- Mətnlərdə işlənən arxaik sözlərin müəyyənləşdirilməsi, toponimlərin dəqiqləşdirilməsi;
- Mətnlərin dil, üslub qaydalarının, hansı xətlə yazılmasının, poleoqrafiyasının müəyyənləşdirilməsi və s.

Prof. İ.Vəliyev yazır ki, müasir müəlliflərin əsərlərinin nəşri ilə müqayisədə klassiklərin ədəbi irsinin çapa hazırlanmasında müəyyən çətinliklər meydana çıxır. Çağdaşımız olan müəlliflə birgə oturub onun əsərlərinin üzərində işləmək, ortaya çıxan məsələləri onunla məsləhətləşib dəyişdirmək, dəqiqləşdirmək mümkündür. Klassik əsərin müəllifi isə aramızda olmadığına görə, bu işi onun əsərini nəşrə hazırlayan tərtibçilərlə aparmaq məcburiyyətindəyik. Tərtibçinin özünün də klassikin əsərində dəyişiklik etməyə haqqı çatmır. O, yalnız ayrı-ayrı əlyazmalara göz yetirməli olur, bu sahədə elmi araşdırma işi aparır, alimlərin əsərlərinə istinad edərək müəyyən nəticələr çıxarır, mətnə lazımı bərpə işləri görür [6].

Klassiklərin əsərlərinin nəşrində mürəkkəbliklər daha çox mətnin mənbələrinin tədqiqi, əsərlərin yazılma və nəşr tarixləri, əsərin müəllifinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlıdır. Mətnin bəzən bir, bəzən də iki və daha artıq nüsxə əsasında tədqiqi, əsas mətnin seçilməsi, nümunəvi mətnin müəyyənləşdirilməsi klassik əsərlərin nəşrə hazırlanmasında əsas tekstoloji problemlərdəndir. Tekstoloji tədqiqata cəlb edilmiş əsərin hər şeydən öncə, imkan daxilində yazılma tarixi, eləcə də onun redaksiyalarının və ayrı-ayrı yüzilliklərdə üzü köçürülmüş əlyazma nüsxələrinin tarixi müəyyənləşdirilir. Bu cür problemlər yalnız orta əsr klassiklərinin əsərlərinin nəşri zamanı deyil, hətta XIX və XX əsr klassiklərinin əsərlərinin nəşrə hazırlanması zamanı da meydana çıxır. Mətnin atribusiyası, yəni əsərin müəllifinin müəyyənləşdirilməsi klassik əsərlərin nəşrində çətinlik yaradan əsas amillərdən biridir.

Əsərin mətnləri üzərində tekstoloji tədqiqatlar aparılarkən əsas mətnin seçilməsində dilçi onun dilinə, tarixçi məzmununa, ədəbiyyatçı isə stilinə və məzmununa daha çox diqqət yetirməli olur. Mətnşünasın ən böyük məharəti də ondadır ki, əsərin əlyazma nüsxələri, redaksiyaları, variantları və nüsxə fərqləri arasında duran konkret şəxsləri görüb onu müəyyənləşdirsin. Bu, onun nəinki mətn üzərində apardığı araşdırmalara və əsərin mətninin tarixinin öyrənilməsinə, əsas mətnin seçilməsinə də müsbət təsir göstərir.

Mətnşünas apardığı elmi-tekstoloji araşdırmalar nəticəsində tərtib etdiyi tənqidi mətnlə bu və ya başqa bir klassikin yaratmış olduğu, birdəfəlik müəllif

iradəsinə yaxın nüsxəni hazırlamış olur. Bu da həmin əsərin bütün kütləvi nəşrləri üçün əsas götürülür, çünki onun hər bir kütləvi nəşri üçün yenidən tənqidi mətn hazırlamaq mümkünsüzdür.

Mətnşünasın hazırladığı elmi-tənqidi mətn (“nümunəvi mətn”) mümkün qədər müəllif iradəsinə yaxın şəkildə hazırlanmalı və bütün kütləvi nəşrlər üçün əsas götürülməlidir. Nümunəvi mətnin hazırlanması üçün iki əsas məsələ həll edilməlidir: 1) Əsas mətndə olan təhriflərin üzə çıxarılması; 2) Əsas mətndə üzə çıxarılmış təhriflərin islah edilməsi.

Belə aydın olur ki, istənilən klassik abidə üçün hazırlanan nümunəvi mətn hərtərəfli, geniş elmi-tekstoloji elmi araşdırmalara söykənməlidir [5].

Klassik ədəbiyyatın nəşrə hazırlanması və çap olunması prosesində bir sıra digər mürəkkəbliklər də vardır. Belə ki, klassik əsərlərdə çətin anlaşılan cümlələrə, ifadələrə, sözlərə, tarixinin müəyyənləşdirilməsi zəruri olan hadisələrə rast gəlinir. Digər tərəfdən tarixi şəxsiyyətlər, elm adamları ilə bağlı çoxsaylı tarixi hadisələr də klassik əsərlərdə özünə yer tapır. Belə əhəmiyyətli məsələlərin izahı, şərhli klassik əsərlərin nəşrə hazırlanması zamanı zərurətə çevrilir. Buna görə də çağdaş əsərlərdən fərqli olaraq klassik əsərlərin nəşrinə çoxlu araşdırmalara ehtiyac duyulur [6].

Hazırda maraqla oxuduğumuz klassik irsin nəşrə hazırlanması zamanı görülən işlər olduqca diqqətəlayiqdir. Müasir dövrdə klassik irsin nəşri vəziyyətinə nəzər saldıqda aydın olur ki, nəşr olunan əsərlərdə olan bir sıra qüsurların aradan qaldırılmasına çalışılmış, əsərin məzmununun təhriflərə yol verilmədən qorunub saxlanılmasına səy göstərilmişdir. Lakin bu nəşrlər mükəmməl nəşr səviyyəsinə gəlib çatmır. Belə ki, istər kitabın bədii və texniki tərbibatında, istərsə də məzmununda səhvlər özünü göstərir.

Uzun illər ərzində xalqımızın bədii irsinin toplanması və nəşri sahəsində xeyli təcrübə qazanılmış, nəşriyyatlarda çağdaş oxucuların tələblərinə cavab verən kitablar nəşr edilmişdir. Elmi-tədqiqat müəssisələrində, ali məktəblərdə araşdırmalar aparılmaqla, qəzet və jurnal redaksiyalarında klassik irsin yayımlanmasına geniş yer verilməklə yanaşı, onların öyrənilməsi işi də gündən-günə genişlənir. Respublikamızda təcrübəli mətnşünaslar yetişdiyinə görə, bədii sərəvətlərimizin nəşrinə tekstoloji baxımdan da müsbət dönüş yaranmışdır.

Beləliklə, klassik müəlliflərin əsərləri nəşrə hazırlanması çox mürəkkəb tədqiqat yolundan keçir. Azərbaycanın görkəmli şair və yazıçılarının yubileyləri ilə bağlı kitabların akademik və kütləvi nəşrlərini hazırlamaq təşəbbüsləri və bu yolda atılan başqa addımlar yeni elmi mənbələrin araşdırılmasına səbəb olur, bu sahədəki nöqsanları da üzə çıxararaq onların aradan qaldırılması üçün bütün qüvvələri səfərbər edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslan K. *Şəxsiyyətin formalaşmasında Nizami Gəncəvi irsinin rolu* // *Kitabxanasünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və tərbiyəvi jurnal*, 1998, №2 (3), s.36-44.
2. Cəfərova L. *Nizami Gəncəvi ədəbi irsinin nəşri məsələləri (1970-1985-ci illər)* // *Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: Elmi-nəzəri və tərbiyəvi jurnal*, №3, 2008, s. 69.
3. *Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı*. – Bakı: Şərq-Qərb, 2009, 245 s.
4. Mirəhmədov Ə. *Azərbaycan ədəbiyyatına dair tədqiqlər (XIX-XX əsrlər)*. – Bakı: Maarif, 1983, 363 s.
5. Şərifli K. *Mətnşünaslığın əsasları*. – Bakı: Nurlan, 2003, 308 s.
6. Vəliyev İ. *Ədəbi-bədii və uşaq kitablarının redaktəsi*. – Bakı, 2002, 200 s.

Ulker Eyvazova

Publishing of classical fiction

SUMMARY

The paper investigated the preparations for the publication of the classics of Azerbaijan literature in the modern period. Here as well the subtleties of textual research on the texts of classic works of literature were discussed, the characteristics of the classic editions of literary works.

Keywords: *textual, classical literature, classification of classical editions, editing classical heritage.*

Улькер Эйвазова

Издание классической художественной литературы

РЕЗЮМЕ

В статье были исследованы вопросы подготовки к изданию произведений классиков Азербайджанской литературы в современный период. Здесь так же были обсуждены тонкости текстологических исследований над текстов классического наследия, определены характеристики издания классических литературных произведений.

Ключевые слова: *текстология, классическая литература, классификация классических изданий, редактирование классического наследия.*

Rəyçilər: *dos. K.İ.Aslan, dos. N.M.Mehrəliyeva*

REDAKTOR SƏNƏTİ

Knyaz ASLAN
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
knyazaslan@mail.ru

REDAKTƏ PROBLEMLƏRİ:
Redaktə işinin xüsusiyyətləri,
məqsədi, vəzifələri, texnoloji tələbləri

XÜLASƏ

Bu məqalədə belə bir fakt müəyyənləşdirilir ki, redaktorun maraqlı və şəraflı işi əhəmiyyətli bilik və davamlı təkmilləşmə tələb edən mürəkkəb və məsuliyyətli işdir. Burada redaktə işi yaradıcı fəaliyyət növü kimi təqdim edilmişdir. Eyni zamanda məqalədə redaktor işinin məqsəd və vəzifələri; redaktora lazım olan bilik və bacarıqlar; redaktor fəaliyyətinin əsas prinsipləri haqqında zəruri məlumat verilmişdir.

Açar sözlər: redaktor, redaktə, nəşriyyat, nəşr, ədəbiyyat.

Giriş

Son zamanlar ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və elmi-mədəni həyatda baş verən köklü yeniləşmələr bütün istiqamətlərdə dəyişikliklər aparılmasını tələb edir. Xüsusilə cəmiyyətin daha da demokratikləşdirilməsi fonunda insan həyatına birbaşa nüfuz və təsir dairəsi geniş olan ənənəvi və elektron kütləvi informasiya vasitələrinin yeni mərhələyə qədəm qoyması, yeni informasiya vasitələrinin və media növlərinin meydana gəlməsi, bununla yanaşı, informasiyaya tələbatın artması bu məsələlərə son dərəcə məsuliyyətlə yanaşılmasını tələb edir. Ona görə də hər gün çoxsaylı tələbatçılara – istifadəçilərə, oxuculara, dinləyicilərə və tamaşaçılara təqdim olunan informasiya kütləsi xüsusi peşə və ixtisas sahələrinin mütəxəssisləri tərəfindən

nizama salınmalı, yazıldığı dilin üslubiyyatına uyğunlaşdırılmalı, qrammatik qayda-qanunlara tabe edilməli, aydın və səlis şəkildə çətdirilməlidir.

Müasir dövrdə həm çap, həm də elektron informasiya vasitələrinin sayının çoxalması, bununla yanaşı, ad baxımından çap nəşrlərinin miqdarının artması, lakin tirajının azalması, təəssüf ki, bu sahədə müəyyən işlərin tələsik görülməsinə gətirib çıxarır. Bu da nəticə etibarilə nəşrlərin həm bədii-texniki tərtibatı, həm də ümumi redaktəsi baxımından bir sıra təhriflərin, nöqsanların, anlaşılmazlıqların meydana çıxmasına səbəb olur.

Redaktənin əsaslarının öyrənilməsinin məqsədi

Redaktənin əsaslarının öyrənilməsinin məqsədi bu vacib məsələlərin həlli istiqamətində aparılan işləri elmi təhlil yolu ilə, ümumiləşdirmələrin aparılması əsasında diqqətə çatdırmaqdan, ənənəvi üsullardan istifadə etməklə redaktor sənətinin incəliklərini əhatə etməkdən ibarətdir. Burada redaktənin nəzəri məsələlərinin təcrübi fəaliyyət sahəsi ilə uzlaşdırılaraq vəhdət şəklində izah olunması zərurəti meydana çıxır. Belə ki, redaktətmə bütövlükdə nəzəriyyə ilə təcrübənin qovuşduğundan yaranıb inkişaf edən mühüm bir yaradıcı fəaliyyət sahəsidir. İstər mətbu orqanların, istər kitabların, istər elektron nəşrlərin redaktəsi, istərsə də elmin, istehsalatın, mədəniyyətin, ədəbiyyatın və incəsənətin müxtəlif sahələrinə dair hazırlanıb geniş oxucu kütləsinə təqdim olunan digər çap məhsullarının redaktəsi müntəzəm diqqət tələb edən bir sahədir. Redaktə prosesində redaktorun və müəllifin (yaxud müəlliflərin) funksiyalarının nəzarətdə saxlanması, çap əsərinin əlyazmadan kitaba qədər keçdiyi yolun izlənilməsi və idarə olunması, mətbəə-nəşriyyat sistemində texnoloji prosesin qarşılıqlı əlaqəsi zamanı meydana çıxan problemlər və s. redaktənin vəzifələri sırasında izah olunur.

Bu baxımdan redaktənin əsaslarının öyrənilməsi və öyrədilməsi cəmiyyətdə aparıcı rol oynayan KİV-in, eləcə də müxtəlif sahələrə dair kitabların geniş auditoriyaya çatdırılmasını, fakt və məlumatların daha səhih və dəqiq yoxlanılmasını gündəmə gətirir. Eyni zamanda bu sahədə ixtisaslaşan mütəxəssislərin öz sənətlərinin incəliklərinə daha məsuliyyətlə yiyələnməsi, bir sözlə, cəmiyyətə ünvanlanan əsərlərin sözün tam mənasında anlaşılıq, oxunaqlı, dəqiq və düzgün olmasını təmin etməsi ən mühüm vəzifələr sırasındadır.

Redaktənin əsaslarının obyektivi və predmeti bizi əhatə edən, gündəlik fəaliyyətimizi istiqamətləndirən çoxsahəli KİV sisteminin fəaliyyəti ilə müəyyənləşdirilir. Belə ki, insan peşəsindən, sənətindən, ixtisasından, vəzifəsindən və digər demoqrafik əlamətlərdən asılı olmayaraq istəsə də,

istəməsə də həmişə KİV-in və dolayısı ilə redaktə prosesinin təsir dairəsindədir. Ona görə də redaktətmə hər bir ziyalı şəxs üçün zəruri və vacibdir.

Redaktor peşəsi və ya redaktor sənəti nə deməkdir?

Redaktorluq peşədir, yoxsa sənətdir? Redaktor kimdir? Redaktə nə deməkdir? Redaktorun başlıca məqsədi, mühüm vəzifələri nədən ibarətdir? Redaktə texnologiyası dedikdə nə başa düşülür?

Bu suallara qısaca cavab verməyə çalışaq.

Çoxcəhətli anlayış olan “redaktə” termini latın dilindəki “redaktus” (“*redactus*”) sözündən alınmışdır, azərbaycanca mənası “nizama salınmış”, “qaydaya salınmış”, “sahmana salınmış” (“sahmanlanmış”), “sıraya düzülmüş” deməkdir. Redaktə müəllifin əlyazma əsərinin (müəllif orijinalının), eləcə də audio və videomaterialların nəşrə (çapa, yayıma) hazırlıq mərhələsidir.

Moskvada nəşr olunmuş “Книговедение” (“*Knigovedenie*” – “*Kitabşünaslıq*”) adlı ensiklopediya lüğətində “Redaktə” termini belə izah olunur:

1) Peşəkar yaradıcılıq fəaliyyətinin növü kimi (redaksiya-nəşriyyat işi, televiziya, radio və kinematografiya məkanında) çap əsərlərinin, teleradio verilişlərinin, kinofilmlərin hazırlanması);

2) Nəşr prosesinin əsas hissəsi kimi, redaktorun hər hansı bir əsərin əlyazması üzərində ideoloji, siyasi, elmi, bədii baxımdan və poliqrafik cəhətdən təkmilləşdirilməsi istiqamətində apardığı yaradıcılıq işi (adətən müəlliflə birgə);

3) Müəyyən bir şəxs tərəfindən yazılmış və ya hazırlanmış hər hansı bir sənədin məzmun və forma baxımından ümumi və xüsusi qaydada qəbul edilmiş tələb və normalara uyğun olaraq sahmana salınması” [9, 437].

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə isə yazılır: “Redaktə – mətni yoxlayıb düzəltmək, sonuncu dəfə işləyib hazırlamaq” [1].

“Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun “Əsas anlayışlar” adlı 1-ci maddəsində “Redaktə” terminini mənası belə ifadə edilir: “Redaktə – nəşriyyat (naşir) tərəfindən müəllifə (müəlliflərə və tərtibçilərə) verilmiş sifariş əsasında, yaxud müəlliflərin özünün təqdimatı ilə nəşriyyata daxil olmuş əsərin müəllifin razılığı ilə elmi, ədəbi, texniki və bədii cəhətdən təkmilləşdirilməsi, ixtisar, dəyişiklik, əlavə və düzəlişlər etməklə nəşrə hazırlanması” [3].

Mətn materialları haqqında danışarkən “redaktə” anlamında əsərin müəllif orijinalının təkmilləşdirilməsi, məntiqi, faktik, üslub və başqa səhvlərin düzəldilməsi prosesi başa düşülür.

Redaktənin məqsədi mətnin çatışmazlıqlarının aradan qaldırılması və onun mətnin özünə maksimal dərəcədə uyğunluğu formasına – “mükəmməl” şəkllə gətirilməsidir. Başqa sözlə, redaktə zamanı mətn müəllifin ifadə etmək istədiyi mətləbi ən yaxşı üsulla oxucuya çatdırma biləcək formaya gətirilməlidir.

Redaktor kimdir?

Bəs redaktor kimdir? Bu suala belə cavab vermək olar:

- 1) Redaktor redaksiyada redaktə prosesini həyata keçirən əməkdaşdır;
- 2) Redaktor müəyyən bir nəşrə (kitab, jurnal, qəzet və s.) rəhbərlik edən, onun məzmununu və istiqamətini müəyyən edən mütəxəssisdir;
- 3) Redaktor mətni çap üçün işləyib hazırlayan və ya nəşri tərtib edən şəxsdir.

“Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası”nın VIII cildində (1984) “Redaktor” termininin izahı bu cür verilir: “1) elmi, ədəbi, bədii və s. materialı redaktə edib çapa hazırlayan şəxs; 2) hər hansı bir əsərin nəşrinə, əsərlər külliyyatının toplanıb çapa hazırlanmasına rəhbərlik edən şəxs; 3) dövrü mətbuatın (qəzet, jurnal və s.) məzmun və buraxılışına məsul şəxs” [2, 96].

“Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda “Redaktor” anlayışı bu cür izah olunur: “Redaktor – nəşriyyatlarda çalışan, yaxud müqavilə əsasında kənardan cəlb olunan, nəşriyyat əlyazmasının mətnini elmi, ədəbi, texniki və bədii cəhətdən işləyib nəşrə hazırlayan aparıcı mütəxəssis” [3].

“Redaktor” anlayışının bundan başqa da bir çox təyini tapmaq olar, amma burada göstərilən iki əsas xüsusiyyət qalan bütün xüsusiyyətləri özündə əks etdirir və redaktor-rəhbərlə (məsələn, həftəliyin baş redaktoru) bilavasitə mətnlə, illüstrasiyalarla və s. işləyən redaktor-mütəxəssis arasında prinsipial fərqi göstərir. Belə ki, redaktor-rəhbərin vəzifələrinə strateji məsələlərin həlli, yəni nəşrin siyasətinin müəyyənləşdirilməsi, ümumi rəhbərlik daxildir. Redaktor-mütəxəssisin vəzifəsi isə konkret materiallarla işləmək, onları təkmilləşdirməkdən ibarətdir.

Redaktor-rəhbərin vəzifələri strateji məsələlərin (nəşrin siyasətinin müəyyənləşdirilməsi, ümumi rəhbərlik) həllini əhatə edir. Redaktor-mütəxəssisin vəzifəsi konkret materiallarla işləmək və onları təkmilləşdirməkdir. Redaktor-mütəxəssis nəşri praktik olaraq çap üçün

hazırlayan mütəxəssisdir, peşəkardır. Onun bilik və bacarıqları ilkin halda qeyri-mükəmməl olan materialı cilalamağa, yenidən işləyib hazırlamağa, daha da yaxşılaşdırmağa imkan verir. Bununla da o, həm müəllifə köməklik göstərir, həm də nəşrin gələcək oxucusunun qayğısına qalır.

Qısaca desək, biz “redaktor” anlayışı altında praktik olaraq nəşri çap üçün hazırlayan peşəkar mütəxəssisi nəzərdə tuturuq. Əlyazmanın müəllifinə kömək edən və onun gələcək oxucusunun qayğısına qalan həmin mütəxəssis, yəni redaktor öz biliyi və bacarıqları sayəsində qeyri-mükəmməl materialı cilalayır, yenidən işləyib hazırlayır, daha da yaxşılaşdırır.

Belə demək mümkündür ki, yazı yazan hər bir kəs müəyyən mənada özü özünün redaktorudur. Çünki müəllif üçün ən birinci və ən ciddi tənqidçi elə müəllifin özü olmalıdır – müvəffəqiyyətin sirri (rəhni) də elə bundadır!.. Əgər özünü tənqid və özünü redaktə müəllif üçün hər hansı bir əsərin yaradılması mərhələsində normaya və qaydaya çevrilsə, əgər müəllif öz mətnlərinin üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını görməyi bacarsa və bu mətnləri daha yaxşı düzəltməyi öyrənersə, yaradıcılıq sahəsində onun uğur qazanmaq imkanları (şansları) daha əhəmiyyətli dərəcədə artacaqdır.

Redaktor fəaliyyətində ixtisaslaşma

Redaktor fəaliyyətində ixtisaslaşma da mühüm rol oynayır.

Aydındır ki, ya mətn, ya əyani material (illüstrasiya), ya da nəşrin texniki tərtibatı redaktənin obyektinə ola bilər. Nəşrin müxtəlif cəhətləri ilə işlər ayrı-ayrı mütəxəssislərin diqqətini tələb edir. Bu baxımdan redaktor ixtisaslaşmasının bir neçə əsas tipi mövcuddur: 1) Ədəbi redaktor; 2) Elmi redaktor; 3) Bədii redaktor; 4) Texniki redaktor.

1) Ədəbi redaktor – ədəbi redaktəni həyata keçirən nəşriyyat redaktoru və ya ştatdankənar redaktordur. Mətnlərin redaktəsi haqqında danışarkən, adətən məhz ədəbi redaktə nəzərdə tutulur. Redaktor təcrübəsinin göstərdiyi kimi, çoxsaylı müəlliflərin mətnlərinin əksəriyyətinin ədəbi redaktəyə ehtiyacı olur. Mətnin keyfiyyəti üçün bütün məsuliyyət məhz ədəbi redaktorun üzərinə düşür.

2) Elmi redaktor – elmi redaktəni həyata keçirən nəşriyyat redaktoru və ya ştatdankənar redaktordur. Elmi redaktəyə həmişə ehtiyac olmur: bir qayda olaraq, nəşr üçün cavabdah olan redaktorun erudisiyası və biliklərinin ümumi səviyyəsi mətdə faktiki səhvlər buraxmamaq və ona yol verməmək üçün kifayətdir. Əlbəttə, əgər söhbət darixtisaslı mətnlər haqqında getmirsə. Elmi redaktor o vaxt lazımdır ki, material mürəkkəbdir və xüsusi olaraq hazırlanmış oxucu üçün nəzərdə tutulmuşdur. Buna görə də həmin mətn bu baxımdan

ekspertin diqqətini və qiymətləndirməsini tələb edir. Elmi ədəbiyyat üzrə ixtisaslaşdırılan nəşriyyatlar (məsələn, “Elm” nəşriyyatı) müxtəlif bilik sahələrində elmi redaktorlar ştatına malik olur. Adi nəşriyyatlar ehtiyac olduğu halda elmi redaktor dəvət edir.

3) *Bədii redaktor* – bədii redaktəni həyata keçirən nəşriyyat redaktorudur.

4) *Texniki redaktor* – texniki redaktəni yerinə yetirən redaktordur.

Redaktora ən müxtəlif mətn materialı üzərində işləmək lazım gəlir. Haqqında söhbət gedən tələblər və iş metodları universaldır və kütləvi auditoriya üçün, orta oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuş mətnlərin əksəriyyəti üçün əhəmiyyətlidir.

Redaktorluq olduqca mürəkkəb, məsuliyyətli, ciddi biliklər və fasiləsiz özünütəkmilləşdirmə tələb edən işdir. Eyni zamanda redaktorluq çox maraqlı və şərəfli bir sahədir.

Redaktor əlyazmanın kitaba çevrilməsi prosesini, çağdaş poliqrafiya texnikası və texnologiyasının əsaslarını, çap məhsullarının bədii və texniki tərtibat prinsiplərini bütünlüklə bilməlidir. O, yalnız bu halda bütün redaksiya-nəşriyyat proseslərinin daha səmərəli qurulmasına, yeni texnikanın tətbiqinə, nəşrin buraxılması müddətlərinin qısaldılmasına, çap məhsulları istehsalının maya dəyərinin azaldılmasına, ümumi nəşriyyat mədəniyyətinin yüksəldilməsinə yardımçı ola bilər. Yalnız dərin savadı olan, ədəbi dil normalarını gözəl bilən və dilin inkişaf meyillərini duyan, öz əsərini daha parlaq, daha oxunaqlı etməkdə müəllifə kömək göstərmək üçün dilin bütün vasitələrindən istifadə etməyi bacaran mütəxəssis redaktə işini uğurla apara bilər.

Redaktə işinin praktikası tematik planlaşdırmaya rəhbərliyi, müəlliflərin seçilməsini, əlyazmanın nəşriyyata təhvilinə qədər və sonrakı müddətlərdə müəlliflə iş aparılmasını, əlyazmaların qiymətləndirilməsini və rəydən keçirilməsini, əlyazma üzərində düzəlişlər aparılmasını, nəşriyyat korrekturaları üzərindəki işləri, kitabın soraq aparatının hazırlanmasını və s. işləri əhatə edir [4, 99].

Redaktorun bilik və bacarıqları

Elmi-bədii və praktik fəaliyyətində redaktor göstərdiyimiz bilik və bacarıqlara malik olmalıdır:

1) Ölkədə və dünyada nəşriyyat işinin, kitab nəşrinin ideya və təşkilati prinsiplərinin, ayrı-ayrı insanların və cəmiyyətin həyatında kitabın aparıcı rolunun redaktə baxımından öyrənilməsi;

2) Nəşr olunacaq ədəbi əsərlərin obyektiv səciyyələndirilməsi və qiymətləndirilməsi metodu olan redaktor təhlilinin öyrənilməsi, eləcə də çapa hazırlığın gedişində əlyazmanı təkmilləşdirmə yollarının müəyyənləşdirilməsi;

3) Redaktə metodikasının, redaktor təhlilinin gedişində formalaşdırılmış tövsiyələrin yerinə yetirilməsi üsul və vasitələrinin öyrənilməsi;

4) Nəşriyyat mədəniyyəti vasitəsi və göstəricisi olan kitab aparatına dair məlumatın hazırlanıb redaktə olunmasının öyrənilməsi;

5) Əlyazmaların və korrektura üzlərinin (nüsxələrinin) redaksiya-texniki işlənməsinin metodika və texnikasının öyrənilməsi;

6) Korrektura işində qəbul olunmuş standart işarələrdən düzgün istifadə etmək bacarığı;

7) Kitabın nəşri və oxucuya çatdırılması, mütaliəsi və doğurduğu təsiri, rəy və münasibətlərin redaktor tərəfindən araşdırılaraq gələcək nəşrlərdə nəzərə alınmasının öyrənilməsi [5, 19].

Redaktorun mətn üzərində işinin mərhələləri

Redaktorun işi orfoqrafiya, punktuasiyalar, stilistikalar, janrların nəzəriyyələri sahəsində xüsusi biliklər tələb edən işdir. Redaktorun mətn üzərində işinin mərhələlərini təxminən belə qruplaşdırmaq olar:

– Materialın məzmununun redaksiya tapşırığına uyğunluğunun qiymətləndirilməsi;

– Mətnin janrının və həcmnin müəyyənləşdirilməsi;

– Başlığın (sərlövhənin) qiymətləndirilməsi (yerinə düşməsi, orijinallığı, cazibədarlığı);

– Mətnin (informasiya tamlığı, etibarlılıq, orijinallıq) informasiya dəyərinin qiymətləndirilməsi

– Üslub uyğunluğunun yoxlanılması (publisistik üsluba uyğun olmayan sözlərin və ifadələrin ixtisarı);

– Başlıqların (sərlövhələrin), adların, tarixlərin, abreviaturaların yazılışının yoxlanılması;

– Leksik uyğunluğun yoxlanılması;

– Sintaksisin redaktə olunması (mətdə ağırlaşdırıcı sözlər və əksinə, sadələşdirilmiş birtipli konstruksiyalar olmamalıdır);

– Təkrarların (işarə və şəxs əvəzliliklərinin, bağlayıcıların, xüsusi isimlərin) mövcudluğunun yoxlanılması;

– İfadəli vasitələrdən istifadənin yerli-yerində olub-olmamasının yoxlanılması;

– Korrektor düzəlişi.

Redaktor fəaliyyətinin metodologiyası

Müasir redaktor nəşriyyat işi və redaktə sahəsində mütəxəssis olmalıdır. Redaktor öz fəaliyyətində redaksiya-nəşriyyat prosesinin xüsusiyyətləri ilə şərtlənən, müəyyən prinsiplərin, metodların və üsulların daxil olduğu yanaşmalardan istifadə edir. Redaktorun müvəffəqiyyətli işinin vacib şərti onun öz funksiyalarını dərk etməsi, bu fəaliyyəti yaradıcı və sərbəst şəkildə həyata keçirməsi, eləcə də redaktənin mahiyyətinin, strukturunun və mexanizminin biliyə əsaslanması ilə bağlıdır.

Redaktorun fəaliyyətinin metodologiyası ilkin şərtlərin yaradılmasını, nəşrin hazırlanması, buraxılışı və yayılması məqsədilə lazım olan əməliyyatlar və proseslər üçün şəraitin və ardıcılığın qurulmasını nəzərdə tutur.

Redaktordan müəyyən əməliyyatlarda və fəaliyyətlərdə şəxsən iştirak etmək və təşkilatı-idarətmə funksiyalarını icra etmək, həmçinin bütün onun səlahiyyətlərində olan redaksiya-nəşriyyat prosesinə ixtisaslaşdırılmış nəzarət tələb olunur. Beləliklə, redaktorun əməyi bütün redaksiya-nəşriyyat prosesinin mərkəzi halqasını təşkil edir.

Toplu halda redaktorun fəaliyyətinin təşkil edən yaradıcılıq və praktik işlər və əməliyyatlar qarşılıqlı olaraq şərtləşdirilmişdir və məqsədəuyğun şəkildə bir-birinə bağlıdır, bu da onun sistemli xarakterini göstərir. Sistemlik redaktor fəaliyyətinin ən əhəmiyyətli metodoloji prinsipinə aiddir. Redaktorun əməyinin son məhsulu kimi baxılan kitab redaktor fəaliyyətinin sistem təşkil edən amillərinə aid edilir. Kitab bu fəaliyyətin tərkibini, strukturunu, məzmununu, yerinə yetirilən əməliyyatların və işlərin məcmusunu, onların ardıcılığını, həmçinin tətbiq edilən forma, metod və vasitələri müəyyənləşdirir. Redaktor fəaliyyətinin hədəfi həmişə konkretidir. O, oxucuların ehtiyacına və tələbatına uyğun gələn kitabın yaradılması, buraxılışı və yayılmasından ibarətdir. Bu buxımdan kitaba obyektiv zərurət mövqeyindən, yəni ictimai və ya subyektiv şəxsi ehtiyaclar mövqeyindən baxıla bilər.

Birinci halda söhbət elə kitab haqqında gedə bilər ki, o, hər şeydən əvvəl cəmiyyətin maraqları ilə şərtləşən sosial cəhətdən əhəmiyyətli məsələlərin həlli üçün tələb olunur (məsələn, tədris kitabı haqqında). İkinci halda isə oxucuların şəxsi maraqlarına uyğun olaraq onların müxtəlif kateqoriyalarına lazım gələn kitab haqqında gedə bilər.

Redaktor fəaliyyətinin iqtisadi hədəfi

Redaktor fəaliyyətinin hədəfinin daha bir tərəfi isə iqtisadi tərəfdir. Burada məsələ ondan ibarətdir ki, gəlirli kitabı nəşr etmək və onun reallaşdırılmasından qazanc götürmək tələb olunur. Kitabın gəlirliliyinin artımına ilk növbədə o, redaktor tərəfindən hazırlanarkən və tirajı müəyyənləşdirilərkən iqtisadi göstəricilərin ixtisaslaşdırılmış uçotu uyğun gəlməlidir. Əsas effekt, o cümlədən iqtisadi effekt, məsələn, elmi, tədris, soraq, elmi-kütləvi, informasiya xarakterli bir sıra nəşrlərdən biliklərin, cəmiyyətin inkişafına imkan yaradan elm, texnika və mədəniyyətin nailiyyətləri haqqında informasiyaların yayılmasından ibarətdir. Ancaq müasir iqtisadi şəraitdə redaktor onunla hesablaşmağa məcburdur ki, nəşriyyat işi biznesdir və kitabları mütləq alıcılara yönəltmək lazımdır. Ona görə də redaktorun fəaliyyətinin iqtisadi tərəfi haqqında danışarkən kommersiya (ticarət) aspektini hökmən nəzərdə tutmaq lazımdır.

Kitab nəşrinin kommersiyalaşması redaktor fəaliyyətinin metodologiyasına təsir edən mühüm amildir. Redaktor belə bir suala cavab verməyə həmişə hazır olmalıdır: Oxucuya hansı kitab lazımdır, daha dəqiq desək, oxucu hansı kitabı almaq imkanına malikdir?

Kitab üzərində işləyərkən redaktor əmtəə kimi kitab haqqında yaranmış təsəvvürə məhəl qoymaya bilmir. Ancaq o bilməlidir ki, kitabda mənəvi və maddi uyğunluğu necə təmin etmək lazımdır.

Müasir redaktorun yaradıcı xarakteri

Bütövlükdə və ümumən müasir redaktorun fəaliyyəti onunla fərqlənir ki, o, yaradıcı, layihə-konstruktorçu, proqramlaşdırıcı xarakterə malikdir. Müasir redaktor cəmiyyətə və oxucuların konkret kateqoriyalarına lazımlı kitabın yaradılmasını və yayılmasını təmin edən bütün prosesləri və fəaliyyətləri əhatə edir. Prinsip etibarilə redaktorun bütün fəaliyyətləri və əməliyyatları qarşılıqlı şəkildə əlaqəlidir və qarşılıqlı şəkildə şərtləşdirilmişdir, yəni özündə müəyyən məcmunu ifadə edir.

Buna baxmayaraq, müasir kitab nəşri sahəsində ixtisaslaşdırılan redaktorun fəaliyyətində bir qədər şərtliliklə 4 istiqamət ayırmaq olar. Onların hər birinə həll edilən məsələlərin öz qrupu uyğun gəlir. Həmin istiqamətləri belə qruplaşdırmaq olar:

- a) Sırf redaksiya istiqaməti (nəşrin redaktor hazırlığı);
- b) Təşkilatı-idarə istiqaməti;
- c) İnformasiya istiqaməti;
- ç) Marketinq istiqaməti.

a) Nəşrin redaktor hazırlığı

Redaktor fəaliyyətinin birinci istiqamətinə kitabın nəşrinə və buraxılışına hazırlıq üzərində analitik və metodik iş daxildir. Bu iş redaktor tərəfindən formalaşdırılan nəşr konsepsiyası ilə proqramlaşdırılır. Konsepsiyanın əsaslandırılmasının yaradıcılıq məsələsini həll edərkən redaktor faktiki olaraq kitabın layihəçisi rolunda çıxış edir.

– Daha sonra redaktor konsepsiyaları nəzərə alaraq əsərin müəllif orijinalını təhlil edir və qiymətləndirir, onun təkmilləşdirilməsi üzrə iş aparır;

– Rəssam-tərtibatçının iştirakı ilə kitabın illüstrasiyalaşdırılması və tərtibatı məsələlərini həll edir;

– Kitabın aparatının tərkibini müəyyənləşdirir və onun hazırlığını aparır;

– Nəşrin elementlərini sistemləşdirir və nəşriyyat orijinalını (orijinalmaket) formalaşdırır, nəşriyyatın (redaksiyaların) uyğun olan texniki əməkdaşlarını da bu işə cəlb edir;

– Nəşrin tirajının müəyyənləşdirilməsi və buraxılışı mərhələlərində nəzarət-analitik işi həyata keçirir.

Bir sözlə, qəbul edilmiş konsepsiyaya uyğun olaraq kitabın yaradılmasına nail olmaq üçün redaksiya-nəşriyyat prosesi aparır. Sadalanan məsələlərin əksəriyyətinin həlli müəlliflə məcburi əlaqələr tələb edir. Redaktor əsərin müəllif tərəfindən tərtib olunmuş plan-prospektin işlənilməsində iştirak edir, müəlliflə illüstrasiyalaşdırma və nəşrin tərtibatı variantlarını müzakirə edir, onun aparatla təchizatını və başqa məsələləri həll edir. Redaktorun müəlliflə daha əziyyətli və uzunsürən əməkdaşlığı əsərin orijinalının təkmilləşdirilməsi mərhələsində ola bilər.

Redaktor işi olmadan poliqrafiya istehsalına yararlı sayılan müəllif orijinallarına rast gəlmək hazırda nadir hadisədir. Hətta əgər bu baş verərsə, istənilən halda onların redaktor təhlili və nəşriyyat orijinallarında transformasiya üzrə iş tələb olunur. Müəllif orijinalının təkmilləşdirilməsinə o vaxt zərurət yaranır ki, onda müxtəlif çatışmazlıqlar mövcud olsun. Bu çatışmazlıqlar isə adətən redaktor təhlili nəticəsində aydınlaşdırılır. Redaktor tərəfindən aparılan təhlil ona fikrin reallaşdırılmasına inanmağa, faktoqrafik əsası dəyərləndirməyə, məntiqiliyə, müəllif mülahizələrinin dəlillərinə əmin olmağa, əsərin strukturunu, dilini və üslubunu qiymətləndirməyə imkan verir. Zərurət olduqda müəllif orijinalının məzmununun qiymətləndirilməsi üçün resenzent-mütəxəssisin cəlb edilməsi istisna olunmur.

Kitab nəşrində zəruri sərbəst istiqamət kimi redaktorun analitik və metodik işinin xüsusiyyəti onunla nəticələnir ki, redaktor müəllifi dəyişdirmir, onun yaradıcılıq potensialını fikrin daha uğurlu verilməsinə yönəldir.

Redaktor yadda saxlamalıdır ki, müəlliflə razılaşdırılmamış düzəliş əsərin toxunulmazlığına şəxsi (qeyri-əmlak) hüququn pozulmasıdır. Belə ki, heç kəs müəllifin razılığı olmadan onun əsərinin mətninə dəyişikliklər etmək hüququna malik deyil.

Müəllif mətninə redaktor müdaxiləsinin başqa tərəfi də var. Bir münasibətdə mətni yaxşılaşdırmaq istəyən redaktor məzmunu necə başqa zərər vurduğunu görməyə bilər: hər hansı mənə nüansı aradan qaldırdı və ya təhrif etdi, əhəmiyyətli detallı silib aradan götürdü və s.

Dil-üslub düzəlişi həmişə əsərin mənası ilə bağlı olur. Dil-üslub düzəlişinə aludə olan redaktor bəzən özü belə istəmədən yalnız məzmunu dəyişdirməklə kifayətlənmiş, o, həm də mətni daha çox cilalamağa çalışaraq öz üslubunu müəllifə təlqin edə bilər. Müəllif mətninə redaktorun müdaxiləsi hər şeydən əvvəl mətnin nəşriyyat standartlarının tələblərinə uyğunluğu ilə dikte edilməlidir. Eyni zamanda müəllifin razılığı ilə səhvlərin düzəlişinə əsaslandırılmış zərurətin yarandığına əmin olmaq lazım gəlir.

b) Redaktor fəaliyyətində təşkilatı-idarə istiqaməti

Əsərin müəllif orijinalının düzəlişi minimal olmalı, redaktor özbaşınalığına gətirib çıxarmamalı və onun bütün vaxtını almamalıdır. Müəllif orijinalı üzərində redaktor işi mərhələsində redaksiya-nəşriyyat proseslərinin rəşional təşkili və onların dəqiq idarə edilməsi mühüm əhəmiyyətə malik olur.

Redaktor fəaliyyətinin bu istiqamətinin aktual məsələsi nəşriyyataqədərki mərhələdə əsərin müəllif orijinalının işlənməsi üzrə əsas əməliyyatların aparılması mərhələsidir. Bu ona görə lazımdır ki, nəşriyyata daxil olduqdan sonra mətnin təkmilləşdirməsinə qədərki işlər başa çatdırılmış olsun.

Əgər müəllif əlyazmaya verilən redaksiya tələblərini dəqiq biləcəksə və onları dəqiq yerinə yetirəcəksə, onda bu məsələ həll edilə bilər. Redaktora yalnız müəllifə lazımi qaydaları izah etmək qalır. Müəllif bilməlidir ki, istər kağızda və ya istərsə də maşınla oxunan daşıyıcıda olsun, o öz əsərinin orijinalını tərtib etmək məcburiyyətindədir.

Redaktor mətndə səhvən aparılmış ixtisarlardan, yanlış ölçü vahidləri işarələrinin aşkara çıxarılması və onların standartlara uyğunlaşdırılması ilə məşğul olur; sitatları tutuşdurur və başqa faktiki materialı yoxlayır; mətndəki istinadların şəkillərlə, cədvəllərlə və biblioqrafik məlumatlarla (arayışlarla) bağlı olub-olmadığını müəyyənləşdirir; mətndə təkrarların aşkar edilməsi ilə məşğul olur; tez-tez mətnin yoxlanılmasında iştirak edir və s.

Nəşrin hazırlığının bütün mərhələlərində redaktordan nəşr kütləsinin formalaşmasından, tematik planların işlənilməsindən və təşkilindən başlayaraq təşkilati-idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirmək tələb olunur. Nəşriyyatda nəşrin hazırlığına başçılıq edən aparıcı mütəxəssis kimi redaktor nəşrin üzərində aparılan işdə iştirak edən mütəxəssislər içərisindən uyğun olan qrup (kollektiv) formalaşdırmalı və bütün işlərə rəhbərlik etməlidir. O, redaksiya-nəşriyyat prosesinə yeni texnologiyaların tətbiqinin təşkilatçısı da ola bilər.

Redaktor-naşir nəşrin mədəni səviyyəsi üçün, bütövlükdə kitab üçün cavabdeh olmalıdır. O, informasiyanın xarakterini, məqsəd istiqamətini və oxucu ünvanını, geniş mənada nəşrin növünü, tipini, funksional təyinatını nəzərə alaraq onun aparat üsürləri (elementləri) ilə təchizatı üçün məsuliyyət daşıyır.

Redaktorun təşkilati-idarəetmə funksiyaları arasında başqaları da var ki, onlardan da biri informasiya aspektidir. Buraya istehsalat müəssisələri, kitabxanalar, elm və tədris ocaqları, kitab icarəti qurumları, ictimai təşkilatlar (məsələn, kitab həvəskarları cəmiyyətləri) ilə daimi əlaqələrin və qarşılıqlı əməkdaşlığın yaradılması və inkişaf etdirilməsi aiddir. Bu əlaqələr ümumi şəraitdə redaktoru məqsədyönlü şəkildə istiqamətləndirir, ona oxucu auditoriyası və onun tələbatı haqqında informasiya verir. O, alınan məlumatlardan kitabların reklamı, kitab nəşri siyasətinin şərhini, tematik planların müzakirələri, çapdan çıxmış kitablar haqqında rəylərin öyrənilməsi üçün istifadə edir.

c) Redaktor fəaliyyətində informasiya istiqaməti

Redaktor fəaliyyətində informasiya istiqaməti redaktorluq peşəsinin xüsusiyyəti ilə şərtlənir. İnformasiyasız idarəçilik və marketinq məsələlərinin həlli mümkün deyil. Redaktorun informasiya funksiyaları müəyyən zaman və məkanda informasiya mənbəyi və ötürülmə vasitəsi kimi kitabın təbiəti və mahiyyəti ilə müəyənləşir. Redaktor kitabı yaratmaqla və onu kommunikasiya sistemində daxil etməklə əslində informasiya prosesində iştirak edir.

Kitabın informasiya effektivliyi və məlumat-axtarış keyfiyyətləri, oxucu (istifadəçi) tərəfindən kitabdan səmərəli istifadə imkanları onun məzmunundan və formasından, aparatla təchiz edilməsindən, bu aparatın tərkibindən və keyfiyyətindən asılıdır. Kitabın oxucu tələbatına uyğunluğuna və ondan səmərəli istifadə imkanlarına nail olunmasında nəşrin strukturu, xüsusilə onun aparatı daha çox əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, aparatın əsas vəzifəsi oxucuya lazımlı informasiyanı bütöv şəkildə və operativ almağa

kömək göstərməkdən ibarətdir. Təəssüf ki, təcrübədə aparatın hazırlamasına və nəşrlərin onunla təchizatına az diqqət ayrılır. Elə hallar olur ki, aparat konkret kitabın funksional spesifikasiyasını nəzərə almadan yaradılır. Onun hazırlanması zamanı kitabın nə üçün və kimdən ötrü nəşr olunduğunu redaktorun nəzərə alması çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Aparatın elementləri oxucunun tələbatını təmin edə biləcək səviyyədə və tərkibdə olmalıdır. Bunun üçün redaktora istifadə şərtlərindən asılı olaraq kitabın effektivliyi haqqında informasiya tələb olunur. Redaktor-naşirin vəzifəsi aparatın ayrı-ayrı elementlərinin keyfiyyətli hazırlığını təşkil etməkdir.

Redaktor tərəfindən həll edilən informasiya vəzifələrinin dairəsi olduqca genişdir. Artıq adlarını çəkdiklərimizdən başqa, burada sadalanan vəzifələr də onlara aiddir:

- Nəşr kütlələrinin və axınlarının təhlili;
- Nəşriyyat işinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi;
- Başqa nəşriyyatlarla informasiya mübadiləsi və nəşrlərin buraxılışının koordinasiyası;
- Müəllif orijinaları ilə iş üçün mənbələrin dairəsinin müəyyənləşdirilməsi;
- Biblioqrafik iş;
- Nəşrlərin indeksləşdirilməsi;
- Annotasiyanın və xülasənin tərtibi;
- Kitabın reklamı.

Bu sonuncu vəzifədə bütün əsas rol redaktorun informasiya fəaliyyətində aparılır.

Eləcə də bu fəaliyyətdə kitabın hazırlanması və buraxılışı proseslərinin informasiya ilə təminatına imkan yaradan avtomatlaşdırılmış məlumat bankının formalaşması və aparılması vəzifələri daha böyük əhəmiyyət kəsb edir və ya hər halda kəsb etməlidir. Redaktorun informasiya vəzifəsinə məcburi şərt kimi nəşriyyat işinin və redaktənin qabaqcıl yerli və xarici təcrübəsinin öyrənilməsi də daxil olmalıdır.

c) Redaktor fəaliyyətində marketing istiqaməti

Redaktorun vəzifələri çoxcəhətlidir, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir və qarşılıqlı şəkildə şərtləşdirilmişdir. Onların həlli zamanı redaktorun fəaliyyəti sistemli xarakterə malik olur. Bazar münasibətlərində o, kitab marketingi anlayışı ilə müəyyənləşdirilmiş ola bilər. Belə ki, bu zaman kitabın yaradılması və

buraxılışı ideyası faktiki olaraq oxucunun istehlak maraqlarına uyğun olaraq yönləndirilir.

Müəllif öz əsərini yaradarkən ilk növbədə bu məsələlər haqqında düşünür:

– Əvvəllər yaşanmış və hiss edilib duyulmuş hadisə və ya faktlara dair öz münasibətini ümumiləşdirib bildirmək;

– Öz baxışlarını və fikirlərini ifadə etmək;

– Onun nöqtəyi-nəzərindən yeni bir şey haqqında, məsələn, müəyyən nəticəyə gəldiyi elmi işi barədə cəmiyyəti xəbərdar etmək.

Müəllif üçün oxucu auditoriyası bəzi hallarda qeyri-müəyyən ola bilər. Məsələn, o, hər hansı bira sahədə yeni elmi nəticələrini aprobeziyaya çıxararkən və ya müəyyən bilik sahəsi üzrə təzə dərslük yazarkən tam şəkildə oxucunun tələbini ödəməyə və onun sorğularını dəqiq nəzərə almaya bilər. Bu zaman onun fikrində ictimai, insani maraqların başa düşülməsi və anlaşılması əks olunur, amma bunlar hələlik oxucu marağı demək deyil.

Oxucunu öyrənmək (tədqiq etmək) – kitab marketinqi məhz bu məsələdən başlanır. Nəşriyyatın vəzifəsi də elə budur. Onun məqsədi oxucunun kitaba potensial tələbatının üzə çıxarılmasıdır. Bazar münasibətlərində oxucu mövcud şəraitin sahibi olur. Burada hansı kitabın nəşrinin lazım olduğu, onun hansı tirajla buraxılması, hansı tərtibatda hazırlanması məsələləri məhz oxucunun tələbatı ilə müəyyənləşdirilir.

Oxucular həmişə öz müxtəliflikləri ilə fərqlənir. Onlar zaman keçdikcə və şəraitdən asılı olaraq dəyişir. Buradan nəşrlərin hazırlanmasının və buraxılışının operativliyini hər cür yüksəltmək tələbi meydana çıxır. Bu isə oxucunun tələbatını lazımcına və vaxtında ödəməyə xidmət göstərir.

Nəticə

Beləliklə, mövcud elmi-nəzəri ədəbiyyata, beynəlxalq təcrübəyə və təsdiq olunmuş rəsmi sənədlərə əsasən redaktorun vəzifə borclarını, bilik dairəsini və ixtisaslaşma tələblərini yığcam şəkildə belə ümumiləşdirmək olar:

1) Redaktorun vəzifə borcu (redaktor bu işləri həyata keçirməyə məsuldur):

– Nəşrlərin yüksək elmi və ədəbi səviyyəsinin təminatı məqsədi ilə redaksiya-nəşriyyat bölməsi tərəfindən buraxılan elmi və metodik ədəbiyyatın, informasiya və normativ materialların redaktəsini həyata keçirir;

– Müəlliflərlə nəşriyyat müqavilələrinin və kənar rəyçilərlə əmək razılaşmalarının hazırlığında iştirak edir, onların əlyazmalarını və rəylərini nəzərdən keçirir;

– Əlyazmanın təqdim edilmiş şəkildə və ya təklif edilən düzəlişlər, əlavələr, ixtisarlar nəzərə alınaraq yenidən işlənib tamamlandıqdan sonra nəşri imkanları haqqında qərar verir;

– Əlyazmaların nəşrindən imtina edilməsi hallarında müqavilədə müəyyən edilmiş müddətdə əsaslandırılmış yazılı imtina cavabı hazırlayır;

– Nəşrə qəbul edilmiş əlyazmaları redaktə edir, bu halda müəlliflərə əlyazmaların strukturunun daha da yaxşılaşdırılması, terminlərin seçilməsi, illüstrasiyaların tərtibi və s. üzrə lazımi köməklik göstərir, məsləhət görülən dəyişiklikləri onlarla razılaşdırır;

– Redaktə prosesində rəyçilərin qeydlərinin, əlyazmanın işlənilib tamamlaması üçün verilən tələblərin, təqdim edilmiş materialın komplektliyinin, əlyazmanın bölmələrinin adlarının onların məzmununa uyğunluğunun, həmçinin elmin, texnikanın və qabaqcıl istehsalat təcrübəsinin ən yeni nailiyyətlərinin işdə nə qədər əks etdirilməsinin müəlliflər tərəfindən yerinə yetirilməsini yoxlayır;

– Gətirilən sitatların və rəqəmli məlumatların, adların, elmi-texniki terminlərin, ölçü vahidlərinin istifadəsinin və yazılışının düzgünlüyünü, nəşrin soraq aparatının tərtibini, gətirilən simvolların standartlarla müəyyənləşdirilmiş və ya elmi və normativ ədəbiyyatda qəbul edilmiş işarələrə uyğunluğunu ilkin mənbələrə əsasən yoxlayır;

– Əlyazmaların lazımi ədəbi redaktəsini həyata keçirir;

– Əlyazmanın redaktor pasportunu təşkil edir, texniki redaktora, korrektora, yığıcıya (mürəttibə) göstərişlər və izahlar verir;

– Haşiyələri, dublikatları, işçi mündəricatını hazırlayır;

– Müəlliflə və texniki redaktorla birgə əyani materialları (illüstrasiyaları) nəzərdən keçirir, nəşrdə onların yerini müəyyənləşdirir, qrafiklərin və klişenin vaxtında hazırlanması üçün bədii redaktora təqdim edir;

– Redaktə edilən nəşrlərin bədii və texniki tərtibatı ilə bağlı məsələlərin həllində iştirak edir;

– Əlyazmaları istehsala imzalayır, korrektura nüsxələrini yenidən gözdən keçirir və buraxılışdan əvvəl siqnal nüsxələrini yoxlayır;

– Aşkar edilmiş səhvlərin siyahısını tərtib edir [8].

2) Redaktorun bilik dairəsi (redaktor bu məsələləri bilməlidir):

– Qanunverici və normativ hüquq aktları, elmi-metodik ədəbiyyatın, informasiya və normativ materialların redaktəsi metodlarını, rəqəmlərin, düsturların, simvolların, illüstrasiyaların redaksiya işlənməsini, nəşrin soraq aparatının tərtibi qaydasını;

- Uyğun olan bilik sahəsində elmin və texnikanın yerli və xarici nailiyyətlərini;
- İstehsala təhvil verilən əlyazmaların hazırlanması, korrektura nüsxələrinin çapa verilməsi qaydalarını;
- Standart korrektura işarələrini;
- Terminlərə, işarələrə və ölçü vahidlərinə dair dövlət standartlarını;
- Qüvvədə olan şərti ixtisarlara, xarici dillərdə olan bibliografiyada tətbiq edilən şərti ixtisarlara;
- Azərbaycan dilinin qrammatikasını və üslubiyyatını;
- Müəllif hüququnu;
- Redaktəyə dair qüvvədə olan normativləri;
- Müəlliflərlə nəşriyyat müqavilələrinin, rəyçilərlə əmək müqavilələrinin bağlanması qaydalarını;
- Nəşriyyat işinin iqtisadiyyatını;
- Poliqrafiya istehsalı texnologiyasının əsaslarını;
- Poliqrafiya istehsalının iqtisadiyyatını və təşkilini;
- Əməyin təşkilinin və əmək qanunvericiliyinin əsaslarını;
- Əməyin mühafizəsi qaydalarını və normalarını [8].

3) Redaktorun ixtisaslaşdırılmasına verilən tələblər:

- İş stajına tələblərin təqdimatı olmadan ən yüksək peşə təhsili;
- Redaktorun bilik, bacarıq və peşə vərdislərinin əsas istiqamətləri müvafiq ali məktəbin tədris proqramı ilə müəyyənləşdirilir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. *Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti*. Bakı, 1999.
2. *Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası: 10 c.-də. C.8*. Bakı, 1984, 608 s.
3. "Nəşriyyat işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu: 30 may 2000-ci ildə qəbul olunmuşdur; №887-İQ // "Azərbaycan" qəzeti, 2000, 21 iyun.
4. *Nəşriyyat işi (İdarəetmə. Marketing. Müəlliflik hüququ. Redaktə. Tərtibat. İstehsal)*. Bakı: Yeni Nəsil, 2001, 218 s.
5. *Vəliyev İ. Redaktənin əsasları: Nəzəriyyə və təcrübə (Nəşrin redaktor hazırlığı; Redaktənin metodikası; Mətnin redaktor təhlili; Redaktənin texnikası)*. Bakı: Günəş, 2009, 404 s.

Rus dilində

6. *Антонова С.Г., Соловьев В.И., Ямчук К.Т. Редактирование. Общий курс: Учебник для вузов*. Москва: Изд-во МГУП, 1999, 256 с.
7. *Воробьева А.Н. Основы редактирования: Учебно-методический комплекс*. Томск, 2008.
8. *Квалификационный справочник должностей руководителей, специалистов и других служащих (Утвержден постановлением Минтруда РФ от 21 августа 1998 г. №37)*. Москва, 1998.
9. *Книговедение: Энциклопедический словарь*. Москва: Изд-во "Советская энциклопедия", 1982, 664 с.
10. *Морозова В.А. Редактирование. Общий курс: Учебное пособие*. Ульяновск: УлГТУ, 2002.
11. *Теория и практика редактирования: Хрестоматия*. Москва, 1990, 382 с.

Knyaz ASLAN

**PROBLEMS OF EDITING:
characteristics, goals, objectives,
technological requirements**

SUMMARY

This article outlines the fact that the interesting and rewarding work online - complex and demanding, requiring significant knowledge and continuous improvement. Here are editing as a form of creative activity. At the same time, the paper summarizes the information about the goals and objectives of editorial work; on the knowledge and skills necessary to the editor; about the basic principles of operation of the editor.

Keywords: editor, editing, publishing, publishing, literature.

КНЯЗЬ АСЛАН

**ПРОБЛЕМЫ РЕДАКТИРОВАНИЯ:
характеристики, цели, задачи,
технологические требования**

РЕЗЮМЕ

В этой статье излагается тот факт, что интересная и благодарная работа редактора – сложная и ответственная, требующая серьезных знаний и непрерывного самосовершенствования. Здесь представлено редактирование как вид творческой деятельности. В то же время в статье обобщены информации о целях и задачах редакторской работы; о знаниях и навыках, необходимые редактору; об основных принципах деятельности редактора.

Ключевые слова: редактор, редактирование, издательство, издание, литература.

Rəyçilər: dos. R.Süleymanov, dos. Ş.Quliyeva

Şəhla TAHİRQIZI,
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

ELMI ƏDƏBİYYATIN REDAKTOR TƏHLİLİ

XÜLASƏ

Məqalədə müxtəlif növlü ədəbiyyatın tipi kimi elmi ədəbiyyatın strukturu və üslubu üzərində redaktor işinin xüsusiyyətləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: ədəbiyyat növləri, elmi ədəbiyyat, elmi ədəbiyyatın xüsusiyyətləri, redaktor təhlili.

Dünyada ən çox nəşr olunan və yayılan kitablar sırasında elmi kitabların xüsusi yeri var. Bu səbəbdən də elmi ədəbiyyatın nəşri üzərində redaktor işinin təkmilləşdirilməsi, dəyərinin müəyyənləşdirilməsi ciddi problemlərdəndir. Elmi ədəbiyyat bir çox əsrlər ərzində formalaşmışdır. Onun formalaşmasına əsasən elmin tədricən insan fəaliyyətinin sferası kimi xüsüsüləşməsi, ədəbiyyatın sosial kommunikasiyanın üsulu olması təsir etmişdir. İstənilən cəmiyyətdə və ölkədə elmi ədəbiyyatın rolu olduqca böyükdür. Elmi nailiyyətlərin istehsalata tətbiqi, kompüterləşmə və s. elmi ədəbiyyatın daha çox inkişaf etməsini şərtləndirir. Onlar maarifləndirici nəşr olmaqla yanaşı informasiya daşıyıcısı rolunu da ifa edirlər [4, s.25-26].

Elmi ədəbiyyatın nəşrə hazırlanması onun məzmununun hərtərəfli təhlilini, janr xüsusiyyətlərinə uyğunluğunu, məqsəd istiqamətini və oxucu ünvanını bilməyi tələb edir. Məzmununun qiymətləndirilməsi təhlil edilən əsər baxımından redaktordan fundamental elmi anlayışları və məsələnin elmi araşdırılmasının müasir vəziyyətini yaxşı bilməyi əsas tələb kimi irəli sürür. Nəşrə hazırlanan elmi əsərin aid olduğu sahədə işləyən alimlərlə, əsərin rəyçiləri ilə müntəzəm məsləhətləşmək redaktor üçün xüsusilə vacibdir. Yalnız işin belə təşkili əsərin obyektiv qiymətləndirilməsinə, onun elmi idrakın son nailiyyətlərinə uyğunluq səviyyəsini, elmi kommunikasiya normalarına və standartlara uyğunluğunu təmin edir.

Redaktor təhlili mövzunun qiymətləndirilməsindən və işləmə səviyyəsinin müəyyən edilməsindən başlanır. Burada bütün ədəbiyyat növləri üçün ümumi meyarlar (dəqiqlik, elmlilik, aktualıq və s.) əsas götürülür ki, onların da bazasında əsərin müasirliyi və məqsədəuyğunluğu barədə nəticələr çıxarılır. Elmin mürəkkəb daxili təsnifatını əks etdirən tematik diferensiasiya elmi ədəbiyyatın redaktətmə metodikasına da təsir sötərir. Burada fundamental və tətbiqi, təbiət və ictimai elmlərə aid əsərlərin öz xüsusiyyətləri vardır.

Elmi ədəbiyyatın məzmununu, onun elmi əhəmiyyətini təhlil edərkən redaktor bilməlidir ki, təsvir edilən obyektə münasibətdə hər bir əsər məntiqi cəhətdən əlaqəli fraqmentlər əsasında qurulur. Redaktor aşkar edir ki, müəllifin fərdi yaradıcılıq xüsusiyyətləri nə dərəcədə reallaşmışdır. Bu fərdilik mövzunun seçilməsində və işlənməsində öz əksini necə tapmışdır? Elmi ədəbiyyatın məzmunu üzərində iş mürəkkəb yaradıcılıq prosesi olub, müəllif ideologiyasının nə dərəcədə reallaşmasına obyektə qiymət verilməsilə bağlıdır. Elmi əsərin məzmununun əsasını elmi anlayışlar sistemi təşkil edir. Bu sistem vasitəsilə bu və ya digər obyekt və hadisələrə dair elmi araşdırmanın məqsədi, prosesi və nəticələri barədə təsəvvürlər əldə edilir.

Redaktor təhlilinin aparılması prosesində predmet və hadisələrin əhəmiyyətli əlamətlərini əks etdirən elmi anlayışların düzsün ifadəsinə nəzarət edilməlidir. Elmi terminlər mətnə daxil edilərkən onların məzmununu, həcmi və strukturu açılmalıdır. Elmi anlayışın izahının dolğunluq həddi predmetin xüsusiyyətlərindən və hazırlanmasından, əsərin məqsəd təyinatından asılıdır. Bir sıra hallarda elmi əsərin mətnində redaktor mənə səhvləri aşkarlayır ki, bunlar da müəllifin məntiqi qanunlara və anlayışların təyin edilməsi qaydalarına əməl etməsi ilə bağlıdır. Buna görə də, elmi əsərin ilk variantı (əlyazması) üzərində işləyərkən elmi anlayışların həcmi və məzmunu arasındakı münasibət düzsün müəyyən edilməlidir.

Redaktor anlayışın bölsü qaydalarının aparılmasındakı məntiqi səhvləri də vaxtında aşkara çıxarmalıdır. Bilmək vacibdir ki, anlayışın bölsüsü həmişə bir əlamət üzrə aparılır və anlayış bölsüsünün məntiqi sxrası və fasiləsizliyi mətnə təmin edilməlidir: bölsü elementləri bir-birini istisna etməlidir.

Elmi ədəbiyyatın məzmun elementlərindən biri də elmi ideyalardır. Bu element xarici aləmin dərkinin yüksək nəzəri forması kimi konkret və obyektiv biliklərin əldə edilməsinə və onların təcürbi istifadəsinə səbəb olur.

Elmi ədəbiyyatın məzmununun redaktor təhlili faktiki materialların hərtərəfli təhlili ilə də bağlıdır. Elmi əsərlərdə faktlar müşahidə edilən predmetlərə və hadisələrə dair informasiyaların hərtərəfli və elmi eksperimentlərin nəticələrinə dair dolğun məlumatların verilməsini təmin edir. Faktiki materia-

lın xarakteri, onun həcmi həmişə əsərin mövzusunda, onun janr xüsusiyyətlərindən asılı olur və onlar elmi kommunikasiyanın norma və standartlarına əsaslanır. Elmi əsərlərin materialları fenomenal biliklər sistemi və empirik faktlarla reallaşdırılır.

Elmi ədəbiyyatda təsadüf edilən faktiki materiallar içərisində fenomenal biliklər çoxluq təşkil edir. Onlar təkrar edilən çoxlu eksperimentlərin və müşahidələrin müxtəlif şəraitdə ümumiləşdirilməsindən yaradılır və buna görə də obyektiv empirik biliklər əldə etməyə imkan verir. Məsələn, biologiyaya dair ədəbiyyatda fenomenal biliklər heyvanların davranışına, bitkilərin inkişaf mərhələlərinə, kimyaya dair ədəbiyyatda isə maddələrin bütün xassələrinə dair elmi informasiyalar verir [5, s.103].

Elmi ədəbiyyatda empirik faktlar əhəmiyyətli yer tutur. Onlar öyrənilən hadisənin növ-cins xüsusiyyətlərini botanikada, bitkilərin müəyyən ailələrə, (siniflərə) mənsub olmasını, kimyəvi elementlərin bu və ya digər qollarını, incəsənət əsərlərində növ və ya janr xüsusiyyətlərini və s. aşkarlamağa imkan verir [5, s.103].

Elmi ədəbiyyatın məzmunca qiymətləndirilməsinin vacib meyarlarından biri də elmi biliklərin reallaşdırılması üçün müəyyən metodların istifadəsidir. Elmi metod tədqiqatda nəticələrin alınması üçün istifadə edilən qaydaların məcmusudur. O həmişə əvvəlki tədqiqatların bazasında formalaşdırılır və sonralar ona elmi idrak prosesinin çıxış nöqtəsi kimi baxılır. Elmi ədəbiyyatda istifadə edilən metodların mahiyyətini, elmi cəhətdən perspektivliyini, konkretliyini qiymətləndirmək redaktor üçün çox vacib iş hesab edilir [5, s. 104].

Elmi əsərin redaktor təhlili elmi problemin mahiyyətini obyektiv qiymətləndirməklə bağlıdır. Buna görə də elmi əsərdə elmi biliklərin müxtəlif formasının səmərəli işıqlandırılması məsələlərinə xüsusi diqqət verilməlidir. Elmi biliyin ən yüksək səviyyəsi nəzəriyyədir. Nəzəri biliklər obyektin zəruri vəziyyətlərini hərtərəfli münasibətlər zəminində ifadə etməlidir. Nəzəriyyə kifayət qədər mürəkkəb daxili struktura malikdir. İstənilən nəzəriyyənin əsasında həmişə ilkin empirik faktlar dayanır. Onlar ideallaşdırılmış obyektə xarakterizə edir. Nəzəriyyə məntiqi qaydalar və sübutlar əsasında qurulur. Nəzəriyyəsinin komponentlərinə çıxarılmış müddələrin məcmusu da daxildir. Onlar elmi biliklərin əsasını təşkil edir. Nəzəriyyənin yaradılmasının vacib mərhələsi ideallaşdırılmış obyektin qurulmasıdır.

Nəzəriyyə ilə yanaşı, elmi ədəbiyyatın məzmununa elmin qanunları, təsnifatı, tipologiyası kimi formalar da daxildir [5, s.106].

Elmi idrakda qanun predment və hadisələr arasında əhəmiyyətli, sabit surətdə təkrar olunan münasibətləri ifadə edir. Elmi ədəbiyyatda fəaliyyətdə və inkişafda olan qanunlar öz əksini tapır.

Elmi təsnifatlar bir çox elmi əsərlərin məzmun cəhətdən əsasını təşkil edir. Onlar predmet və ya hadisələr arasında qanunauyğun əlaqələri müəyyən etməyə, bu və ya digər sahələrin inkişaf istiqamətlərini ümumiləşdirməyə imkan verir. Təsnifatın yaradılması faktların empirik toplanmasından (təsvirdən) nəzəri izah səviyyəsinə keçid prosesini ifadə edir.

Elmi biliyin tipologiyası, yaxud forması elmi idrak metodudur. Onun əsasında ümumiləşdirilmiş, ideallaşdırılmış modelin köməkliyi ilə obyektlər sisteminin bölünməsi, yaxud qruplaşdırılması durur. Tipologiya öyrənilən predmetlərin uyğunluq fərqlərinin meydana çıxarılması əsasında onların təsnifatının elmi üsullarla qruplaşmasıdır. Qurulma üsuluna görə empirik və nəzəri topologiya fərqləndirilir. Empirik tipologiyanın əsasında empirik faktların kəmiyyət emalı, bazasında predmetlərin təsviri və müqayisəsi durur. Buna görə də onlar öyrənilən obyektlərin sabit əlamətlərini, alınmış (aşkar edilmiş) elmi materialların sistemləşdirilməsinə və şərhinə imkan verir. Nəzəri tipologiya obyektə sistem kimi öyrənmək prinsipinə əsaslanır. Onun əsas məqsədi öyrənilən obyektin sistemyaradan əlaqələrini və struktur səviyyəsini aşkarlamaqdan ibarətdir.

Elmi ədəbiyyatın strukturunun redaktor təhlili iş mərhələsi kimi şərti olaraq ayrıla bilər. Strukturun qiymətləndirilməsi elmi əsərin məzmun baxımından araşdırılması ilə sıx bağlıdır. Çünki redaktorun məqsədi əsərin məzmunu və formasının harmonik vəhdətinin təmin edilməsinə cəhd söstərməkdir. Bununla yanaşı, struktur elementlərinin dərinədən araşdırılması materialın aydın izahı, oxucuların ən vacib aspektlərə cəlb edilməsini və ilk növbədə elmi idrak üçün vacib olan elementlərin qavranılmasını təmin edir.

Redaktor əsərin strukturunu, onun janr xüsusiyyətlərinə uyğunluğunu qiymətləndirməlidir. Müəllif potensialının əsərin strukturunda reallaşma dərəcəsi, müəllifin fərdi yaradıcılıq qabiliyyəti də struktur təhlildə az əhəmiyyətə malik deyildir.

Materialın izahını qiymətləndirərək redaktor həm bütün növ ədəbiyyat janrları üçün ümumi, həm də elmi ədəbiyyat üçün xarakterik olan meyarları əsas götürməlidir. Redaktor təhlilində əsərin strukturunu və məzmununu arasında uyğunluq müəyyən edilir. Strukturun əsas təyinetmə meyarları tamlıq (bütövlük), sistemlilik və izahın məntiqi əlaqəliliyidir. Bütövlük prinsipi onu ifadə edir ki, hər bir mürəkkəb obyektin quruluşu onu təşkil edən hissələrin diametrik vəhdətidir. Elmi ədəbiyyat baxımından deyilən prinsipi əsərin bütün kom-

ponentləri (siriş, əsas hissələr-fəsilələr, paraqraflar, alt paraqraflar, kolontitullar və s.) və onların məntiqi tamlığıdır.

Sistemlilik meyarı redaktor təhlili seditində əsərin vahid məntiqi strukturunun aşkarlanması, onun ayrı-ayrı fraqmentlərinin sistem kimi təsəvvür yaratması və onlar arasında qarşılıqlı məntiqi əlaqələrdir. Bu meyar əsərdə ən ciddi səhvlərin vaxtında tapılmasını və aradan qaldırılmasını təmin edir.

Müəllif orijinalı üzərində işləyərkən redaktor materialın təsvir (izah) ardıcılığını və ayrı-ayrı fraqmentlərin qarşılıqlı nisbətlerini dəyişməli olur. Burada materialın izahının müxtəlif xüsusiyyətlərini nəzərə almaq tələb olunur. Məsələn, təsviri xarakterli izah mətnin məzmununa xələl səlmədən yer dəyişməsinə imkan verir.

Elmi mətni oxuyarkən redaktor fikiraltı olaraq sübutların məntiqi cəhətdən düzsünlüyünü yoxlayır, əsərin müxtəlif hissələrinin və fikirlərin əlaqələrini təhlil edir. Həmçinin eimi ədəbiyyatın predmetinin xarakteri və oxucu ünvanı da onun kompozisiyasını və materialın şərhini müəyyənləşdirir. Yəni elmi əsərin materialı elə qruplaşdırılmalı və məntiqi cəhətdən elə qurulmalıdır ki, hər bir hissəsi mövzu nöqtəyi-nəzərindən tam təqdim edilsin və onun dərk edilməsində müəyyən dərəcədə yeni pillə olsun [3, s.15-16].

Redaktor nəzərə almağa borcludur ki, mətnin həcmi baxımından deduktiv metod (ümumidən xüsusiyyə) daha səmərəlidir (yığcamdır). Lakin əsərin belə qurulması müəllif fikirlərinin həqiqiliyini yoxlamaqda çətinlik yaradır. Mətnin həcmi nöqtəyi-nəzərindən induktiv metod (xüsusiyyədən ümumiyyə) az səmərəliliyə malikdir, lakin müəllif fikirlərinin həqiqiliyini yoxlamağa imkan verir. Belə halda əsərin nəticə hissəsi yeni məlumatların əlavə edilməsi hesabına dəyişə bilər.

Redaktorun əsərin strukturu üzərində işləməsi müəllifin materialı izah etmək üçün tətbiq etdiyi metodların qiymətləndirilməsilə bağlıdır. Burada elmi kommunikasiyanın normaları və standartları mütləq nəzərə alınmalıdır.

Redaktor təhlil edilən elmi əsərdə müxtəlif metodların istifadə məqsədə uyğunluğunu qiymətləndirməlidir. Burada əsas vəzifə odur ki, mücərrədlik məzmunun aşağı səviyyədə olmasına təsir etməsin. Əsas cəhət odur ki, strukturun əsasında öyrənilən predmet və ya hadisənin əhəmiyyətli əlamətləri qoyulmuş olsun. Yada salmaq lazımdır ki, müəllif tərəfindən material pis mənimsənilmişdirsə, mətnin daxilində konkretləşdirilməmiş struktur əlaqələrinə gətirib çıxaracaqdır. Həddən artıq detalizasiya da az təhlükəli deyildir.

Redaktor elmi əsərin dili və üslubu üzərində işləyərkən aşağıda qeyd olunanlara düzgün əməl etməyi bacarmalıdır.

Elmi əsərdə təqdim olunan tələblərin yerinə yetirilməsində terminlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Yəni məzmununun əsas şərhətmə vasitəsi və dərkətmə aparatı olan elmi mətnlərdə terminoloji leksikaya mühüm əhəmiyyət verilir. Elmi terminologiyanın istifadə edilməsi məzmunun şərh olunmasının dəqiqliyini təmin edən daha optimal variantdır. Elmi əsərlərdə uyğun terminlərin və leksik, qrammatik və sintaktik dil-üslub vasitələrinin dəqiq seçilməsi fikrin adekvat və birmənalı təqdimini təmin edir [4, s.11].

Elmi əsərin dilinin fərqləndirici xüsusiyyəti termin və ifadələrin dəqiq və birmənalı olmalıdır. Bu xüsusiyyət unifikasiya olunmuş elmi terminologiyanın işlənməsi və riyazi simvollarıdan geniş istifadə olunması nəticəsində reallaşır. Bu baxımdan redaktorun əsas işlərindən biri müəlliflərin əsərdə istifadə etdiyi terminologiyayı təhlil etməkdir.

Elmin terminoloji lüğətlərini şərti olaraq iki hissəyə bölmək olar: 1) Bazis terminləri, yəni sözün mənası təyin olunmur, ancaq nümunələrlə izah edilir; 2) Bazis terminləri vasitəsilə ifadə edilən törəmə terminlər [5, s.114].

Redaktorun birbaşa vəzifəsi öz təbiəti etibarilə dəqiq olan terminlərin düzsün işlədilməsi ilə bağlı olan səhvlərin aşkara çıxarılmasından ibarətdir. Terminin düzsün işlənməsi disər əsərlərə də keçə və adətəkəriyyə çevrilə bilər.

Terminlərin hər hansı bir əsərdə həddindən çox olması ciddi nöqsandır. Redaktor onların çox işlədilməsinin səbəblərini öyrənməli və azaldılmasının optimal variantları barədə düşünməlidir.

Bəzən elmi ədəbiyyatın redaktoru terminoloji lüğətlərdə olmayan fərdi terminlərə rast səilir. Bu fakt onunla bağlıdır ki, bəzən müəllif mövcud anlayışın müəyyən xassələrini izah edərəkən çətinliklə rastlaşır və müəyyən şifahi nitqdə ifadə olunan xüsusi sözlərdən, ideomatik ifadələrdən, obrazlı sözlərdən və s. istifadə edir. Yeni terminlər əvəzinə arxiak terminlərdən istifadə edilməsi və bu qəbildəndir [5, s.115].

Elmi ədəbiyyatın üslubunun redaktor qiymətləndirilməsi müəllif mane-rasının elmi kommunikasiya normalarına və standartlarına uyğunluğu, hazırlanan nəşrin janr və növ xüsusiyyətlərinə əsaslanır. Elmi ədəbiyyatın stili çox rasionaldır. Burada əsas tələb yeni informasiyanın çox olması, mühakimə və qiymətin obyektivliyidir.

Elmi əsərin üslubunu təhlil edərəkən redaktor xüsusi dilçilik sahəsi olan üslub nəzəriyyəsində işlənməmiş və qəbul edilmiş qaydalara və meyarlara əsaslanmalıdır. Burada redaktor üçün vacib cəhət müəllifin fərdi üslub xüsusiyyətlərini maksimal dərəcədə saxlamaqdan ibarətdir. Redaktor təcürbi üslubiyyatın qayda və tövsiyələrindən yaradıcı şəkildə istifadə etməlidir ki, redaktə zamanı dil və üslub elementləri daha da sücləndirilmiş olsun.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslan K.İ. Redaktənin aktual problemləri: müasir xüsusiyyətlər, məqsəd və vəzifələr, texnoloji tələblər // *Kitabxanaşünaslıq və İnformasiya: Elmi-nəzəri və praktiki jurnal*, 2014, №3 (15), s.36-50.

2. Aslan K.İ. Redaktor fəaliyyətinin əsas istiqamətləri // *Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal* 2014, №2 (16), s.3-13.

3. Cəniyeva U.H. Əlyazma üzərində redaktor işi. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007, 90 s.

4. Umudlu I. Kitab nəşri bu sün. Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2004, 322 s.

5. Vəliyev İ. Redaktənin əsasları: Nəzəriyyə və təcrübə. – Bakı: Günəş, 2009, 404 s.

Shahla Tahirgizi

Editorial analysis of scientific literature**SUMMARY**

The article explores the characteristics of the editor's work on the structure and styles of scientific literature.

Key words: kinds of literature, scientific literature, features of scientific literature, editorial analysis.

Шахла Тахиркызы

Редакторский анализ научной литературы**РЕЗИОМЕ**

В статье исследованы характеристики работы редактора над структурой и стилями научной литературы, как одного из типа отдельных видов литературы.

Ключевые слова: виды литературы, научная литература, особенности научной литературы, редакторский анализ.

Rəyçilər: dos. K.İ.Aslan, dos. N.M.Mehrəliyeva

BİBLİOQRAFİYAŞÜNASLIQ

Sima İSMAYILOVA
Bakı Dövlət Universiteti
Bibliografyaşünaslıq kafedrasının dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

**“MİRZƏ FƏTƏLİ AXUNDZADƏ – 200”
BİBLİOQRAFİK GÖSTƏRİCİSİ HAQQINDA**

Məqalədə Azərbaycanın görkəmli yazıçısı, milli dramaturgiyanın banisi Mirzə Fətəli Axundzadənin həyat və fəaliyyətini, ədəbi-bədii, tarixi, fəlsəfi və publisistik yaradıcılığını əks etdirən, böyük mütəfəkkirin 200 illik yubileyi münasibətilə tərtib edilmiş şəxsi bibliografik göstəricinin təhlili verilmişdir.

***Açar sözlər:** Təvsiyə ədəbiyyat göstəricisi, şəxsi bibliografik göstərici, “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri”, Mirzə Fətəli Axundzadə - 200.*

Xalq şairi Səməd Vurğun demişdir: “M.F.Axundovun adı dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə Nizami, Xaqani, Vaqif və M.F.Axundovun özü kimi dahi yazıçılar verən Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq və talant simvoludur”.

Görkəmli Azərbaycan yazıçısı və mütəfəkkiri, milli dramaturgiyamızın, realist bədii nəsrin, demokratik fəlsəfi və estetik fikrin, ilk əlifba inqilabının banisi olan M.F.Axundzadə zəngin yaradıcılıq yolu keçmişdir. Milli ədəbiyyatın taleyinə və tarixinə təsir baxımından bir maarifçi kimi M.F.Axundzadənin gördüyü işlərin hüduulları XII əsrdə Nizami, XVI əsrdə Füzuli dühası ilə müqayisə oluna bilər. Ədəbiyyatşünas Arif Əmrahoglundun sözləri ilə desək: “M.P.Vaqiflə qurtaran XVIII əsrdən yeni dövrə keçidin bütün ağırlığını çiyində daşıyan və xalqımızın ictimai-bədii və ədəbi-mədəni fikir tarixinin XIX əsrini yaradan Mirzə Fətəli Axundzadə (1812-1878) oldu”.

Tarixi inkişafın yeni mərhələsinə uyğun olaraq M.F.Axundzadə doğma ədəbiyyatın qarşısında duran vəzifələrə böyük bəşəri vüsətlə yanaşı daha fərdi və milli bir konkretlik də gətirmişdir. Avropa tipli düşüncə sistemini, Şərqi-Qərb mədəniyyətlərinin sintezini ortaya qoyan ilk böyük şəxsiyyət M.F.Axundzadə olmuşdur.

M.F.Axundzadənin zəngin və çoxşaxəli irsi əsrlər keçdikcə öz müasirliyini saxlayır, hər dövrdə yenidən tədqiq olunur, araşdırılır. Bu axtarışların coğrafiyası genişlənilib, məzmunu dərinləşdikcə yeni-yeni elmi

faktlar, qiymətli məlumatlar aşkara çıxır, böyük şəxsiyyətin həyatının bəzi maraqlı məqamları müəyyənləşir. Bütün bunların nəticəsində çoxsaylı sənəd kütləsi və axını yaranır ki, bu da biblioqrafik informasiya mənbələrinin yaradılmasında baza rolunu oynayır.

Məhz bu nöqtəyi-nəzərdən M.F.Axundovşünaslıq elmi-təcrübi biblioqrafik informasiya sisteminin təkmilləşdirilməsi hər zaman aktuallığını saxlayan bir mövzudur. Təbii ki, ədibin həyat və yaradıcılığı, yaşadığı dövrün ədəbi mühiti, sosial-siyasi hadisələri, haqqında yazılanlar, aparılan tədqiqat işləri ilə maraqlanan mütəxəssis və ya tədqiqatçılar ilk növbədə biblioqrafik informasiya mənbələrinə müraciət edirlər.

M.F.Axundzadənin həyat və yaradıcılığına həsr edilmiş və 1920-40-cı illərdə tərtib edilmiş ilk biblioqrafik vəsaitlər – biblioqrafik yaddaş, biblioqrafik очерк, müxtəsər ədəbiyyat göstəriciləri – Azərbaycan elmi-ədəbi mühitində biblioqrafik fəaliyyətin ilk nümunələri kimi meydana gəlmişdir.

M.F.Axundzadəyə həsr edilmiş ilk şəxsi biblioqrafik göstərici 1948-ci ildə Hüseyn Tağıyevin tərtibi ilə M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası tərəfindən nəşr edilmişdir. Biblioqrafik göstəriciyə ədibin 1937-1947-ci ilədək çap olunmuş və çap olunmamış bədii, tarixi, fəlsəfi əsərləri, tərcümələri, məktubları həmçinin onun həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş qəzet, məcmuə və kitablarda çap olunmuş tənqidi materiallar daxil edilmişdir. Biblioqrafik göstəricinin daha təkmilləşdirilmiş ikinci nəşri 1960-cı ildə olmuşdur. İlk nəşrdən fərqli olaraq ikinci nəşrdə verilmiş materialların xronoloji əhatəsi 1837-ci ildən 1957-ci ilə qədərki dövrü əhatə etmişdir.

1962-ci ildə M.F.Axundzadənin anadan olmasının 150 illik yubileyi münasibətilə M.F.Axundov adına kitabxananın əməkdaşı A.N.Lerman tərəfindən “Mirzə Fətəli Axundov rus mətbuatında” adlı biblioqrafik göstərici tərtib olunub nəşr edilmişdir. Rus dilində tərtib olunmuş bu vəsait rus dilli oxucular üçün nəzərdə tutulmuşdur.

1982-ci ildə Azərbaycan KP MK-nın qərarı ilə M.F.Axundzadənin anadan olmasının 170 illiyi keçirilmişdir. Bu münasibətlə Azərbaycan EA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası tərəfindən 60 səhifəlik tövsiyə xarakterli “Mirzə Fətəli Axundov – 170” biblioqrafik göstərici nəşr edilmişdir.

M.F.Axundzadənin zəngin elmi, ədəbi-bədii, publisistik, sosial-siyasi fəaliyyəti bütün tarixi mərhələlərdə inkişaf yolu keçərək biblioqrafik fəaliyyət nəticəsində müxtəlif xarakteri biblioqrafik informasiya mənbələrində öz əksini tapmışdır. Bütün bunlara baxmayaraq M.F.Axundzadəyə həsr edilmiş biblioqrafik informasiya mənbələrində müəyyən boşluqlar mövcud idi ki, bu

da ədibin əsərlərinin Şərq və Avropa, Orta Asiya ölkələrində nəşri haqqında məlumatın verilməməsidir.

2012-ci ildə görkəmli ictimai və maarifçi ədəbi xadim M.F.Axundzadənin anadan olmasının 200 illiyi tamam olmuşdur. Mütəfəkkir yazıçının yaradıcılığına böyük qiymət verən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 200 illik yubileyin keçirilməsi haqqında 13 aprel 2010-cu il tarixində sərəncam imzalamışdır.

Sərəncama əsasən M.F.Axundzadənin 200 illik yubileyi münasibətilə “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” seriyası ilə tərtib edilən biblioqrafik göstərici M.F.Axundzadə adına Milli Kitabxana tərəfindən nəşr edilmişdir. Biblioqrafik göstəricinin ixtisas redaktoru, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Əməkdar Mədəniyyət işçisi Kərim Tahirovdur.

“Mirzə Fətəli Axundzadə - 200” biblioqrafik göstəricisi “Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri” seriyası ilə nəşr edilmişdir. Biblioqrafik göstəricidə materiallar fərqli formada sistemləşdirilmişdir. Belə ki, kitablar nəşr ilindən asılı olmayaraq yenidən işlənməklə, əlavə və düzəlişlə, dövrü mətbuat materialları isə, əvvəlki vəsaitlərdə verildiyi nəzərə alınaraq 1957-ci ildən 2012-ci ilədək olan dövrü əhatə edir, əvvəlki vəsaitlərdən fərqli olaraq bu biblioqrafik göstəricidə M.F.Axundzadə haqqında yazılmış dissertasiya və avtoreferatlar, xarici dillərdə çap olunmuş əsərlər də öz əksini tapmışdır.

Biblioqrafik göstəriciyə ədəbiyyatşünas alim Arif Əmrahoğlu “Fikir, davat və qələm mübarizi” adlı çox məzmunlu oçerk yazmışdır. Oçerkdə müəllif M.F.Axundzadənin həyatı, təhsili, ictimai fəaliyyəti haqqında qiymətli fikirlər söyləmişdir. O, M.F.Axundzadənin əsərlərində F.Köçərli demişkən, “gülmək görünür, amma göz yaşları dərinidir, görünür. Onun ağır damcıları ürəyin üstünə düşüb onu dəlir, yaralayır...” fikirlərini misal göstərmişdir.

Biblioqrafik vəsaitin “Mirzə Fətəli Axundzadənin həyatı, yaradıcılığı və ictimai fəaliyyətinin əsas tarixləri” bölməsində materiallar biblioqrafiyalaşdırma metodikasına uyğun olaraq xronologiya üzrə sistemləşdirilmişdir. Bu bölmədə faktiki materiallara əsaslanaraq M.F.Axundzadənin anadan olması, əsərlərinin yazılma və nəşr tarixi, ölüm tarixi, yubiley illərinin sıralanması əks olunmuşdur.

Biblioqrafik göstəricinin “Mirzə Fətəli Axundzadənin seçilmiş fikirləri” və “Görkəmli şəxsiyyətlər Mirzə Fətəli Axundzadənin yaradıcılığı və fəaliyyəti haqqında” bölmələri biblioqrafik vəsaitin tərtibi zamanı çox vaxt, zəhmət, ciddi biblioqrafik axtarış tələb edən mərhələdir. Biblioqrafik göstəricinin tərtibçiləri bu çətin prosesin öhdəsindən layiqincə gəlmişlər. Böyük ədibin əsərlərindən ən qiymətli fikirləri, görkəmli şəxsiyyətlərin

M.F.Axundzadənin fəaliyyəti haqqında səmimi, ürəkdən gələn sözləri olduqca maraqlı doğurur.

M.F.Axundzadənin seçilmiş fikirləri arasında: “Oxumuşların sayı çox olan ölkələrdə təfəkkür sahiblərinin sayı da çox olur. Təfəkkür sahiblərinin çox olduğu ölkədə isə həyatın bütün sahələrində xalq gündən-günə tərəqqi edə bilər”, həmçinin “Dinin əsas məqsədi əxlaqdır” fikirləri bu günümüz üçün də çox böyük tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edir. Biblioqrafik vəsaitin tərtibçiləri ciddi biblioqrafik axtarışlar apararaq bu fikirləri aşkara çıxarıb göstəriciyə daxil etmişlər. Bu cəhətdən biblioqrafik göstərici çox maraqlı və oxunaqlıdır.

“Görkəmli şəxsiyyətlər Mirzə Fətəli Axundzadənin yaradıcılığı və fəaliyyəti haqqında” bölməsində görkəmli ictimai, elm, mədəniyyət, incəsənət və ədəbiyyat xadimləri, xarici ölkə yazarları M.F.Axundzadə şəxsiyyəti, yaradıcılığı, əsərləri barədə qiymətli, ürəkdən gələn fikirlər söyləmişlər. Bu fikirlər içərisində Cəlil Məmmədquluzadənin: “Mirzə Fətəli Axundovun barəsində ya yaxşı yazmaq lazımdır, ya da heç yazmamaq lazımdır” lakonik cümlədə çox mətləblər ifadə olunmuşdur. M.F.Axundzadə şəxsiyyəti, onun əsərlərinin elmi, bədii və dünyəvi dəyəri bütün əsrlərdə aktual mövzu olmuşdur. Bu baxımdan biblioqrafik göstəricinin “M.F.Axundzadənin əsərləri” bölməsində materiallar “Kitablar” və “Dövri mətbuatda dərc olunmuş əsərlər” yarım bölmələrində xronoloji prinsipə əsaslanmaqla, miladi və hicri nəşr tarixi göstərilməklə, hansı dildə nəşri qeyd edilməklə, hər bir kitaba qısa məlumat annotasiyası verilməklə sistemləşdirilmişdir.

“Mirzə Fətəli Axundzadə haqqında” bölməsində görkəmli yazıçıya həsr edilmiş kitablar və həyat və yaradıcılığına həsr edilmiş məqalələr xronoloji prinsip əsasında, daxildə isə müəlliflərin əlifba qaydası ilə sistemləşdirilmişdir. Bu bölmədə də hər bir materiala qısa məlumat annotasiyası yazılmışdır. Biblioqrafik göstəricidə materiallar Azərbaycan və rus dillərində qruplaşdırılsa da, “Mirzə Fətəli Axundzadənin xarici dillərdə nəşr edilmiş əsərləri və haqqında materiallar” müstəqil bölmədə verilmişdir. Bu bölmədə ingilis, alman, fransız, litva, eston, tacik, gürcü və fars dilində olan mənbələr də xronologiya üzrə, daxildə isə müəlliflərin əlifba qaydası ilə verilmişdir.

Biblioqrafik göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq və vaxt itkisinə qənaət etmək məqsədilə Azərbaycan və rus dillərində köməkçi göstəricilərin tərtib edilməsi vəsaitin elmi dəyərini artıran cəhətdir. “Köməkçi göstəricilər” bölməsində bəzi təkrarlar, xırda nöqsanların olmasına baxmayaraq, bu bölmədə zəngin mənbələr işıqlandırılmışdır.

“Mirzə Fətəli Axundzadə - 200” adlı biblioqrafik göstərici müasir biblioqrafiyaşünaslıq elmi nəzəriyyəsinə uyğun olaraq materialların xronoloji

prinsipi əsasında tərtib edilmişdir. Burada zəngin köməkçi aparat verilmiş, mənbələr bir neçə dildə qruplaşdırılmış, göstəriciyə mütəxəssis tərəfindən geniş “Oçerk”in yazılmış, biblioqrafik təsvirlər dəqiq və qüsursuz verilmiş, elmi-köməkçi biblioqrafik göstəricilərin qarşısında qoyulmuş bütün tələblərə əməl olunmuşdur. Buna baxmayaraq onun “Tövsiyə ədəbiyyat göstəricisi” adlandırılması təəssüf doğurur. Ümumilikdə, biblioqrafik göstərici zəngin mənbələrə əsaslanmaqla geniş oxucu kütləsi, mütəxəssis tədqiqatçılar üçün əhəmiyyətli informasiya mənbəyidir. Ədəbiyyatşünaslıq elminin biblioqrafik informasiya təminatında M.F.Axundzadə irsini tələbatçılara çatdıran bu biblioqrafik mənbə bütün dövrlərdə öz aktuallığını saxlayacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

I. Mirzə Fətəli Axundzadə – 200: Bibliografiya göstərici / ixt. red. və burax. məsul K.Tahirov; red. G.Səfərəliyeva; M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. – Bakı, 2012, 360 s.

Sima Ismailova

About bibliographic index

“Mirza Fatali Akhundzade-200”

SUMMARY

The article reviewed, personal bibliographic index, dedicated to the life and activities, artistic and literary, historical, philosophical and journalistic work of the founder of the national drama M.F.Akhundzade dedicated to the 200th anniversary of the outstanding thinker.

Keywords: *personal bibliographic index, "Personalities of Azerbaijan", Mirza Fatali Akhundzade.*

Сима Исмаилова

О библиографическом указателе

«Мирза Фатали Ахундзаде-200»

РЕЗЮМЕ

В статье анализирован персональный библиографический указатель, посвященный жизни и деятельности, художественно-литературному, историческому, философическому и публицистическому творчеству основоположника национальной драматургии М.Ф.Ахундзаде, посвященному 200-летию выдающегося мыслителя.

Ключевые слова: *Рекомендательный указатель литературы, «Выдающиеся личности Азербайджана», Мирза Фатали Ахундзаде.*

M Ü N D Ə R İ C A T

Abel MƏHƏRRƏMOV	Bakı Dövlət Universiteti – “Azərbaycan xalqının milli sərvəti”.....	9
Misir MƏRDANOV	Təbrik məktubu.....	10
Abuzər XƏLƏFOV	Uğurlar arzulayıram.....	11
Knyaz ASLAN	Jurnalımızın oxucularına.....	12
Rasim SÜLEYMANOV	Heydər Əliyevin kitab nəşri haqqında müdrük fikirləri.....	13

NƏŞRİYYAT İŞİ

Knyaz ASLAN	Azərbaycanda nəşriyyat işinin aktual problemləri.....	18
--------------------	--	-----------

KİTABŞÜNASLIQ

Səbinə NEMƏTZADƏ	Orta əsr Şərq əlyazmalarının təsnifatı və Bakı əlyazmalarının kataloqlaşdırılması.....	30
Nailə MEHRƏLİYEVƏ	Rus bədii ədəbiyyatının Azərbaycan dilində nəşri (1970-1980-ci illər).....	33
Ülkər EYVAZOVA	Klassik bədii ədəbiyyatın nəşri.....	38

REDAKTOR SƏNƏTİ

Knyaz ASLAN	Redaktə problemləri: Redaktə işinin xüsusiyyətləri, məqsədi, vəzifələri, texnoloji tələbləri.....	45
Şəhla TAHİRQIZI	Elmi ədəbiyyatın redaktor təhlili.....	61

BİBLİOQRAFİYAŞÜNASLIQ

Sima İSMAYILOVA	“Mirzə Fətəli Axundzadə – 200” bibliografik göstəricisi haqqında.....	68
------------------------	--	-----------

C O N T E N T S

Abel MAHARRAMOV	Baku State University – “National treasure of the Azerbaijani people”.....	9
Misir MARDANOV	Greeting letter.....	10
Abuzar KHALAFOV	I wish you success.....	11
Knyaz ASLAN	The readers of our magazine.....	12
Rasim SULEYMANOV	Wise Thoughts of Heydar Aliyev About publishing a book.....	13
Knyaz ASLAN	About the types of editorial specialization: features, tasks, requirements.....	18
PUBLISHING		
Knyaz ASLAN	Actual problems publishing in Azerbaijan.....	19
BIBLIOLOGY		
Sabina NEMATZADA	Classification of medieval Oriental manuscripts and cataloguing Baku manuscripts.....	30
Naila MEHRALIYEVA	Publications of Russian fiction In the Azerbaijani language (1970-1980).....	33
Ulker EYVAZOVA	Publishing of classical fiction.....	38
EDITORIAL ART		
Knyaz ASLAN	Problems of editing: characteristics, goals, objectives, technological requirements.....	45
Shahla TAHİRGİZİ	Editorial analysis of scientific literature.....	61
BIBLIOGRAPHY SCIENCE		
Sima ISMAILOVA	About bibliographic index “Mirza Fatali Akhundzade-200”.....	68

ОГЛАВЛЕНИЕ

Абел МАГЕРРАМОВ	Бакинский Государственный Университет – “Национальное достояние азербайджанского народа”.....	9
Мисир МАРДАНОВ	Поздравительное письмо.....	10
Абузар ХАЛАФОВ	Желаю успехов.....	11
Князь АСЛАН	Читателям нашего журнала.....	12
Расим СУЛЕЙМАНОВ	Мудрые мысли Гейдара Алиева об издании книги.....	13

ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ДЕЛО

Князь АСЛАН	Актуальные проблемы издательского дела в Азербайджане.....	18
--------------------	--	----

КНИГОВЕДЕНИЕ

Сабина НЕМАТЗАДЕ	Классификация средневековых восточных рукописей и каталогизация бакинских рукописей.....	30
Наиля МЕХРАЛИЕВА	Издания русской художественной литературы на азербайджанском языке (1970-1980-ые годы)	33
Улькер ЭЙВАЗОВА	Издание классической художественной литературы.....	38

РЕДАКТОРСКОЕ ИСКУССТВО

Князь АСЛАН	Проблемы редактирования: характеристики, цели, задачи, технологические требования.....	45
Шахла ТАХИРКЫЗЫ	Редакторский анализ научной литературы.....	61

БИБЛИОГРАФОВЕДЕНИЕ

Сима ИСМАИЛОВА	О библиографическом указателе «Мирза Фатали Ахундзаде-200».....	68
-----------------------	---	----

*Jurnal "Mütərcim" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzində
səhifələnmiş və çap olunmuşdur*

*Çapa imzalanıb: 29.12.2015. Formatı: 60x84½. Qarnitur: Times
Həcmi: 4,75 ç.v. Tiraj: 300. Sifariş: №141*

**"MÜTƏRCİM"
NƏŞRİYYAT-POLİQRAFIYA MƏRKƏZİ**

*Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç. 125.
Tel.: 596-21-44; 497 06 25; (055) 715 63 99
e-mail: mutarjim@mail.ru
<http://www.mutercim.az>*